

MANGI EL

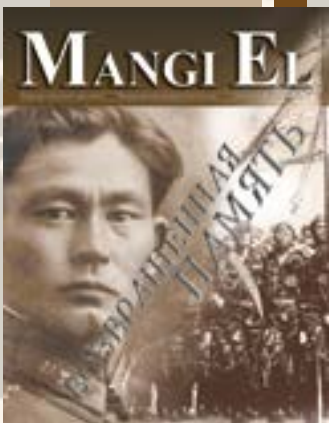
Халықаралық ғылыми-көпшілік тарихи журнал

Международный научно-популярный исторический журнал

№3 (17) 03-06 2016
International popular scientific historical journal

ВОЗВРАЩЕННАЯ ПАМЯТЬ

ОСЫ САҢДА • IN THIS ISSUE

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ EDITORIAL BOARD

Ахмет ТОҚТАБАЕВ
Әбсаттар ДЕРБІСӘЛІ
Бағлан МАЙЛЫБАЕВ
Бауыржан БАЙТАНАЕВ
Бүркітбай АЯҒАН
Георгий КАН
Ғаділбек ШАЛАХМЕТОВ
Дихан ҚАМЗАБЕКҰЛЫ
Ерлан СЫДЫҚОВ
Жұлдызбек ӘБІЛХОЖИН
Зиябек ҚАБЫЛДИНОВ
Иманғали ТАСМАҒАМБЕТОВ
Қаржаубай САРТҚОЖАУЛЫ
Марат ТАЖИН
Махмұд ҚАСЫМБЕКОВ
Мұхтар ҚҰЛ-МҰХАММЕД
Нұрсан ӘЛІМБАЙ
Уәлихан ҚАЛИЖАН
Хангелді ӘБЖАНОВ

Ахмет ТОҚТАБАЕВ
Әбсаттар ДЕРБІСАЛИ
Бағлан МАЙЛЫБАЕВ
Бүркітбай АЯҒАН
Георгий КАН
Ғадилбек ШАЛАХМЕТОВ
Дихан ҚАМЗАБЕКҰЛЫ
Ерлан СЫДЫҚОВ
Жұлдызбек АБЫЛХОЖИН
Зиябек КАБЫЛДИНОВ
Иманғали ТАСМАҒАМБЕТОВ
Қаржаубай САРТҚОЖАУЛЫ
Марат ТАЖИН
Махмұд ҚАСЫМБЕКОВ
Мұхтар ҚҰЛ-МҰХАММЕД
Нұрсан АЛИМБАЙ
Уәлихан КАЛИЖАН
Ханкельды АБЖАНОВ

Akhmet TOKTABAYEV
Absattar DERBISALI
Baglan MAYLYBAYEV
Baurizhan BAYTANAYEV
Burkitbay AYAGAN
Gadilbek SHALAKHMETOV
Georgiy KAN
Dikhan KAMZABEKULY
Yerlan SYDYKOV
Zhuldyzbek ABYLKHOZHYN
Ziyabek KABUL'DINOV
Imangali TASMAGAMBETOV
Karzhaubay SARTKOZHAYULY
Marat TAZHIN
Mukhtar KUL-MUKHAMMED
Makhmud KASSYMBEKOV
Nursan ALIMBAY
Ualikhan KALIZHAN
Khangeldi ABZHANOV

Басуға қол қойылды 20.06.2016
Подписано в печать 20.06.2016
Signed to print 20.06.2016

Хамит ЕРҒАЛИ:
ЖАНАРЫМДА
ЖҰМЫР ЖЕР

Табыл КУЛИЯС:
ВАКХАНАЛИЯ
КРАСНОЙ ИМПЕРИИ

Олег ТАРАН:
ВЕЛИКИЙ НАРКОМ.
ПРЕДАТЕЛЬ...
ВЕЛЕНИЕМ ВРЕМЕНИ

«Mangi El» халықаралық ғылыми-көпшілік тарихи журналы
02.08.2013ж. ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркеліп,
№13768-Ж куәлігі берілген.
Құрылтайшы: «Қазақстан тарихшылары ұлттық конгресі»
қоғамдық бірлестігі

Международный научно-популярный исторический журнал «Mangi El»
Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК
Свидетельство №13768-Ж от 02.08.2013
Учредитель: Общественное объединение
«Национальный конгресс историков Казахстана»

International popular scientific historical magazine "Mangi El"
Registered in the Ministry of Culture and Information
of the Republic of Kazakhstan, Certificate № 13768-Ж from 02.08.2013
Founder: public association
«The National Congress of the Historians of Kazakhstan»

Бас редактор:
Ерлан СЫДЫҚОВ
Жауапты редактор:
Еркежан САДҒАҚАСОВА
Қазақ бөлімінің редакторы:
Базарбек ТҮКІБАЙ
Ағылшын бөлімінің редакторы:
Сарфия ОСПАНОВА
Журналистер:
Дина ИГСАТОВА
Олег ТАРАН
Бердаль ОСПАН
Техникалық редакторлар
Артем ДЕМІДОВ
Корректор:
Динара СЕМБАЕВА
Верстальщик
Инес САҒАҒДЫКОВА
Фотограф:
Ербол ЕРДЕНБЕК

Главный редактор:
Ерлан СЫДЫКОВ
Заместитель главного редактора:
Еркежан САДВАКАСОВА
Редактор казахской редакции:
Базарбек ТУКИБАЙ
Редактор английской редакции:
Сарфия ОСПАНОВА
Журналисты:
Дина ИГСАТОВА
Олег ТАРАН
Бердаль ОСПАН
Технический редактор
Артем ДЕМИДОВ
Дизайн:
Динара СЕМБАЕВА
Верстальщик
Инес САГАДЫКОВА
Фотограф:
Ербол ЕРДЕНБЕК

Editor-in-chief:
Yerlan SYDYKOV
Managing editor:
Yerkezhan SADVAKASSOVA
Editor of Kazakh version:
Bazarbek TUKIBAY
Editor of English version:
Sarfya OSPANOVA
Journalists:
Dina IGSAUTOVA
Oleg TARAN
Berdaly OSPAN
Technical editor
Artem DEMIDOV
Designers:
Dinara SEMBAYEVA
Layout designer:
Ines SAGANDYKOVA
Photographer:
Yerbol YERDENBEK

Мекенжай:
Қазақстан Республикасы,
010008, Астана қаласы,
Қ. Сәтбаев көшесі, 2.
Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті
Бас әкімшілік ғимарат, 136 кабинет
Тел.: +7 (7172) 709-548, 709-500
(ішкі байланыс: 31-116, 31-118)
e-mail: Mangilik.el.history@gmail.com
Тиражы: 3000 дана
Шығу мерзімі:
Екі айда 1 рет

Журнал «Print House Gerona»
баспаханасында басылып шықты.
Мекен- жайы: Алматы қаласы,
К. Сәтбаев көшесі 30А/3, офис 124

Контакты:
Қазақстан, 010008,
г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2.
Евразийский национальный
университет имени Л.Н. Гумилева
Главный административный корпус,
136 кабинет
Тел.: +7 (7172) 709-548,
709-500 (вн.31-116, 31-118)
e-mail: Mangilik.el.history@gmail.com
Тираж: 3000 экз.
Периодичность:
1 раз в два месяца

Отпечатано в типографии
«Print House Gerona».
г. Алматы, ул. К. Сатпаева, 30А/3,
офис 124

Contacts:
010008, K. Satpayev str. 2,
Astana, Kazakhstan
L.N. Gumilyov Eurasian
National University
The main administrative campus,
office 136
Tel.: +7 (7172) 709-548,
709-500 (internal 31-116, 31-118)
E-mail: Mangilik.el.history@gmail.com
Circulation: 3000 issues
Periodicity:
once every two months

Printed in «Print House Gerona»
printing-office.
Almaty, K.Satpayev street, 30A/3,
office 124

МАЗМҰНЫ • CONTENT

РЕДАКТОР ПАЙЫМЫ СЛОВО РЕДАКТОРА EDITOR IN CHIEF'S WORD

- 4-7** Е. Сыдықов. Патриотизм факторы
Е. Сыдықов. Фактор патриотизма
Ye.Sydykov. Determinant of patriotism

МӘҢГІЛІК ЕЛДІҢ БЕРІК ТҰҒЫРЫ ПЬЕДЕСТАЛ НЕРУШИМОСТИ МӘҢГІЛІК ЕЛ STRONGHOLD OF MANGILIK EL STABILITY

- 8-11** “Алтай мұрасы”
“Наследие Алтая”
“The Altay heritage”
- 14-25** Е. Сәдуақасова. “KADEX-2016”. Көңілден шыққан көрме
Е. Садвакасова. «KADEX-2016». Выставка, превзошедшая ожидания
Ye. Sadvakassova. “KADEX - 2016”. Exhibition which exceeded expectations
- 26-35** Х. Ергали. Жанарымда жұмыр жер
Х.Ергали. Может, был бы еще среди вас...
Kh. Yergali. Probably, he would have been among us
- 36-45** К. Искакова. Төл тарихтың тағылымы
К. Искакова. Уроки истории
K.Iskakova. History lessons

ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА В ПОТОКЕ ИСТОРИИ IN THE STREAM OF HISTORY

- 48-63** А. Подушкин. Белгісіз Қаңлылар. Ғасырлар түйінімен көзқарас.
А. Подушкин. Кангюй неизвестный. Взгляд сквозь призму веков.
A. Podushkin. Unknown Kangju: Look through the prism of centuries
- 64-71** М.Уәли. Ұлы Жібек жолы
М. Уали. Великий шелковый путь
M. Uali. The Great Silk Route

АТЫ - АҢЫЗ ЛЕГЕНДАРНЫЕ И НЕПОВТОРИМЫЕ LEGENDARY AND UNIQUE

- 74-79** Д.Иманғалиев. Нәзипа. Кеш келген мойындау
Д. Иманғалиев. Назипа. Поздно пришедшее признание
D.Imangaliyev. Nazipa. Recognition which failed to come

АШАРШЫЛЫҚ

- 82-93** Т. Қулияс. Қызыл империя қырғыны
Т. Кулияс. Вакханалия красной империи
T. Kuliyas. Rampage of the Red Empire

ҰЛЫ ЖЕҢІСТІҢ ЖЕМІСІ ЦЕНА ПОБЕДЫ THE PRICE OF VICTORY

- 96-105** Е.Сәдуақасова. Біз туыламай калуымыз мүмкін еді...
Оралған естелік
Е. Садвакасова. Мы могли не родиться...
Возвращенная память
Ye. Sadvakassova. We would not have been born.
Restored memory
- 106-115** Ә. Сүлейменова. Тұтқын тағдыры
А. Сулейменова. Судьба пленного сквозь призму войны
A. Suleymenova. Life of the war-prisoner through the prism of war
- 116-125** О.Таран. Ұлы нарком. Сатқын... уақыт бұйрығымен
О. Таран. Великий нарком. Предатель...велеием времени
O.Taran. By the will of time: a traitor — great people's commissar

ЖУСАН ДЖУСАН ZHUSSAN

- 128-137** Д.Елдесов. Аслан Жақсылықов: “Адамзат қауымы және руханият жайлы”
Д. Ельдесов. Аслан Жаксылыков: «О социуме и о духовном»
D. Yeldessov. Aslan Zhaksylykov: «On socium and spirituality»

ОБАКТТОР ПАТРОТКЗМА

События последнего времени
настоятельно требуют
от нас, ученых, осмысления
реальных угроз стабильному
и поступательному развитию.

Никаким внешним силам не
поколебать уверенность нашего
народа в успехе курса реформ,
проводимых под руководством
Президента Казахстана Нурсултана
Абишевича Назарбаева.

Но нарастающая турбулентность
в мире, осложненная глобальными
миграционными процессами,
отражается порой
и на нашей стране,
что фиксирует совершенный
террористический акт в Актобе.

Ерлан СЫДЫКОВ,
главный редактор «Mangı El»

Независимо от того, кто конкретно стоит за терактом, это бесчеловечное, чудовищное деяние не подлежит оправданию ни с моральных, нравственных, рациональных, личных или идеологических позиций. Безопасность и стабильность – краеугольная основа нашего многонационального государства. И никто не имеет права лишать жизни граждан под единым для всех нас небом, на единой земле, дарованной предками, тысячелетиями отстаивавшими ее независимость.

Цивилизованный путь казахстанского общества – путь мира и согласия. Он глубоко продуман, обоснован и воплощен в жизнь Лидером нации Нурсултаном Абишевичем Назарбаевым. И это единственный путь, гарантирующий незыблемость современной Независимости. В этом году мы отмечаем ее 25-летие. Несомненно, идея независимости гораздо старше. Ее горизонт теряется в древнейшей тюркской истории. Ибо традиция свободы и независимости пришла к нам от тюркоязычных предков через многие поколения народов, сменявших друг друга на территории современного Казахстана. И сегодня, в период нарастания глобальных вызовов, официально оформленный суверенитет есть несомненная гарантия безопасности государства и его граждан.

Но статусное закрепление фактического присутствия государства в мире необходимо крепить единством народа, объединенного стремлением к прочному и стабильному процветанию. В сегодняшнее непростое время нам нельзя допускать девальвацию духовных ценностей, рост цинизма, немотивированной агрессии, плодить равнодушие, искаженное понятие индивидуализма. Мы, многонациональный народ Казахстана, веками воспитывались на ценностях коллективизма, будь то в традиционном казахском кочевом обществе или в составе советского государства. И понятие патриотизма для всех нас не пустой звук.

Льву Толстому приписывают афоризм, который на самом деле был произнесен доктором Самуэлем Джонсоном еще в 1775 году: «Патриотизм – последнее прибежище негодяя». Несомненно, оба имели в виду тот

патриотизм, под которым иные прикрывали личные интересы. Такое искаженное понятие патриотизма быстро перерастает в национализм, нивелируя истинное значение и понимание интернационализма. Между тем патриотизм как нравственная основа жизнеспособности государства, как мобилизующий фактор развития общества есть огромное наше общее достояние, закладывающее основу для всеобщего толерантного процветания. Все это и имел в виду, как я понимаю, наш Президент, когда говорил в «Стратегии 2050» о новом казахстанском патриотизме: « ... Каждый гражданин нашей страны должен обрести чувство хозяина на своей земле».

В этом контексте, конечно, нам нужны идеи, выводящие патриотизм из области потаенного в сферу бытия сущего. И, на мой взгляд, одной из таких идей может стать интерес к нашей общей, казахстанской истории.

Вообще, парадоксальным образом терроризм актуализирует проблему культурного развития. В пылу борьбы с религиозным экстремизмом горячие головы могут призывать к ограничению религии. Это вредно и опасно. Религия – это и наше духовное богатство, и многовековые традиции народа, которую нужно крепить культурой. И в этом контексте история как наука, как культурное достояние, как память о великих предках нашего народа должна стать решающим фактором. Не исследовав глубоко собственную историю, не осмыслив истоки в научном дискурсе, не вникнув в ее основоположения буквально всем нашим казахстанским народом, трудно будет вписаться в контекст развития современной информационно-технологической цивилизации.

Главное – увлечь историческими погружениями, открытиями и познаниями, расширяющими миропонимание, современный народ Казахстана. Надо прививать интерес к новым представлениям об истории не только казахского народа, но и всех этносов Казахстана всему народу нашей страны. Только тогда очень важная в методологическом аспекте древняя и древнейшая тюркская история может стать объектом интереса не только казахов, но и всех этносов, всего казахстанского народа.

Важно пробудить во всех слоях общества интерес к собственному славному прошлому.

Необходимо сделать знание истории престижным фактором образования. Нужно добиваться вовлечения в исторические погружения широких масс. Пора сделать изучение истории обыденным интеллектуальным занятием.

И тогда наш народ не сразу, а постепенно, со временем, станет высокообразованной, культурной нацией, знающей и любящей свою страну. Такой модус развития – наилучшая прививка от терроризма и религиозного экстремизма, которые отторгаются образованными, грамотными людьми, объединенными коллективными интересами, по естественным причинам неприятия чуждых взглядов, противоестественных теорий, радикальных доктрин.

С чего начать? С самого простого. Казахам следует начинать познание истории с изучения родословных – шежире. Представителям других этносов – с изучения истории своих предков, возрождения истории собственных семей, их отношения с окружающим миром. Строго говоря, надо сделать узнавание своих корней, своих предков до седьмого колена национальным образовательным процессом. А уж после этого сама по себе возникнет потребность в более углубленном мышлении исторического знания.

Шежире – хороший пример. Н.А. Назарбаев в «Стратегии 2050» поясняет: «Нельзя забывать глубинную суть самой традиции шежире, она не заканчивается на одном роде, племени. Шежире – это Древо поколений, которое сводится к единому корню. Шежире показывает и доказывает, что корни наши едины, что все мы казахи – едины. Шежире не раскалывает нас, а объединяет». Президент, конечно, имеет в виду современную проблему деления по родам в процессе социализации, но совершенно правильно поясняет, что родовая идентичность имеет гораздо более глубокий смысл. В прошлом конкуренция родов в традиционном кочевом обществе была естественным выражением внутренней политики. Так было и у хуннов, и у древних тюрков, и в Казахском ханстве. И поразительным образом родовая мозаичность, межродовая конкуренция выступала скрепляющим фактором. Более того, на основании шежире в кочевом обществе устанавливался статус человека. Этим объясняется обостренное отношение к своей родословной у казахов, которое в виде традиции сохранилось по сей день.

Но в нашем случае шежире может в очередной раз послужить фактором единения общества. В познании истории изучение шежире может стать первым полновесным шагом – было бы важным ввести процедуру в школьную программу.

Однако с практической стороны не следует ограничиваться образовательным процессом в средней и высшей школе – это, конечно, основа, которую нужно совершенствовать и углублять. Сегодня выпускается много исторической литературы, но и в этом направлении требуется определенная работа по упорядочению разнородных, порой противоречащих друг другу, а значит, вносящих в массовое сознание неустойчивость восприятия, представлений энтузиастов-исследователей казахской истории. И здесь работы у профессиональных ученых-историков непочатый край. Изначально перед учеными стояла и стоит огромная задача постижения, переосмысления и раскрытия нашей истории, ожидающей творческого к ней подхода.

А для продвижения идей в массы можно было бы развивать исторический туризм не только для иностранных гостей, но, прежде всего, для граждан своей страны. Не передать простыми словами, как интересно, познавательно совершать поездки по историческим местам Казахстана! Наш Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева регулярно организывает походы студентов и сотрудников университета по историческим местам разных регионов нашей Родины, и все мы получаем мощный сакральный заряд энергии, стимулирующий к еще большим усилиям в постижении истории.

На протяжении многих веков наш народ всегда черпал силы из источника национальной мудрости, каковой была собственно история народа.

Мало любить свою страну, свой народ, нужно соответствовать высокому статусу наследников великой древней тюркской цивилизации. Каждому гражданину страны нужно поднимать свой образовательный уровень, помня, что учиться нужно всегда – всю жизнь. Надо изучать историю. Не зная историю, мы не можем называть себя культурными людьми, не можем считать себя знающими свою страну.

Изучая историю, вооружаясь современными знаниями, мы будем прочны как никогда, и только тогда сможем противостоять любым угрозам.

«НАСЛЕДИЕ АЛТАЯ»

14 июня 2016 года стартовала международная автоэкспедиция «Наследие Алтая» под эгидой празднования Государственных символов Республики Казахстан, 25-летия Независимости страны, 20-летия Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева

Экспедиция организована Евразийским национальным университетом им. Л.Н. Гумилева.

Как отметил ректор вуза Ерлан Сыдыков, ее важной задачей является развитие автомобильного туризма страны в преддверии международной выставки «EXPO-2017». Протяженность дорог составила 4500 км.

Автоэкспедиция направлена на сохранение культурно-исторического наследия великого Алтая

25 участников автоэкспедиции посетили музеи, мемориалы, побывали во многих городах и селениях Казахстана, добрались до колыбели цивилизации - Алтая.

По территории Казахстана автоэкспедиция охватывала Ақмолинскую, Қарағандинскую, Павлодарскую и Восточно-Қазақстанскую области.

Благодаря своему ландшафту и биологическому разнообразию, восточный регион страны входит в число 200 приоритетных глобальных экологических регионов, определенных международной организацией «WWF Living Planet».

На территории России маршрут пролегал через Алтай к Барнаулу, Горно-Алтайску, Кош-Агачу, Артыбашу, Бийску.

Прошла акция передачи книг серии «Библиотека ЕНУ им. Л.Н. Гумилева», изданных к 20-летию вуза, копий экспонатов серии «Көк түріктер», найденных в результате археологических раскопок учеными университета в 2011 году, получивших мировое признание.

Фоторепортаж с мест событий - в следующем номере журнала «Mangi El»

“THE ALTAY HERITAGE”

On June 14, 2016 an international expedition “The Altay heritage” was launched; it was set to coincide with the events to honour the RK State symbols, the 25th anniversary of the State Independence, 20th anniversary of L.N.Gumilyov Eurasian National University

The expedition was organized by L.N.Gumilyov Eurasian National University.

The university rector Yerlan Sydykov has noted that development of the automobile tourism of the country on the eve of the international exhibition “EXPO-2017” is an important goal of the expedition.

The distance to be covered by the expedition is 4500 km.

The auto-expedition is aimed at preservation of cultural and historical heritage of the Altay.

Twenty-five participants of the auto-expedition are going to visit museums, memorials, many cities and villages of Kazakhstan, and reach the cradle of the civilization – Altay.

In the territory of Kazakhstan the auto-expedition will cover the Akmolinsk, Karaganda, Pavlodar, and East-Kazakhstan regions.

Thanks to its landscape and biological diversity, Eastern region of the country is among 200 priority-oriented global ecological regions specified by the international organization “WWF Living Planet”

In the territory of Russia the route covers the Altay region running through Bernaul, Gorno-Altaysk, Kosh-Agach, Artybash, and Biysk.

An act of granting a collection of books “Library of L.N.Gumilyov ENU” published on the occasion of the university’s 20th anniversary, copies of displays of a series “Kok turikter” discovered during archaeological excavations carried out by scholars of the university in 2011, which have gained world recognition, has been scheduled.

A photo-report covering the event will be published in the “Mangi El” next issue.

**МӘҢГІЛІК ЕЛДІҢ БЕРІК ТҰҒЫРЫ
THE STRONGHOLD OF MANGILİK EL UNVIOLABILITY**

KADFEK-2016

КӨҢІЛДЕН ШЫҚҚАН КӨРМЕ

**Қазақстан Республикасы
тәуелсіздігінің
25 жылдығына орай маусым
айының басында ҚР Қорғаныс
министрлігінің қолдауымен
Астанадағы Қарулы Күштердің
авиациялық базасында ауқымды
Халықаралық «KADEX-2016»
(Kazakhstan defence EXPO – 2016))
қару-жарақ пен әскери-техникалық
мүлік көрмесі өтті.**

Жалпы алаңы 30 000 шаршы метрді құрайтын 6 павильонда Ресей, Беларусь, Хорватия, Ұлыбритания, Израиль, Пәкістан, Франция секілді әлемнің 28 елінің 200-ден

астам компаниялары өз өнімдерін көрсетті. Әсіресе, Орталық Азия аймағындағы көрменің көрігі қызып, оған 54 ресми делегация қатысты.

Бұқаралық ақпарат құралдарының мәліметтері бойынша, ресми делегация мен әскери-дипломатиялық корпустың, шетелдік фирмалардың өкілдері жалпы 3000 адамды құрады.

Ауқымды шараға Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев қатысты.

Көрермендер назарына авиациялық техника, ҰҰА және ғарыштық технологиялар, Құрлық әскерлері мен Әскери-теңіз күштерінің қару-жарағы мен әскери техникасы, әскерлерді тылдық және техникалық қамтамасыз ету мүлкі, IT-технологиялар, байланыс жүйелері мен құралдары, әскери саладағы робот техникалары ұсынылды.

«KADEX 2016» көрмесінде 50 000-ға жуық адам болды.

Бекітілген келісімшарт пен әріптестік келісім құны 2,5 миллиард долларды құрады.

«KADEX-2016» IV халықаралық қару-жарақ пен әскери техникалық мүлік көрмесі аясында Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті мен «Қазақстан - ASELSAN инжиниринг» ЖШС өзара ынтымақтастық жөніндегі меморандумға қол қойды.

Кездесуді ашқан «Қазақстан инжиниринг» ҰК» АҚ директорлар Кеңесінің төрағасы Сайлаухан Райымбеков «Қазақстан инжиниринг» бүгін еліміздегі жетекші оқу орны Еуразия ұлттық университетімен электроника саласында іскерлік тығыз байланыс орнататынын, еліміздегі қорғаныс өнеркәсібі кешені мен осы саладағы әлемдік озық құрылғыларды дамыту үшін бұл меморандум толыққанды байланыстың кепілі болатынын атап өтті.

Өз кезегінде сөз алған Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры Ерлан Сыдықов барлық әлемдік технология ең алдымен алдыңғы қатарлы ғылыми ұстанымға негізделеді және бұл салада елдің ұлттық жоғары оқу орындары өндірістік технология саласында кәсіби маман-

дар даярлай отырып, электроника және радио-физика саласында әлемге белгілі ғалымдармен байланыс орнататынын жеткізді. Сондай-ақ қол қойылған маңызды құжат білім және ғылым саласының аясын кеңейте түсетінін айтты.

«Қазақстан- ASELSAN Инжиниринг» ЖШС компаниясының директоры Зия Тарық достастық елдегі бірлескен мұндай жобалар ынтымақтастықтың дәнекері болатынын ерекше атап өтті.

Тағы да көрме туралы

Шараның жоғары деңгейде ұйымдастырылуы ҚР Қорғаныс Министрлігіне үлкен абырой алып келіп қана қоймай, оның кәсіби дайындығын да көрсетті.

ҚР Қорғаныс министрі Иманғали Тасмағанбетов <http://kadex.kz/new/> ресми порталында «осыған ұқсас көрмелер әлем бойынша өте әйгілі, әсіресе қазір жаһандық әрі аймақтық тұрақтылыққа қорғаныс мекемелері зор ықпал етеді» деді.

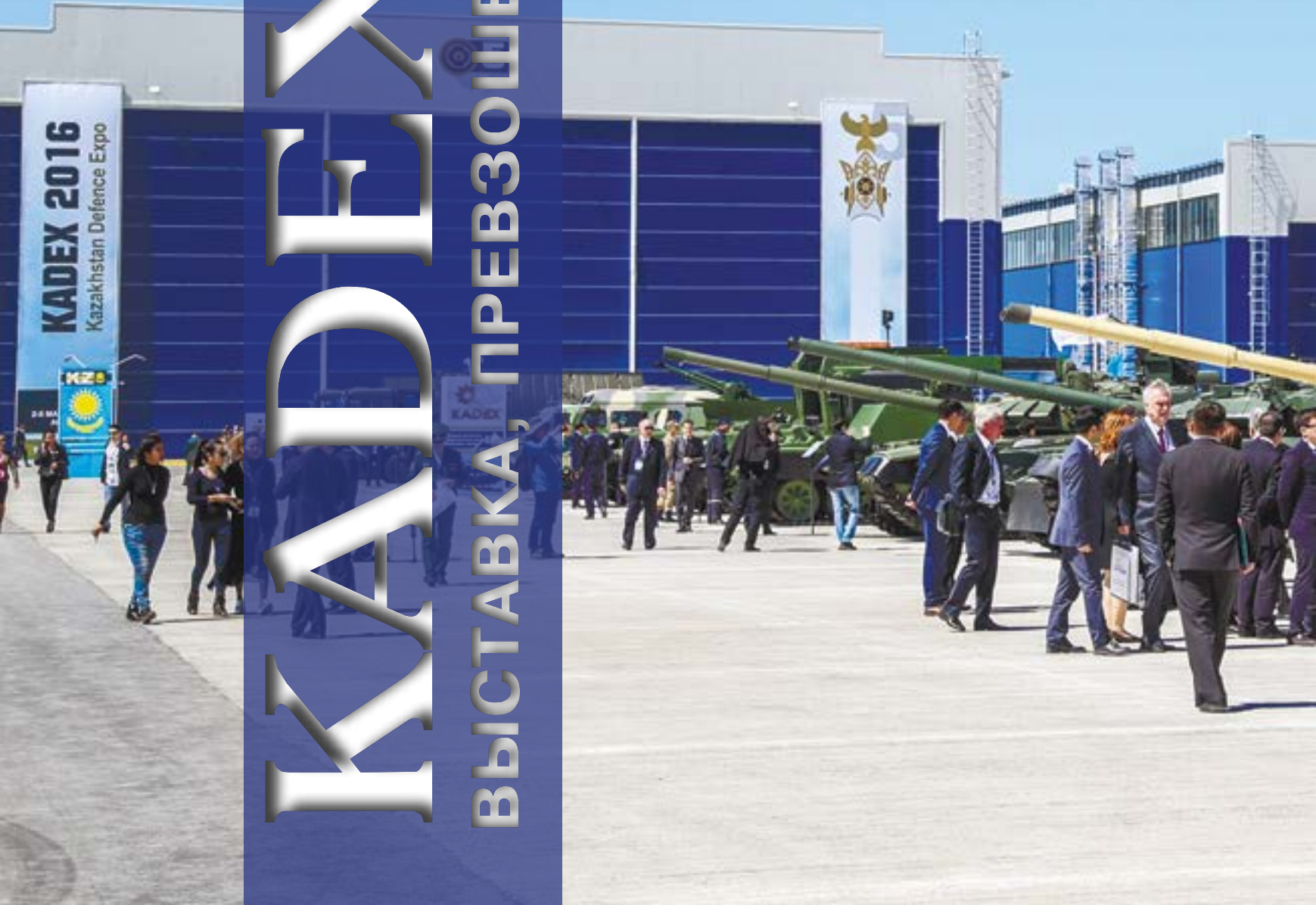
Сонымен қатар, министр Қазақстанның қорғаныс мекемесі әскери техниканы көрсетіп, келісім шарт жасасып қана қоймай, көрмені барынша тартымды етіп көрсетуге күш салды және ол ойдағыдай жүзеге асты.

КАДЕХ-2016

ВЫСТАВКА, ПРЕВЗОШЕДШАЯ ОЖИДАНИЯ

В год 25 - летия независимости Республики Казахстан в начале июня на территории военного сектора Международного аэропорта города Астана под эгидой Министерства Обороны Республики Казахстан прошла масштабная Международная выставка вооружения и военно-технического имущества «KADEX-2016» (Kazakhstan defence «EXPO – 2016»), Экспозиция выставки была развернута в шести павильонах и на открытой общей площади свыше 30 000 кв. метров

Свою продукцию представили более 200 компаний 28 государств мира, включая такие страны как Россия, Беларусь, Хорватия, Великобритания, Израиль, Пакистан, Франция. Самая ожидаемая выставка Центрально-Азиатского региона превзошла все ожидания. В ней приняло участие 54 официальных делегаций.

По сводкам средств массовой информации, «общая численность официальных делегаций и представителей военно-дипломатического корпуса, зарубежных фирм в официальные дни составила свыше 3000 человек»

Масштабное мероприятие посетил Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев.

Взору посетителей были представлены разделы по таким военным тематикам, как вооружение и военная техника; IT-технологии, связь; тыловое имущество, медицина; строительство и инфраструктура.

На «KADEX - 2016» побывали более 50 000 посетителей.

Заключены договора и партнерские соглашения на сумму более 2,5 миллиардов долларов.

Здесь же подписан Меморандум о сотрудничестве между ЕНУ им. Л.Н. Гумилева и ТОО «СП «Казахстан ASELSAN инжиниринг».

Председатель Совета директоров АО «НК «Казахстан инжиниринг» Сайлаухан Раимбеков, открывая встречу, высказал мнение: «Казахстан инжиниринг» связывают тесные деловые отношения в сфере электроники с Евразийским национальным университетом, который является ведущим вузом страны.

Ректор вуза Ерлан Сыдыков отметил, что все мировые технологии в первую очередь опираются на передовые научные позиции, и в этой области национальный вуз страны, делая ставку на выпуск профессиональных кадров в сфере промышленных технологий, привлекает ученых с мировым именем, работающих на опережение как в области электроники, так и радиофизики.

Директор компании ТОО «Казахстан-Аселсан Инжиниринг» Зия Тарык особо подчеркнул дружественные узы народов, а также отметил, что ему уже знакома напористость в учебе студентов вуза.

И вновь о выставке

Даже самому простому обывателю в глаза бросалась сильнейшая, четко, буквально до мелочей продуманная организация мероприятия, что не просто делает честь представителям Министерства обороны Республики Ка-

захстан, но и показывает профессионализм, слаженность в таком далеко непростом деле.

Как отметил сам министр обороны страны Имангали Тасмаганбетов на официальном портале <http://kadex.kz/new/> в приветственном обращении, «аналогичные выставки имеют огромную популярность во всем мире. Ведь особенно сейчас оборонные ведомства обладают большим потенциалом влияния на глобальную и региональную стабильность».

Министр также подчеркнул, что оборонное

ведомство Казахстана было ориентировано не только на заключение контрактов и демонстрацию военной техники, но и на то, чтобы сделать выставку разнообразной и привлекательной для всех.

Это Министерству обороны Республики Казахстан удалось в полной мере.

Еркежан САДВАКАСОВА

“KADEX - 2016”. EXHIBITION WHICH EXCEEDED EXPECTATIONS

In early June this year, which marks 25th anniversary of independence of the Republic of Kazakhstan, “The International Weapons Systems and Military Equipment Exhibition KADEX-2016” (Kazakhstan defence EXPO – 2016) was held in the territory of a military sector at the Astana International Airport. The exposition was displayed in 6 pavilions and on open-air site covering a total area of 30,000 thousand square meters.

Over 200 companies from 28 countries, including Russia, Belarus, Croatia, Great Britain, Israel, Pakistan, and France presented their equipment.

The most expected exhibition in Central Asia has exceeded all expectations; 54 official delegations participated in it.

According to mass media reports “on official days the total number of official delegations and representatives of military-diplomatic corps and foreign companies made over 3000 people.”

President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev

attended this large-scale event.

Visitors saw such sections on military subjects as weapons systems and military equipment; IT, communications; logistics equipment; medicine; construction and infrastructure.

Some 50,000 people visited “KADEX 2016” in those days.

Contracts and partnership agreements to the amount of over 2,5 billion US dollars were signed as a result of the exhibition.

A Memorandum of collaboration between L.N. Gumilyov Eurasian National University and “Ka-

zakhstan ASELSAN Engineering” LLC was signed at the exhibition.

When opening the meeting, Chairman of the board of directors of NC “Kazakhstan engineering” JSC Saylaukhan Raimbekov, voiced an opinion, “In sphere of electronics “Kazakhstan engineering” has been tied by close business relations with the Eurasian National University, which is the leading university in the country.”

The University rector Yerlan Sydykov has noted that above everything all global technologies rely upon advanced scientific items; in this regard the national university counting on preparation of professionals in the field of industrial technologies, invites scientists of worldwide reputation, who pursue advanced tasks both in sphere of electronics and radiophysics.

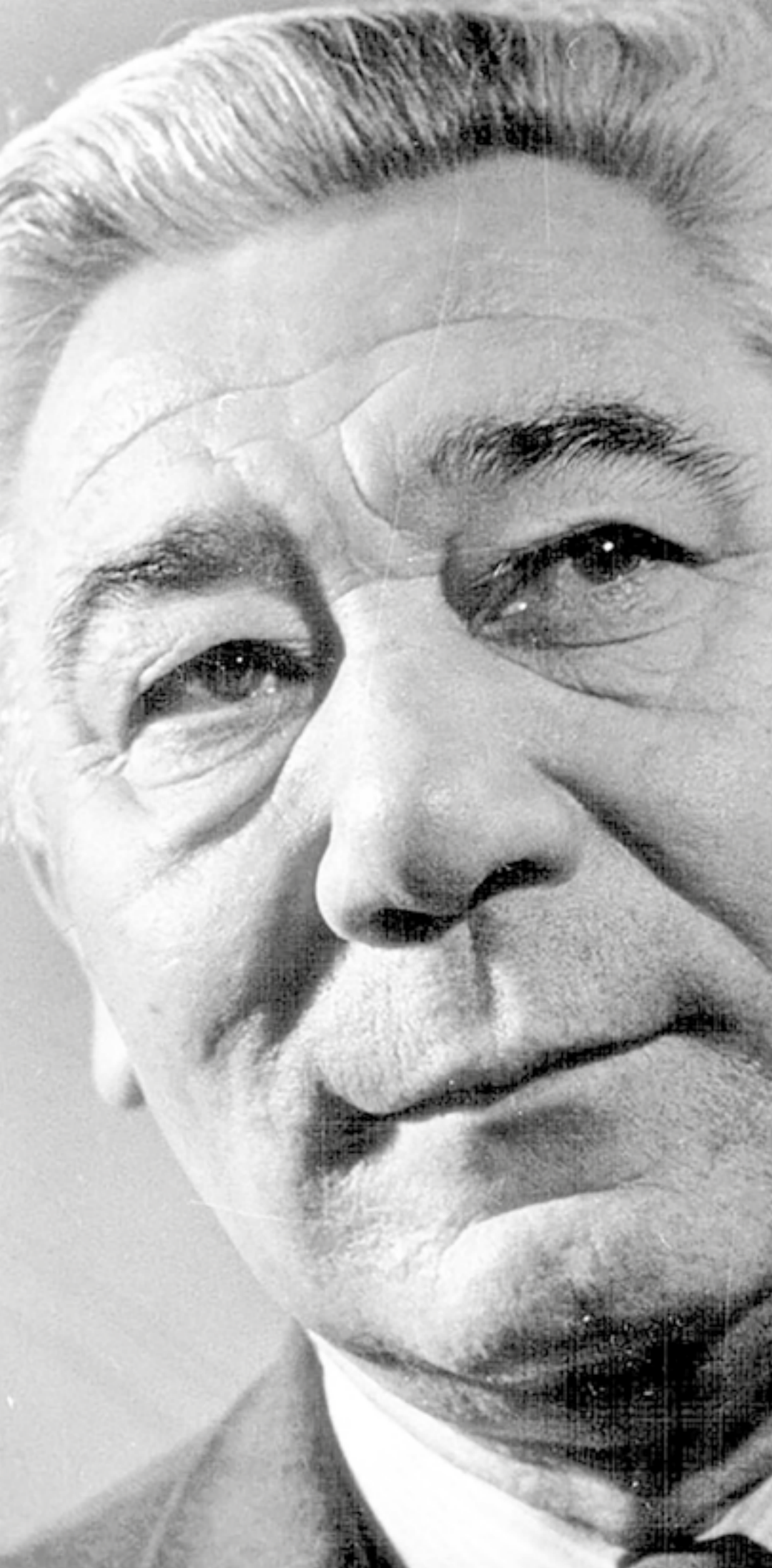
Ziya Taryk, director of the “Kazakhstan Aselsan Engineering” LLP has put an emphasis on friendly ties binding peoples and noted that students put much energy into the learning process.

Once again about the exhibition

Efficient, tight-knit organization of the event was apparent even to an average visitor; this fact not only does credit to representatives of the Kazakhstan’s Ministry of Defence, but also demonstrates their professionalism and consistency in carrying out such a complicated task.

In a complimentary address which the Kazakhstan’s Minister of Defence Imangali Tasmaganbetov left at an official portal <http://kadex.kz/new/>, he noted that “similar exhibitions enjoy wide popularity all over the world. Especially today, when defence departments possess great opportunities for exerting influence upon global and regional stability.”

The minister has also emphasized that the Kazakhstan’s Ministry of Defence not only aimed at signing contracts and demonstrating military equipments, but also at making the exhibition diverse and attractive for everyone. The Kazakhstan’s Ministry of Defence succeeded in this task.

ЖАҲАРОБИМЛА ЖАХИДИ

Хамит ЕРҒАЛИ,
Қазақстанның Халық жазушысы

1

1916 жылы қазан айының 14 күні Атырау облысы, Исатай ауданында дүниеге келген Қазақстанның Халық жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, ақын Хамит Ерғалиев көзі тірі болса биыл 100 жасқа толар еді.

1933 жылға дейін ауыл мектебі мен Гурьевтегі ФЗУ-да, 1934-39 жылдары Орал, Гурьев жұмысшы факультеттерінде оқып, соңғысын бітіріп шықты. 1939 жылы Қазақ Мемлекеттік университетінің филология факультетіне қабылданды. 1940-45 жылдары Совет Армиясының қатарында, Ұлы Отан соғысының майдандарында болды.

1945-50 жылдарында Республикалық «Социалистік Қазақстан» газетінің редакциясында очеркист қызметін атқарып, 1950-57 жылдары Қазақстан жазушылар Одағында поэзия секциясын, 1958 жылы Қазақтың Мемлекеттік көркем әдебиет баспасы редакциясын басқарды.

1959 жылдан бастап шығармашылық қызметке біржола көшті. Ақын 1997 жылы желтоқсан айының 13 күні дүниеден озды. Біз төменде майдангер ақынның әр жылдары жазған естеліктерінен үзінді ұсынып отырмыз.

Өлеңім – өзім – өмірім!

Біреудің кескін-келбетін біреу тап сол күйінде қайталай алмайтыны секілді, табиғат әр адамға өзіндік өмір тағайындайтыны рас. Сөйте тұра, адамдардың өмір жолын мазмұнына қарай бір-неше топқа бөлуге болады. Өз басым тіпті соны сәтті-сәтсізге, пайдалы-залалдыға, бақытты-бақытсызға, тағы сондай бірдеңе-бірдеңелерге таратып жатпай-ақ, екі топқа бөлер едім де, қояр едім: 1. Қиындығынан қызығы басым өмір. 2. Қиындығымен қызық өмір (бұлардың сыртындағыларды өмір деп есептемеймін).

Біреулер осы екі түрлі өмірдің қайсы бірін бастан кешкенде де «Шіркін-ай, өмірді қайтадан бастасам!.. Өкінішті жерлеріме соқпай өтер едім-ау!..» дегенді айтады. Осының екінші тобындағы мына мен, ондай кеңшілік ала қалған жағдайда, шырғалаңы мол өмірімнің бір жеріне де түзету енгізбес едім. Өйткені, мен өзімнен жақсырақ өзге болуды көкसेген жан емеспін. Тек соның арқасында ғана, өлеңім қандай болса, өзім сондай болып қалыптастым.

«Өткенге – өрел, қалғанға – салауат» дейді қазақ. Болар іс болып, бола алмағаны көкейде өксіген күйі өшіп тынды. Менің өнер жолымдағы өмірім, жел айдаған қаңбақтай қаңғалақтап емес, әлім келгенінше ырқыма көндіремін деп арпаласып атқарған өмірім. Бір-ақ нәрсені қайталап айтамын: Мен туралы айтылу, жазылуда өнер достарының «Сен керексің!» деуіне қарағанда халық кәдесіне асқандай азды-көпті істерім болған секілді. Сол себепті де мен өзімді бақытты адамдар қатарына қосамын.

Арғы негізім хақында мағлұмат

Мен бұла-шала күнімде әкенің қызығын емес, шыжығын бастан кешкен адаммын. Ерекең ат үстінен, түйе өркешінен түскен жоқ. Оның төмен шаруасы НЭП тұсында орта дәрежеге көтерілді. Кейін қойы мыңға жуықтағанда «Менің бағып отырғаным Лениннің малы. Бұны әлі-ақ үкімет өзі алады» деп отыратын Ерекең.

Әкем өзі айтқандай, жинаған малын үкіметке өткізген жоқ, оның барша дәулетін сол өңірдегі кедейлер бөлісіп алды да, өзі жер ауып кетті, өз аяғымен кетті. Бірақ тағайындалған жерге тез барып жете қоймағаны үшін жолшыбай қамауға алынып, Теке түрмесінде қайтыс болыпты. Заман ағымына ешқандай қарсы әрекет істемесе де, жалпы ел ішіндегі тап тартысы шегіне жеткенде оның өмірінің осылай аяқталмауы, бәлкім, мүмкін де болмаған шығар.

Біздің балалық шақ, ерке дәурен он бір жасымда жалғасын таппай үзілді. Менімен ешкім асық та ой-

намайтын болды.

Ұлы Октябрь Социалистік Революциясының 70 жылдығындағы Генсек жасаған баяндаманы оқып отырып, соның бір жеріне келгенде: «Алда, соры қайнаған әкем-ай!..» деп қалдым. Бұл арада мен әкеме реабилитация жасағалы отырған жоқпын. Бұл әншейін баяндамада айтылатын бекер күйген середняк қатарында менің әкемнің де болғанын еске алып опынғаным ғой.

Бейшараның көз жасын әділет алпыс жылдан кейін көрген секілді. Бірақ, тым кешіккен рахым... Осыған қарап отырып, бұл секілді бейкүнә күйгендердің саны қанша екен деп те ойлайсың. Осындайлар үшін төңірегіне жексұрын көрінген он, он бір жасар Хамиттар қанша болды екен деп те ойлайсың.

Қалай дегенде де бұл ұлы революция тұсында кеткен қателік қой. Сондықтан бұны бір сәрі десе болар. Ал Әнуаштың әкесі Қанай Боранбаев тағдырына не дер едіңіз?.. Большевиктердің жасырын ұйымына мүше болғаны үшін патшалық армия қатарында жүріп Варшавада абақтыға алынады. Дұрыс-ақ!.. Қазан университетінде Ленин оқыған заң факультетінің екі курсы бітіріп армияға алынған, әлгі себеппен түрмеге камалған Қанайды Қызыл Гвардия темір тордан босатады, Дұрыс-ақ!.. Қазан дивизия комиссары дәрежесінде Ашхабадты, Пішкекті, Алматыны ақтардан азат етуге қатысады. Дұрыс-ақ!.. Қанай – Қытай жерінде Совет консулы, Қанай – Наркомюст, Қанай – Алматыда ОблЧК. Бәрі дұрыс!..

– Қазақ жұртының қақ жартысын қырып тастадың, сақал жолдас!

Қысқа түгілі ұзын тарих кешірмейтін ащы шындықты дәл осылай Голощекиннің бетіне айтқаны үшін бұл енді Совет Өкіметінің жауы бола қалады, абақтыға алынады... Голощекин ұстатты, Ежов өлтірді, кейінгі өз жерлестері соны пайдаланып Қанай атын өшірді. Бұның қай жері дұрыс?..

1988 жыл

Арқа-жонды еңбекпен арытпай абырой таппасымды жетім күннің өзінде-ақ жетік біліп үлгергем. Қазір де менің көз алдымда еңбексіз құлай құшардай ештеңе жоқ. Оның үстіне неге де, кімге де ен-жар қарай алмаймын. Кімнің аузынан шықса да көкірегіме ұяламаған уағыз менен қолдау таппайды. Сол принцип те әркімге әр қилы әсер қалдырады. Құдай солай жаратқан соң оған қылар амал қайсы?!.

1959 жылдың басынан бастап, яғни 43 жасымда

мен ақы алып істейтін болмашы жұмыстардан біржола қол үзіп, үйіме қайттым. Бес балам мен әйелімді қалам қайратымен-ақ асыраймын дедім. Шығармашылық тірліктің басқасынан бұрын «Құрманғазының» екінші кітабын тез бітіру қажет болды.

Мен творчество жұмысына біржола ауысқан 1959 жылы «Құрманғазы» зиратына жаңа күмбез көтерілді. Бес мың адам жиналған ол салтанатқа Ахмет Қуанұлы Жұбанов екеуіміз қатыстық. Ол зиратты мен 1952 жылы Бозан, Қиғаш бойларын жаяу аралап жүріп әрең тапқам. Сол сапарда әйелінің, шешесінің аттарын анықтап, бұрын белгісіз бірсыпыра күйлерін біліп қайтқам. 1954 жылы Құрекең басына Ахметті ертіп апарғам. Күмбез мәселесін сол жолы қозғап, Гурьев Облаткомына қаржы бөлігізгенбіз. Күмбез көтерілетін жылы Алматыдағы Артиллерия көшесі күйші атына көшірілді. Бұл да өзінше оңғарылған арақатынастың куәсіндей еді.

Есімі ұлттық мақтанышымыздың бірі болған суретші-мүсінші марқұм Молдахмет Кенбаев Құрманғазы ескерткішіне жарияланған бәйгеде бірінші жүлдені баяғы бір жылдары алудай-ақ алып еді-ау!.. Автор он ойланып, тоқсан толғанып, Алматының тау беткейіндегі қай жеріне орнықтырарын табудай-ақ, тауып еді-ау!.. Ахмет Жұбанов пен автор үшеуіміз ол ескерткішті қиялымызда қызықтап, оған құшақ-құшақ гүл шоқтарын да қойғанбыз. Өз басым осы болашақ іс әлі-ақ шындыққа айналар деген сеніммен Молдахметті жетелеп талай жерге кіргенімді енді айтуға да ұяламын.

Осы арада бұрын айтылған бір әңгімені басқа бір түйін жасау үшін қайталау қажет болып қалды. Бір кезде ғылым мүддесі үшін қабірлерінен қазып алынған, Алматыға әкелінген Махамбет пен Құрманғазы мәйіттерін ит арқасы қияндарға қайта апарып тыға салмай, ел, елдің ендігі ұрпағы әр мезгіл бастарына барып тәу етуге, қасиеттілер алдындағы парызын сезініп, соған көз, көңіл қанықтыруға қолайлы жерден пантеон тұрғызайық деген идея даяр. Бұның мен даярлаған жобасын қызу қуаттап, атақты ғалымдар қолдарын қойды. Пантеон Гурьев (Атырау) қаласының көз тартар көңілді бір жерінде тұратын болады. Рас, бұл хабарды естігенде облыс лидерлері шынымен-ақ қуанды. Жеме-жемге келгенде ел атынан ерлік көрсетіп, игілікті істі қолдауға жарамаған соң оның қай жері «шынымен-ақ» болмақ, өтірік, әрине!..

Жанарымда жұмыр жер

Тірлік – қымыз, жұтқан сайын сімір дер.

Ей, бал қымыз, беймазаңа гұмыр бер!–

Тыныштықтың адамында тыным жоқ.–

Жатыр оның жанарында жұмыр жер.

«Жанарымда жұмыр жер» Қадыр Мырзалиев Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлығын алардан бір жыл бұрын жазылды. Өйткені, сол сыйлыққа осы кітабым ұсынылғанда үкімет комиссиясына самоотвод жазып, бұл сыйлықты арғы жылдан күтіп жатқан Қадыр шығармасына беруді өтінген едім.

Ал өзіме осы сыйлықтың Лауреаты атағын әперген «Алтын Зереңім» Қазақ Республикасының алпыс жылдығынан бір жыл бұрын жазылды. Өйткені, бұл кітап сол тойға тартуым болатын. Сондай-ақ, Халық жазушысы атанып, «Халықтар достығы» орденін омырауға таққаным өзімнің жетпіс жылдығыммен тұстас жатыр.

...Сексен тоғызыншы жылдың да алғашқы үш айы түгесіліп, көктем қызуын ертерек сезініп отырмыз. Бұл өзі жұртымыздың осы жылы жанын жылытқан жайдары оқиғаның символы іспетті. Қазақстан Орталық Партия Комитеті арнайы жасақтаған комиссия заң орындарымен бірлесе отырып, егжей-тегжей тексергеннен кейін, жарты ғасыр бойы жазықсыз халық жаулары атанып келген Ахмет Байтұрсынов, Мағжан Жұмабаев, Шәкәрім Құдайбердиев, Жүсіпбек Аймауытовтар ақталды. Бұлар арқылы қазақ әдебиеті бұрынғысынан бетер тұлғаланып, өрісін ұзартып, беделін биіктетіп қалды.

Жоғарыда аттары аталған, «халық жауы» деген атақтан азат болған ақын-жазушылардың ақталуы мен төте тебіреністерге де, бүкіл халықтық қайғыны қамти қозғалуға да жетеледі. «Замана зауалы», «Аруақтармен сырласу» атты өлендер – содан түскен өнімдер. Байқап отырсам, шынында да біз мықтап уланған ұрпақ екенбіз. Қолдан жасалған қайғы-қасіретті табиғи проблема деп түсінгеніміз соншалық, бұрысты – дұрыс, өтірікті – шындық, қатыгездікті – қамқорлық сипатында құптай беріппіз.

Шаруашылықтағы өзгерістердің қайсы бірі дұрыс, қайсы бірі олай емес, қайсы бірін меңгеріп ала жөнелуге халық даярлығы мол, қайсы біріне тапшы, – бұл жақтарын өз басым әзірше жетік біле бермеймін. Әйтеуір, қазіргідей орасан батыл, кең масштабтағы қозғалыстардың бәрі бірдей ойдағыдай шықпайтыны тарихтан мағлұм. Қимылдың қисайған жерлері әлі түзетіле жатар. Ал тарихты тәртіпке келтіру, оны алдамшы, өтірік тараулардан тазарту, бүгінгі ниеті дұрыс адамдардың өз ойларын іркілмей айтуына жол ашу секілді әділеттің салтанат құруы тамаша болды. Тек соны аяғына дейін жеткізіп, тағы да бір данышпанды қолдан жасап алмай, аман-есен шығар болсақ, төрешілдікті де төбесінен ұрып түгесер едік. Әй, осы жағы қиын-ау,

қиын!.. Бұның баршасының орайына келген күнін көзбен көру, әсіресе біз құралпы адамдарға әбден қиын. Шіркін-ай, соны біз көрмесек те, тетелес буын көрсе, мен соған «қабірімде бір аударылып жатқандай сезінгейсіз» дер едім.

Сәуір, 1989 жыл.

Шіркін-ай, әлжуаз денсаулық мүмкіндік берсе республиканың алпыс жылдығына арналған «Өлке шежіресінен өрнектерді» он жылдан кейінгі осынау жетпіс жылдық тұсында бір сыдырғы толықтырсам-ау деймін. Егер сол жұмыс барысында ауқаттылар мен алашорда апаты, 1932 жылғы аштық пен 1937-1938 жылдардағы һәм елуінші жылдардың бас шеніндегі репрессияны кіріктірsem, тыңға шабуыл ағытқан келімсектер тасқыны тұсындағы Хрущевтің зымиян мақсаты әшкереленсе, соңғы бес жылды да ескерусіз қалдырмасам, өлкенің өмір тарихы бір сыдырғы бүтінделер еді-ау деймін. Зады, шама-шарқыма қарай осы бағытта бір әрекет жасайтын шығармын.

Желтоқсанның аяқ шенінде Бауыржанды (ақыры) Совет Одағының батыры деген атаққа ие қылып, сексен жылдығын тойлады. Опера театрындағы салтанатты жиында мен жаңадан жазған өлеңімді оқыдым. Қайран Бәукеңнің алпыс жылдығына өлең, жетпіс жылдығына эссе арнаған мен осы жолғы сөзімде оның өзім туралы пікірінен әдейі бастадым: ол менің елу жылдық мерейтойымда тіпті «Қазақта өтірік күле де білмейтін, өтірік жылай да білмейтін – осы екеуміз!» деп те жіберген еді ғой. Осы соңғы өлеңімде оның жалған жайсаңдыққа тікенектей тиетін қайсы бір қасақана қайсарлығын айырықша мадақтадым, сол арқылы өзімше іргесі сөгілмеген іштарлықты табаладым. Оған бола сол күншілдік пен төрешілдік төрдегі орнын тастап кетпесін білсем де, сөйттім.

1990 жыл

Біз көрдік - ау бұны да!

Рас, бұны да біз көрдік. О дүниеге Ғабиден, Ғабит, тіпті Жұбан да бұдан хабарсыз аттанды. Бір жолы Әбділдамен телефон арқылы аман-саулық біліскенімде ол мені былай деп күлдірген еді:

Жүре тұрайық. О дүниедегілер «Не жаңалық бар?» дегенде біз де бірдеңелерді біліп барайық та...

Бәсе, бәсе... Беті осылай қарай ойысқаннан-ақ сезіктенген едім-ау... Дем арада біздегі біткен істің бәрі жаман бола қалған...

КПСС-тің жағасы жыртылған сағатта-ақ Горба-

чев: «Ол өзін-өзі таратып жіберді» деп, самороспуск жариялады. Он сегіз миллион коммунистің біреуімен де ақылдаспай сөйте салды. Біреулер оны «қоянжүрек қорқақ» десе, енді біреулер «ол партияны осыған әдейі әкеліп соқтырды, бұл сатқынның ісі» деп бағалады. Ал советтің ежелгі жаулары оны «ғасырымыздың ұлы реформаторы» деп, бүкіл әлемге жар шашты. Шынында қалай, – ол жағы маған қараңғы. Әйтеуір, партия басшыларының қылмаған қылмысы жоғы рас.

Мен бүкіл әлемді фашизм апатынан аман сақтап қалу ісіне басшылық еткен компартияға қардай болаған оқ астында қабылдандым. Дәл сол тұстағы компартияның жауыз да, жалмауыз да болмағаны өзіме аян. Ал басынан шіріген балықтың өлі денесінен мені іздеп таба алмайсыз. Мен өмір бойы бір өзіме ғана иелік ете жүріп, қасиеттінің қажетін өтедім, қасиетсізбен жақсы адам үшін жауықтым. Ал бұлайша таза еңбекпен танылған адам өз өмір тарихынан еш уақытта бас тартпақ емес.

Рас, жұрт қатарлы Сталинді мен де мақтадым. Оны партиядан бөліп қарай алмаған соң, оны шынында да тірі Ленин екен деп ұғынған соң сөйттім. Бұған комментарий қажет емес.

1991 жыл

...Тақыт пен тәжді бізге де қайта бұйыртқан

Садаға кетсең болмас па, ақын, бұйрықтан!

Тәуелсіз елді көрсін деп тәңір сыйлаған

Рауаныңа құлдық, шапағат-нұры жүйрік Таң!

Үш ғасырға жуық бодан болған қазақ халқы шынымен-ақ осынша мол жеріне өзі емін-еркін иелік етердей қуат құрап, іргелі жұрттармен терезе теңестіретін болса, соны анық көзімізбен көрсек, дүниеден аттанарда армансыз әулеттің басы да, бабасы да – біздерміз деп кетер едік. Тіпті өз армиясы, өз ақшасы, өзінің озық техникасы өсіп жетілген, өз тілі өмірдің барлық саласында толық үстемдік құрған мерейлі мемлекетті балаларымыз көрсе де көңіл тоқ. Азап-сорды «бақ-дәулет» деп, қараңғыны «жарық» деп, қылмыс қылуды «қырағылық» деп, ана тілін ұмытуды «сауаттылық» деп, – бәрін керісінше құптап, әбден есеңгіреп қалған халықтың тым болмаса аздап ақыл-есін жинағанын көрсе, біздің ұрпаққа сол да жетіп жатыр.

1992 жыл

Замандасқа

Ей, замандас! Ең алдымен досыңды ұқ!

Досың – жер, су, мөлдір ауа, өсімдік.

Ала жүріп осылардың сыйлығын,

Осыларды қорлау деген не сұмдық?..

Адам жалпы аяушылықты ұмытқан жағдайда та

биғатты да талқандайды екен ғой. «Табиғатты табындыру» дейтін ұрда-жық ұранның ақыры неге әкеліп соқтырғанын енді көріп отырсақ та, содан күні бүгінге дейін бас тартқан жоқпыз. Енді тіпті соны тонағанымыздың үстіне қорлайтынды шығардық. Өзен-көлдердің тоналып, буланып құрығаны өз алдына, уланып ұшқанын қайтерсіз?! Елді мекенді маңайламайтын киіктер үйір-үйірімен ауыл іргесіне келіп өлетінді шығарса-ше?.. Осынша мол жерден орын таппағандай үй салу үшін мәуелеп тұрған бақтарды ойсырата отағанымыз қай білімдарлық?..

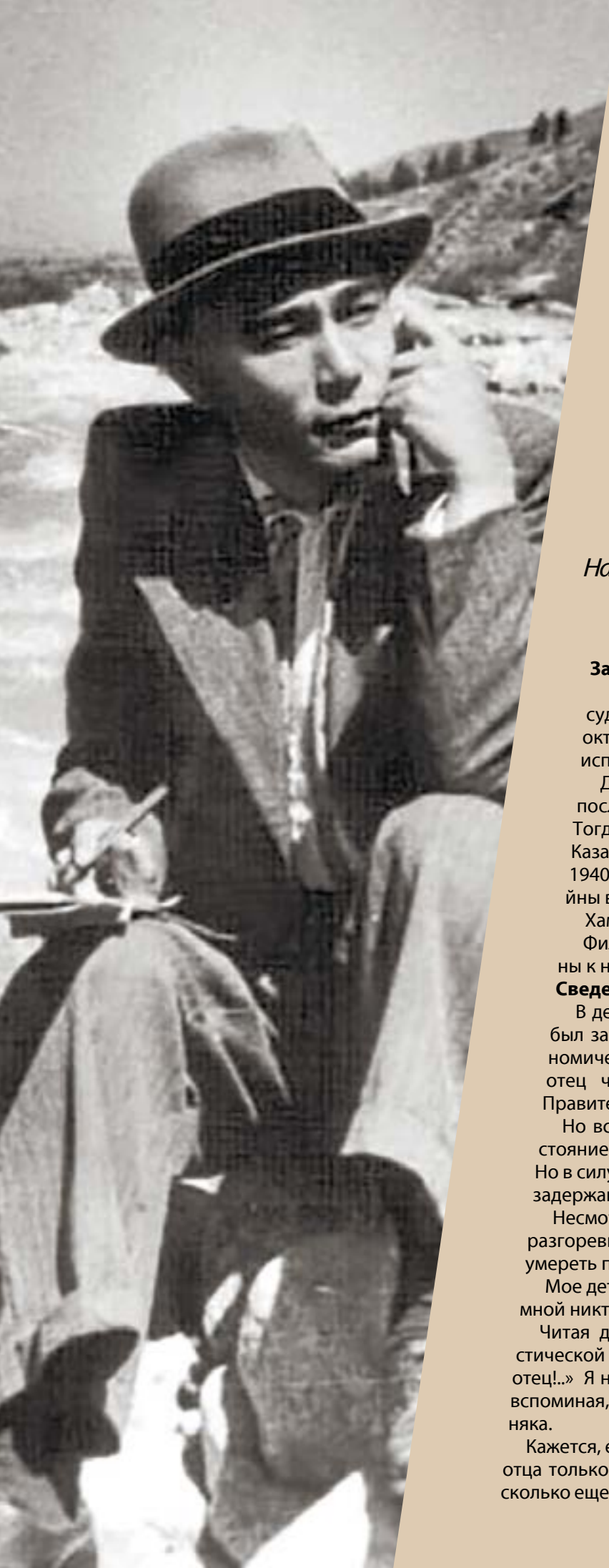
Өлшеусіз жәбір көрген табиғат та есесін жіберіп жатқан жоқ. Бұлақтардың жер астындағы түпкі қорына да қорқынышпен ерін тигіземіз (атом күшін сынаудың салдары оған да барып жетті ғой). Жер, су, ауа қоректері арқылы уланған адамдар қараптан қарап отырып өле салуды көбейтті. Әсіресе баланы баудай түсіреді. Баланың қайсы біреулері ана құрсағынан дүниеге тірі келмей, өлі келетін немесе адамға ұқсамай туатын сұмдықты да көз көріп отыр. Қазақстанның бірсыпыра жерлерінде қатындар бала таппау үшін укол қабылдайтын болыпты. Бұның аты жұртты тұқымнан тұқырту болмас па?.. Бұл жағдайды көріп-біліп отырғанда жасы ұлғайған адамның беті күйеді екен, жүрегі шаншиды екен. Мен сондай күйде отырып он бес өлеңнің басын құрайтын топтама жырлар жаздым, жылап отырып жаздым.

Көріп отырсыз, менің бұл қарсаңдағы жырларым, жәй көзбен қарағанда, онша көңілді шығып жатқан жоқ. Бірақ көңілге қонымды шығып жатса болғаны да... Егер шынында да солай шығып жатса, мен бүгінгі ел өміріндегі күрт өзгерістерге дән ризамын. Бұдан бұрынырақта жүрек басына жиналған шерді тап осылайша ақтара төгер болсам, менің тірі жүруім де кәдік еді...

«Тоқырау» атанған кезеңді өтіп, «Қайта құру» делінген заман тұсында мен Қазақстан Жазушылары Одағының секретариатында өз жұмысымнан есеп берген екем. Соңғы он жыл ішінде атқарған істерімнің бірсыпырасы сонда айтылыпты. Сондағы әңгімені кейінгі іс-әрекетіммен толықтырсам, оқырман жетпіс пен сексен жасым аралығында менің не істеп, не қойғанымнан хабардар болып қана қоймай, заман ағымымен менің арақатынасымды да аңғара алатын секілді. Сондықтан бұндағы ашық айтылған әңгімені шығармашылық туралы шығарма деп те, кәрі автордың кәнігі достарына ішкі дүниесін іркілмей айқара ашқаны деп те қабылдауға болар. Қалай дегенде де бар-жоғымды түгендеп отыратын ойшыл оқырманнан артық мені білетін кімім бар, өмірімде тым болмаса бір мәрте соңғы соқпағыма сол да бір көз жіберіп көрсінші дедім. Жасы ұлғайған адамның мұндай шешімге келу себебі айтпаса да түсінікті ғой...

1996 жыл

МОЖЕТ, БЫЛ БЫ ЕЩЕ СРЕДИ ВАС...

Хамит ЕРГАЛИ,
Народный писатель Казахстана (Казахской ССР)

Записки фронтовика

В этом году Народному писателю Казахстана, лауреату Государственной премии, поэту Хамиту Ергали, родившемуся 14 октября 1916 года в Исатайском районе Атыраусской области, исполнится 100 лет.

До 1933 года обучался в районной школе и Гурьевском ФЗУ, после чего в 1939 году с успехом окончил гурьевский рабфак. Тогда же будущий поэт был принят на филологический факультет Казахского государственного университета имени С.М. Кирова. С 1940 по 1945 годы воевал на полях сражений Второй мировой войны в составе Советской Армии.

Хамит Ергали ушел из жизни 13 декабря 1997 года.

Философские мысли-воспоминания поэта-фронтовика обращены к нынешнему поколению. Есть о чем задуматься.

Сведения обо мне

В детстве я не был одарен отцовской любовью. Отец постоянно был занят работой. Его дела пошли в гору во времена Новой экономической политики. Когда число овец достигло около 1000 голов, отец частенько поговаривал: «Я пасу не своих овец, а ленинских. Правительство еще заберет это все».

Но все-таки отец не отдал скот правительству, а поделил это состояние между бедняками. И после был сослан в ссылку. Ушел сам. Но в силу того, что вовремя не добрался до утвержденного места, был задержан в пути и посажен в тюрьму Теке, где и скончался.

Несмотря на то, что отец не шел против системы, классовая борьба, разгоревшаяся в то время внутри страны, не могла бы позволить ему умереть по-другому наверняка.

Мое детство оборвалось навсегда, когда мне исполнилось 11 лет. Со мной никто даже в асыки не играл.

Читая доклад Генсека к 70-летию Великой Октябрьской Социалистической Революции, я произнес про себя «Бедный, несчастный мой отец!..» Я не пытаюсь реабилитировать его. Просто такая досада берет, вспоминая, как мой отец оказался в числе напрасно погибшего середняка.

Кажется, ее величество справедливость заметила слезы моего бедного отца только после 60 лет. Но опоздала. Смотря на все это, думаешь, а сколько еще таких же безвинных душ? Невольно задумываешься, сколько

же 10-11-летних хамитов стали чужими для окружающих из-за схожих судеб своих близких?

Что ни говори, ошибки революции. Это одна из причин. Что бы вы сказали о судьбе отца Ануаша - Каная Боранбаева? За членство в секретной организации большевиков служащего в царской армии Каная Боранбаева поймали в Варшаве. Правильно!.. Окончившего два курса юридического факультета Казанского университета, в котором учился Ленин, и направленного в армию Каная Красная Гвардия освобождает. Правильно!.. В качестве комиссара Казанской дивизии Канай участвует в битве за освобождение Ашхабада, Бишкека и Алматы. Правильно!.. Канай – советский консул в Китае...Канай – наркомюст... Канай – ОблЧК в Алма-Ате. Все правильно!..

- Половину казахского народа уничтожил ты, бородатый товарищ! - то были его последние слова.

За горькую правду, брошенную в лицо Голощекину, он стал врагом народа, отправлен в тюрьму...

Голощекин замешан в его поимке. Ежов - в убийстве. Земляки - в исчезновении его имени.

Что из этого правильно?..

1988 год

В глазах моих земля

... Рано чувствуется весеннее тепло после зимних месяцев 89 года. Эта ранняя оттепель словно предшествовала некоторым историческим событиям. Специально созданная комиссия при Центральном комитете партии Казахстана совместно с законодательными органами, после тщательной проверки наконец-то реабилитировала Ахмета Байтурсынова, Магжана Жумабаева, Шакарима Кудайбердиева, Жусипбека Аймауытова, безвинно называвшимися пол века врагами народа.

Через них казахская литература стала намного авторитетней. Весь народ был введен в волнение, смятение на фоне происходящих событий. Как результат – сочиненные в то время стихи «Закат эпохи», «Разговор с призраками». Если заметить, мы - поколение с отравленным сознанием.

Мы так сильно поверили в то что, трагедия, искусно сотворенная руками человека - наказание природы, совершенно слепо принимали ложь за правду, свирепость - за заботу, неправильное - за правильное.

Время исправит ошибки. Радует, что восторжествовала справедливость, которая позволяет честному человеку открыто высказываться, которая привела историю в порядок, очистив от лжи. Главное, довести все до конца, не сотворив еще одного гения и окончательно покончить с чванливостью. Это и есть самое сложное!.. Дожить до

этого дня будет сложно. Эх, даже если не увидим мы, а следующее поколение, не было бы предела моим мечтаниям.

Апрель, 1989 год

В конце декабря Бауыржану (наконец-то) дали звание Героя Советского Союза и отметили 80-летний юбилей. В ходе торжественного мероприятия в оперном театре я прочел недавно написанные стихи. Сочинив до этого стихи на его 60-летие, и написав эссе к 70-летию, на этот раз я начал со слов Бауыржана обо мне. Как-то на мое 50-летие он сказал: «Среди всех казахов только мы с тобой не можем лживо смеяться и плакать». На этот раз я восхвалял его нарочное упорство против мнимого благородства.

1990 год

И это мы пережили!

В то время когда КПСС доживал свои последние дни, Горбачев объявил о самороспуске, не посоветовавшись ни с одним из 18 миллионов коммунистов. Одни называли его трусом, другие - предателем. А давние враги совета на весь мир провозгласили Горбачева «великим реформатором века». Как было на самом деле, мне неизвестно.

Все же, у власти руки в крови. В ряды партии я был принят с трудом. В то время для себя понял, что партия не была чудовищной, как о ней призывали говорить. Я - хозяин своей жизни, помогая святому, ради доброго дела противостоял ничтожному. Поэтому человек, зарабатывающий на хлеб чистым трудом, никогда самостоятельно от своей жизни не откажется.

Правда, и я хвалил Сталина, как и все. Так как не мог его воспринимать отдельно от партии и принимал за живого Ленина. Это не нуждается в комментариях.

1991 год

Современнику

Эй, современник! Пойми сначала друга!

Твои друзья – земля, вода, чистый воздух и живность

Получая от них пользу

Отчего унижаешь ты их?..

Человек, лишаясь чувства жалости, начинает уничтожать природу, и это - несмотря на то что мы поняли, что получается из того, что мы хотим приучить природу, не отказываемся от своих прихотей и желаний. Мало того, что мы ее обворовали, так теперь мы еще и ее уничтожаем. А что вы скажете на то, что теперь реки и озера не только высушены, но и отравлены? Что вы скажете на то, что сайгаки вымирают стаями? Что за наука такая

- строить дом посреди садов, когда вокруг столько свободного места?

Природа не будет молча сносить это. Сегодня страшно прикасаться к воде из подземных источников. Люди травятся водой, воздухом и землей. Дети умирают во чреве матери, не успев родиться.

Наши женщины начали принимать уколы, чтобы не рожать совсем. Это ли не есть уничтожение це-

лой нации?.. Глядя на все это, я, умытаясь слезами, написал 5 произведений.

Желаю, чтобы мои слова дошли до вас. Буду благодарен, если после них сегодняшний мир изменится в лучшую сторону. Если бы и раньше писал так легко, что у меня накопилось в душе, может, был бы еще среди вас...

1996 год

PROBABLY, HE WOULD HAVE BEEN AMONG US

Khamit YERGALI,

People's writer of Kazakhstan (Kazakh SSR)

Notes by a front-line soldier

This year, the People's writer of Kazakhstan, Laureate of State Prize, poet Khamit Yergali born on October 14, 1916 in Isatay district of the Atyrau region, would have turned 100 years old.

Until 1933 he had attended a district school and Gur'evsk factory-and-workshop school, in the period between 1934 and 1939 he studied at the Gurevskrabfak [workers' faculty] and successfully graduated from it. In 1939 the future poet enrolled in the philological faculty at Kazakh State University named after S.M. Kirov. Between 1940 and 1945 he participated in battles of the World War II as a Soviet Army soldier.

Khamit Yergali passed away on December 13, 1997.

His philosophical thoughts, memories were addressed to the current generation.

About me

I was not lavished with affection by my father as a child. He was always busy with his work. His business began to prosper with the introduction of the New Economic Policy pursued by the Soviet Russia. When the number of his sheep amounted to 1000 heads, he would often say, "The sheep I pasture are not mine, by Lenin's. Some day the government will take them away from me."

Nonetheless father did not give his cattle to the government, but shared them among the poor. After that he was sent into exile. He had left by himself, but, having failed to reach the prescribed place on time, he

was arrested right on the way and put in prison at Teke, where he subsequently died.

Although my father did not act against the political system, yet the class struggle, which had been raging within the country at the time, would not have let him die in a different way.

My childhood stopped suddenly once and for all when I was 11. There was not anyone who would play asyky with me.

When reading General Secretary's report on 70th anniversary of the Great October Socialist Revolution, I said to myself, "My poor, miserable father!..." I am not trying to rehabilitate him, I just become frustrated whenever I think that my father was among the middle peasant who died in vain.

It seems like justice notice tears shed by my poor father only 60 years after his death, but it was too late. I wonder how many guiltless souls suffered just like my father did and how many 10-11-year-old Khamits became estranged from people around them because a similar misfortune had fallen to the lot of their close ones?

Whatever anybody may say, those failures were the result of the revolution. This is one of the reasons. What would you say about the lot of Kanay Boranbayev – Anuash's father? Kanay Boranbayev, serving in the Tsar's Army was arrested in Warsaw for participation in a secret Bolshevik organization Kanay, who completed two years at the faculty of law of the Kazan University,

which Lenin had graduated from, was enrolled in the army and subsequently saved by the Red Guard. Kanay participated in liberation of Ashgabat, Bishkek, and Almaty as a Commissioner of the Kazan division. Kanay was a Soviet consul in China, People's Commissioner for Justice and an Extraordinary Commissioner in Almaty.

His last words were as following, "You, bearded comrade, has exterminated a half of the Kazakh nation!"

For bitter truth he had flung in Goloschekin's teeth he became a people's enemy and was put in prison...

Goloschekin was involved in his capture, Yezhov in his murder, his fellow countrymen in obliteration of his name. Which is worse?

1988

In the eyes of the earth

... Spring warmth has come early after winter months of 1989. As if this early thaw followed some historic alevents. After a thorough investigation a specially established Commission under the Party Central Committee of Kazakhstan along with legislative authorities finally rehabilitated Akhmet Baytursynov, Magzhan Zhumabayev, Shakarim Kudayberdiyev, Zhusipbek Aymauytov, who had been considered the public enemies for half a century.

Kazakh literature became much more reputable thanks to their works. The people were in turmoil caused by the ongoing events, which resulted in verses composed at that time – "Twilight of the epoch", "A talk with ghosts". It is noticeable that we were a generation with poisoned minds.

We believed so much that the tragedy artificially created by humans was a punishment administered by the nature, that we blindly saw black as white, ferocity as kindness, wrong as right.

Time will correct faults. It pleases me that justice has triumphed, it enables an honest man to be open-mouthed, thus making history straight and cleansing it of lies. It is essential to have this task pursued to the end; not to put a new genius on a pedestal; to put an end to arrogance, which is the most difficult part. It will be hard to live to see that day. My dream will be realized even if not we, but the next generation see that day.

1989

In late December Bauyrzhan was finally awarded the title of the Hero of the Soviet Union, and we celebrated his 80th jubilee. In a solemn event held at the opera theatre I declaimed my recently composed verses. Having composed verses for his 60th jubilee, and written an essay for the 70th jubilee, that time I started with

Bauyrzhan's words about me. Once, at the celebration of my 50th jubilee he said, "Among all Kazakhs we are the only ones who can not pretend to cry and laugh." That time I praised him for resisting false nobleness.

1990

We survived it!

While the CPSU was living out the remainder of its days, Gorbachev announced dissolution, having consulted with none of 18 million of communists. Some people call him a coward, others name him a traitor. Gorbachev was declared a "great reformer" by age-old enemies of the Soviet Union. I do not know what actually happened.

Still, rulers have blood on their hands. I was barely enrolled in the party. Then I realized that the party was not as monstrous as it used to be described. I am the master of my own life; helped in godly deeds, resisted despicable ones for the sake of the good. That is why a man, who earns an honest living, will never give up on his life.

I have to admit – I praised Stalin like everyone else, since I could not see him as an individual separated from the party, and took him for a living Lenin. Comment is not needed here.

1991

To contemporaries

Losing a sense of pity a man starts to ruin nature. Although we realize that endeavours to "tame" nature are vain, we can not stop doing it. As if it were not enough that we have stolen from nature, we started to ruin it. What have you to say about the fact the river and lakes not only have been dried up, but also poisoned? What have you to say about the fact that herds of saigas have died en masse. Why to build a house in the midst of gardens, if there is much free space around?

Nature is not going to put up with it. Today it is scaring to drink water from underground sources. People get poisoned by water, air, and soil. Babies die even before they are born.

Our women make shots in order not to give birth to children. Is not it an attempt at exterminating the whole nation?.. Looking at all of this I wrote five works while being in tears.

I wish you heard my words. I shall be grateful if they make today's world change for the better. If in the past I had been able to express my feelings as easy as now, I might have remained with you for longer.

1996

ТӨӘЛ

ТАРИХТЫҢ ТАҒЫЛЫМЫ

Күлзира ИСКАКОВА,
философия ғылымдарының кандидаты, профессор

Аузы дуалы, данышпан
Асан қайғының
«Қилы-қилы заман
болады, Судағы ақ
шортан қарағай басын
шалады» деп айт-
қанындай, қазақ халқы
судағы шортанның
қарағай басын
шалғанын әлденеше
рет басынан өткерді.
Оның бәрі өткен
тарих десек, кемеңгер
жыраудың көрегендігі
дәл келгендей,
халқымыз ғасырлар
бойы түрлі отарлық
пен тоталитарлық
социализм бұғауы
әлемінен өтіп,
мойымай, жасымай
Тәуелсіз мемлекетке
айналып, ата-
бабаларымыздың
түсіне енбеген
өркениет, мәдениет,
инновация өрісіне енді

Еліміздің кемел де, көреген көшбасшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың аталған ғажап тарихи үрдістердің басында болуы халықтың басына біткен ерекше бақыт деп бағаланады. Әсіресе түрлі мамандық иелерінің ішінде бұрын бағы жанбай келген тарихшылар ерекше қуанады. Өйткені, Тәуелсіздіктің ақ таңы атқан алғашқы күнінен Елбасы – Қазақстан Республикасы Президенті тарихқа, Отан тарихына зор ықылас танытып, үлкен үміт артты. Басқасын айтпағанда, ел тарихы үшін маңызды бірнеше оқиғаларды еске түсірсек:

Біріншіден, Елбасының тікелей нұсқауымен 1992 жылдың 3 маусымындағы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің №6 қаулысымен еліміздің барлық орта мектептерінде, орта арнаулы және жоғары оқу орындарында Қазақстан тарихы міндетті пән, ал 1994 жылы мемлекеттік емтихан ретінде енгізілді.

Екіншіден, Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Жарлығымен 1997 жыл – жалпыұлттық келісім және саяси репрессия құрбандарын еске алу, 1998 жыл – халық бірлігі және ұлттық тарих жылдары деп жарияланды. Осының бәрі Отан тарихына деген көмек, қамқорлық болып табылды.

Тарихымыздың ең бір күрделі де қайшылықты кезеңінде ел билігін қолға алған Н.Ә. Назарбаев ел басқару ісімен қатар көптеген еңбектер жазып, Қазақстан тарихының жаңаша көзқарастарының негізін қалауға, молайтуға да өз үлесін қосып келеді.

Солардың ішінен бірнешеуін атап өтсек:

«Тарих тағылымдары және қазіргі заман», «Қазақтың бүкіл тарихы – бірігу тарихы, тұтастық тарихы», «Тәуелсіздік белестері», «Әділеттің ақ жолы», «Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы», «Қалың елім, қазағым», «Тарих тағылымдары және қазіргі заман», «Бейбітшілік кіндігі», «Сындарлы он жыл», «Еуразия жүрегінде», т.б. Бұл еңбектер жанры жағынан: заманхат, естелік, ойтолғау, сұхбат, теориялық негіздеме, аналитикалық талдау, теориялық болжам, тарихи сараптамалар.

Президенттің 1995 жылдан бері Қазақстан халқы Ассамблеясы сессияларында, 1997 жылдан бергі жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауларында Отан тарихы мәселелері үнемі ауызға алынып отырады.

Елбасының жоғарыда аталған жұмыстарымен бірге, тікелей Отан тарихына қатысты ғылыми еңбектеріне көңіл аударайық. Н.Ә. Назарбаевтың Тәуелсіз Қазақстан мемлекетін қайта құру, қалыптастыру және дамыту тарихы көрініс алған 1996 жылы «Өнер» баспасынан шыққан «Ғасырлар тоғысында» атты еңбегінің алар орны ерекше. Олай дейтініміз, еңбекте алғаш рет КСРО-ның күйреу себептеріне жан-жақты талдау жасалынып, Қазақстанның 1991 жылдың тамызы мен 1995 жылдың тамызы аралығында жүріп өткен жолы сараланады. Сонымен қатар, еңбекте жаңа тәуелсіз мемлекет құрудың жүйелі теориялық негіздемесі жасалынып, жас мемлекеттің алғашқы қадамдары туралы нақты айтылған.

Автордың өзі жанрын «Болашақ жайлы естелік» деп атаған шығармасының беташары: «Мен ол күні кабинетімде түннің бір уағына дейін отырып қаппын. Соңғы айлардың қауырт тіршілігі бойды да, ойды да ауыр тартқызайын депті.

Ойыма, неге екені белгісіз, өткен-кеткен орала береді. Ескі жазбаларым мен оқта-текте түртіп қойғандарымды қайта ақтара бастадым. Көз алдыма болған-қойғандардың егжей-тегжейлері, адамдардың бет-әлпеті, мазасыз күндер мен түндер тұра қалды. Есіме біз үшін жол басындай

Қазақтың сана-сезімі
 өткендегі, қазіргі және
 болашақтағы тарихтың
 толқынында өзінің
 ұлттық **«МЕН»**
 дегізгерлік қасиетін
 түсінуге тұңғыш рет
 енді ғана мүмкіндік
 алып отыр... Бірақ
 бұл мүмкіндік қана;
 ол шындыққа, тек
ҚАЗАҚТАРДЫҢ
 ғана емес, барлық
 қазақстандықтардың
 жаппай санасына
 орныққан фактіге
 айналуы қажет

болған 1991 жылғы оқиғалар түсті. 1991 жылдың тамызы мен 1995 жылдың тамызының арасында бейбіт тарихтың әлденеше онжылдықтары өз бойына сыйғыза алмайтын оқиғалары сыйып кеткендей. Сол бір жым-жырт түнде менің басыма, азғантай «жол-жөнекей аялдама» жасап, бірауық кейінгі жылдар тап қылған драмалық ахуалдың иірімдері мен үйірімдеріне үңіліп, іштей сарапқа салған жаман болмас еді-ау деген ой келді», – деп жазады.

Н. Назарбаев өзінің «Ғасырлар тоғысында» атты еңбегінде тәуелсіз Қазақстан мемлекеттілігін іс жүзінде қалыптастырудың жолдары мен өзіндік ерекшеліктері туралы да айтты. Ол КСРО-ның ойын картасынан тұрғызылған үй сияқты көз алдымызда қирап қалуына байланысты туындаған қысылтаяң жағдайда ескі, әбден сынға ұшыраған мемлекеттік аппараттың нәтижелі жұмыс істей алатындығын айта келе: «Қазақстан билік құрылымдарын революциялық жолмен күйрете салуға бой ұрған жоқ. Реформаның сипатына және даму барысына орай бірте-бірте өзгертіліп, жаңа сапаға көтерілді. Әсіресе мемлекеттілігімізді қалпына келтіруіміздің эволюциялық сипаты басым болғанын ең үлкен табысымыз деп білемін», – дейді.

Егер Н. Назарбаев «Ғасырлар тоғысында» атты кітабында ұлттық мемлекет құрудың теориялық негіздерін жасап, оның жолдары мен ерекшеліктерін көрсетсе, жаңа сипаттағы ұлттық мемлекет құрудың алғышарттары мен оны нығайту жолдары туралы ойларын 1999 жылы «Атамұра» баспасынан жарық көрген «Тарих толқынында» атты екінші кітабында одан әрі жалғастырған. Ұлттық мемлекет құру сияқты істің сол мемлекет құрушы ұлттың тарихымен, бүгінмен және болашағымен тығыз байланысты аса күрделі іс екендігін осы еңбегінде нақты деректерге сүйене отырып негіздеген.

Кітапта автор өткеннің кейбір іргелі сабақтарына жүгіне отырып, қазақ халқының тарихи жолы туралы ой толғайды, рухани мұраны дамыту мәселесіне тоқталады. Нұрсұлтан Әбішұлы: «Менің тарихқа ден қоюымның сыр-себебі де бүгінгі күннің оқиғаларынан тарихтың «табын» сезінгендігімде деп білемін», – деп түсіндіреді. Демек, Н. Назарбаевты тарихқа «алып келген» – тарих сабақтастығы, «бүгінгі күннің оқиғалары» сырына тарих арқылы тереңірек үңілудің қажеттілігі. Қарапайым да мәңгілік сұрақтар: біз кіміз және бізді тарихтың жолы қайда алып барады? Осы сұрақтарға жауап беру үшін Н.Ә.Назарбаев

Отан тарихын 12 кезеңге бөледі:

Бірінші кезең: бұдан шамамен төрт-бес мың жыл бұрынғы ежелгі арийлер, ежелгі ведалық абыздар Оңтүстік Арал өңіріндегі Сынтасты және Арқайым қорым-кешендері.

Екінші кезең: сақ патшаларының Есіктегі, Бесшатырдағы қорғандары.

Үшінші кезең: бұдан үш-төрт мың жыл бұрынғы заманда Шығыста, Гоби далаларында пайда болған ғұн тайпаларының бұдан 2,5-2 мың жылдар бұрын біздің жерлерге жетіп, сақ-сармат тайпаларынан қалған нәсілдердің күнделікті тіршілігіне ене бастауы.

Алғашқы үш кезеңінде: «Қазақстанның бүкіл аумағын мал баққан ежелгі арийлердің сансыз көп тайпаларының игеруі... бұдан шамамен төрт-бес мың жыл бұрын арийлер тарихы мен рухының орталығы біртіндеп солтүстіктен оңтүстікке, Оңтүстік Оралдан Үнді өзенінің аңғарына қарай ауыса бастайды. Ал бұрынғы мекендерінде қалған халықтардың рухани өмірі біртіндеп әлсірей бастаған. Бүгінгі Қазақстан жерінде сол заманнан қалған жалғыз белгі Таңбалы қонысы болса керек. Бұдан үш-төрт мың жыл бұрынғы заман. Шығыста, Гоби далаларында арғы ғұн тайпаларының қалың толқыны туа бастайды. Бұдан 2,5-2 мың жылдар бұрын сол толқын біздің жерлерге жетеді. Ежелгі Ведалық қабаттарды жас жаңа толқын басады. Ол – Тәңірге табынған ғұндардың үштік үрдісі: Тәңірі–Аспан, Жер–Су, Ұмай – Мәңгілік ана.

Төртінші кезең: бұдан 1,5 мың жыл бұрынғы ғұн ұрпақтары – түркілер – Ашина руы түркілерінің – тұңғыш Түркі қағанаты – Мәңгілік Елдің бой көтеруі.

Бесінші кезең: бұдан 1300–1100 жылдар бұрын түркі халықтарының рухани орталығы Шығыста, Орхон-Енисейде кешкен тіршілік. Ежелгі қырғыздар мемлекетінің ескерткіштері; Тоныкөктің, Күлтегіннің руникалық жазулары Орхон-Енисейдің құлпытастарында таңбалануы.

Алтыншы кезең: бұдан 1100–900 жылдар бұрын Қазақстан аумағына араб-ислам толқынының басталуы. Түркілердің рухани аспанында жарқырап көрінген үш жарық жұлдыз – әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн және Махмұд Қашғари.

Ал жетінші кезең: XI ғасырдағы түркілердің тұңғыш сопысы – Қожа Ахмет Ясауидің кезеңі.

Төртінші кезеңнен бастап сегізінші кезеңге дейін Қазақстан аумағын мекендеген түркі халықтары жайында айта келіп, олардың Қазақстан өңірінде ерте қалыптасқан үйсін, қаңлы,

ғұн тайпалары сияқты тайпалық бірлестіктерді әрбір дәуірде жалғастырушы болғандығын, орта ғасырлардағы осы аталған тарихи процестер қазақ халқының жеке ұлт болып қалыптасу процесін бастады деген ұстанымды айтады. Сондай-ақ, бұл көзқарасын былай дәлелдейді: «Бұдан 1,5 мың жыл бұрынғы ғұн нәсілдері – түркілер – Ашина руының түркілері – Ордос алабынан ауған жүнді (жуан-жуан) тайпаларының ежелгі ақсүйек әулетінен тараған ұрпақтар. Осынау жаңа рухани толқынның тоғысында тұңғыш Түркі қағанаты Мәңгілік Ел бой көтереді. Бұл үшінші империя жергілікті сақ тайпаларын бұдан арғы мыңжылдықта ғұндардың арынды асау рухының ықпалымен таратып жіберіп, Байкалдан Каспийге дейінгі байтақ өлкені жайлап келген Түркі тайпаларымен біріктіріп, барлығын өз қанатының астына жинады».

Сегізінші кезең: XII-XV ғасырлар. Моңғол мемлекеттері билік құрған кезең – XII-XIV ғасырларға тоқталады. Қазақтың ең алғашқы қасіреті Шыңғыс әулетінің шабуылынан басталды. Бұл жойқын күші бар сойқанды толқын еді. Қазақ халқын алғаш рет боданға айналдырған бұл толқын оның тарихи тұлғасын мылжалап, рухын бұзып, бірыңғай қазақ халқының табиғи дамуына орасан кедергі келтірді. Бұл кезеңнің басында атақты Майқы би дүниеге келді. Ел аузындағы аңыз бойынша ол біздің тарихымыздағы билер институтының түп атасы болды. Өз ойын одан әрі жалғаған Елбасы қазақ халқының қалыптасуы мен Қазақ хандығының құрылуы әлеуметтік тарихи дамудың барлық үрдістерін бастан өткізген заңды құбылыс деп таниды.

Тоғызыншы кезең: XV-XVII ғасырлар. Алғаш қазақ хандығы құрылған, шамамен 1466 жылдардан бастап, жалпыхалықтық руханияттың табиғи дамуына негіз қалануы.

Оныншы кезең: XVII-XIX ғасырлар. 1723-1727 жылдардағы «ақтабан шұбырынды», Бөгенбай батыр, Қабанбай батыр, Наурызбай батыр, Абылай хан, Шоқан мен Абай, Құрманғазы мен Дәулеткерей, Біржан-Сара, Ыбырай Алтынсарин кезеңі. Елбасы арнайы он бірінші кезең ретінде XX ғасырды жеке қарастырады. «XVIII-XIX ғасырларда Қазақ хандығы құлағаннан кейін қазақтардың арынды рухы бұлақ етіп сыртқа шығудың әртүрлі жолдарын қарастырды. Төрелер мен қожалардың билігі қожырады, олардың үңірейіп бос тұрған орындарына ешкім отырған жоқ. Бесінші империя – Ресей патшалығы да

құлағалы тұрды. Сол кезде қазақтарда өз мемлекетін құру үміті тағы да ояна бастайды. Бұл идеяның бастауында Алашорданың көсемдері Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Мыржақып Дулатов және басқалар болды».

Он екінші кезең: 1980 жылдардың ортасынан басталды. Мұның аты 1986 жылдың желтоқсаны еді. Алтыншы империяның гүрс етіп құлауы. Онда Кеңес Одағының ыдырауын айта келіп, «Бірақ құрметті орын бос тұрмайды. Біз келесі жетінші империяның құзырында боламыз ба, әлде дербес даму жолын жалғастырып, алыста қалған бабаларымыздың ғасырлар бойғы арманын жүзеге асырамыз ба?» – деп оқырман қауымға үлкен ой тастайды.

Н.Ә.Назарбаев: «Тарихтың тағылымы біреу-ақ: ол ешқандай тағылым бермейді дейтін тұжырымға мен үзілді-кесілді қарсымын. Тарихты жеңіл-желпі аңыз сөздердің жиынтығы деп қарайтын адамдар шынында да тарихтан тағылым ала алмайды.

Тарихтың жәдігерлері туралы, оларға деген көзқарас туралы айтқанда, менің көкейімде тұрған нәрсе – ұлттық рух деп аталатын, бірақ та анықтауы қиын «тарихтың затын» материалдық жағынан тұрлаулы етіп тұрақтандыру қажеттігі.

Қазақтың сана-сезімі өткендегі, қазіргі және болашақтағы тарихтың толқынында өзінің ұлттық «МЕН» дегізерлік қасиетін түсінуге тұңғыш рет енді ғана мүмкіндік алып отыр... Бірақ бұл мүмкіндік қана; ол шындыққа, тек қазақтардың ғана емес, барлық қазақстандықтардың жаппай санасына орныққан фактіге айналуы қажет.

Ал осы міндет біздің алдымызға тек қана, бір ғана ұлы мүмкіндік түрінде емес, қатал қажеттілік түрінде де қойылып отыр. Оны шешсек, біз тарихтың өзімізге шақталған мезгіліне сәйкес боламыз...» дейді.

Бұл сөздер шынында да, тыңдай білген адамға тарих – тағылымы мол ұстаз, пайдалана білген адамға тарих – теңдесі жоқ таным тәсілі екендігін еске түсірсе керек. Н. Назарбаев: «Бүгінгі таңда, ұлттық тұтастығымызға тұғыр болатын азат мемлекеттігіміздің құрылысын беріктей түсуден мәнді мақсат та, міндет те жоқ», – деп, ұлт алдында тұрған ең басты міндетті атап көрсете келе, бұл міндетті орындаудағы тарихтың рөлі туралы айтады: «Тарихи тек-тамырыңның тереңнен бастау алғанын танып-түсіну, ата-бабаңның шапағаты мол шабытты істерін заңды мақтанаш ету, тоталитарлы кезеңнің зардап-

...екі ғасыр тоғысында
құра бастаған ұлттық
мемлекетіміздің тағдыры
«мемлекетке негіз салып
берген халықтың», яғни
қазақ халқының қолында,
өз кезегінде қазақ
халқының тағдыры сол
мемлекеттің беріктігімен
тікелей байланысты.
Сондықтан, қазақ
халқы, мүмкін соңғы
рет, тарихтың берген
өз мемлекеттілігін
қайта қалыптастырып,
басқалармен терезесі
тең ұлт ретінде өмір
сүру мүмкіндігінен
айырылып қалмауы тиіс.
Олай болса, Елбасының
сөзімен айтсақ, қазақ
үшін бүгінгі таңда,
ұлттық тұтастығымызға
тұғыр болатын азат
мемлекеттігіміздің
құрылысын беріктей
түсуден мәнді мақсат та,
міндет те жоқ!

тарынан арылу, сөйтіп тарихи сананы уақыт талабына сай қалпына келтіру ұлттық тұтастануға тегеурінді серпін беруге тиіс... Тарихтағы өз орныңды білу, бабаларыңды ру төмпешігінің деңгейінде емес, жалпыұлттық өреде мақтан тұту, ұлан-байтақ Еуразия тарихында ұлы істерге ұйытқы болған қазақтар мен олардың бабаларының өзіндік орнын танып-түсіну, ұлттық қадір-қасиетіңді қорлайтын жаттанды жалалардан арылу, міне, ұлттық тұтастыққа кепіл болатын бүгінгі күннің ең қуатты тетіктері осылар!», – деп жазады.

Н.Ә. Назарбаевтың «Тарих толқынында» атты кітабының тәуелсіз Қазақстан тарихының жеке адамдық жазба дерек көзі ретіндегі басқа еңбектерінен басты айырмашылығы – автордың тәуелсіздік тарихының тамырын тарихтан іздеушілдігі. Егер, басқа еңбектерде тәуелсіз Қазақстан мемлекеттігінің пайда болуының объективті алғышарттары туралы айтылып, нақты мемлекет құру ісі бейнеленсе, «Тарих толқынында» сол мемлекеттің тереңнен бастау алған іргетасы туралы айтылған..

«Тарих толқынында» кітабында ол: «Егер сыртқы әсер-ықпалды былай қоя тұрып, мәселені нақтылай түсетін болсақ, онда ұлттық әрекеттің аясы үш түрлі фактормен анықталмақ», – деп, мемлекет құрудың ұлт әрекетіне қатысты ішкі факторларын, яғни алғышарттарын көрсеткен. Оның айтуынша: «Мұның ең алғашқысы – ұлттық бірігу (интеграция) мен ыдыраудың (дезинтеграция) тетіктері». Осы ең басты факторлардың бірі – ыдыраудың салдары мен мемлекеттілікке тигізген әсері туралы: «Қазақтардың өз ішінде ыдырауы ұдайы дерлік Тәңірдің жазасындай болып, қазақ мемлекеттілігінің мүмкіндігін қатты тежеп отырған», – дейді. Сондықтан ыдыратқыш үрдістермен күрес ұлттық әрекеттің ең мәнді бағыты болып отырғандығын айтқан. Н. Назарбаев: «Қазақтың өз ішіндегі бірігулердің тетіктерін, институттарын, құндылықтарын жетілдірудің мән-маңызы әскери құрылыстан немесе сыртқы саясат институттарын жасақтаудан бір де олқы емес», – деп, қазақтардың өзара ауызбірлігінің маңызын жоғары бағалайды.

Екіншіден, Н. Назарбаев әрі қарай қазақтың ұлттық тұтастануы үшін табан тірейтін негізгі идеялық тұғыр біршама айқын дей келе: «Бұл – дербес мемлекетті сақтау және дамыту. Бұл – мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін дамыту және нақтылы әрекетке ұластыру. Бұл – Қазақстан-

ның аумақтық тұтастығы», – дейді. Осылай, ұлт алдында тұрған, ұлтты біріктіретін нақты міндеттерді атап көрсете отырып, ол міндеттердің аса күрделі және ұзақ уақытты, көп еңбекті қажет ететін міндеттер екендігін әрбір қазақтың білуі керектігі туралы: «Азаттыққа, Қазақстан аумағының тұтастығына, нақтылы экономикалық, әскери, ақпараттық дербестікке қол жеткізу дегеніміз мейлінше күрделі және ұзақ уақытқа созылатын, сондай-ақ ұлттың ерекше қажыр-қайратын қажет ететін үрдіс екенін сезіну әрбір қазақ үшін әліппелік ақиқат болуға тиіс», – дейді.

Үшіншіден, ұлттық рухты қайта түлетудегі және дамытудағы қазақ зиялыларының ерекше рөлі туралы айта келе, Н. Назарбаев: «Ұлттық мүддеге қызмет етудің тарихи ұлы үлгілерін шын мәнінде көрсетіп берген әйгілі тарихи қайраткерлердің, мемлекет басқарушыларының тұтас легі біздің көз алдымызда. Олар қазақ мемлекеттігін дамытудың нысанасын ХХ ғасырдың бас кезінде-ақ көрсетіп берген болатын... Біз асқақ сезімге бөлене отырып, ұлттық әрекетшілдігімізге қатысты ғасыр басында Алаш қайраткерлері бастап берген жолнұсқалар ғасыр соңында жалғасын тапты деп айта аламыз», – деп, біздің төл тарихымызда ұлттық мүддеге қызмет етудің тамаша үлгілерін көрсете білген зиялыларымыздың болғандығын, солардың үлкен бір тобын Алаш ардагерлерінің құрағандығын және біздің жаңа тарихымызда құра бастаған мемлекеттігіміздің солар бастаған істің тікелей жалғасы екендігін жеткізеді.

Сонымен қатар, Н. Назарбаев «Тарих толқынында» қазақ халқы үшін өзінің ұлттық мемлекетін құру ісінің КСРО-ның күйреу салдарында аяқ астынан пайда бола қалған іс еместігін, КСРО-ның күйреуі қазақтардың ғасырлар бойы армандаған мақсатына қол жеткізуге тек мүмкіндік қана бергендігін айтқан. Ол аталарымыздың осы мақсатқа жету жолында қандай қиыншылықтарға болса да төзе білгендігі туралы: «Жатжұрттық басқыншылармен болған соғыстарда ауыр қырғынға ұшыраған, 30-жылдардағы этноциттің қаһарына қасқайып қарсы тұрған, тоталитарлы ғасырды бастан кешсе де мойымаған ата-бабаларымыз іс жүзінде қазақ ұлтының мүддесін қорғауға тиісті мемлекет құру мүмкіндігін ғасырлар бойы дайындады», – дей келе, ендігі жерде сол мүмкіндікті пайдалана білудің қаншалықты маңызды екендігіне тоқталады: «Енді, бүгінгі таңда қазақ халқы келісті

Қазақстан Республикасы

Президенті Н.Ә.

Назарбаев «Нұрлы жол

– болашаққа бастар

жол» атты Қазақстан

халқына Жолдауында:

«2015 жыл – ұлттық

тарихымызды ұлықтау

және бүгінгі биіктерімізді

бағалау тұрғысынан

мерейлі белестер жылы»,

– деді. Расында, солай

болды. Қазақ хандығының

550 жылдығын, Қазақстан

халқы Ассамблеясы мен

Конституциямыздың 20

жылдығын, Ұлы Жеңістің

70 жылдығын кең көлемде

атап өттік

ғұмыр кеше алатын мемлекет құру жолында өз ішіндегі ара-дара келіспеушіліктің салдарынан қарқынын тоқыратып алса, мұны еш нәрсемен ақтауға болмайды», – дейді.

Одан әрі Нұрсұлтан Әбішұлы мемлекет құру ісінің аса жауапты да күрделі іс екендігі туралы: «Мемлекеттік құрылыс та немкетті қарауды мүлде көтермейді. Бұл – ұлттың өзін-өзі тануы жолындағы өте ауқымды әрі ұзақ мерзімді қамтитын аса күрделі жұмыс», – дейді.

Әсіресе, Н. Назарбаевтың бұл істегі сол мемлекеттің іргесін қалаушы негізгі ұлттың жауапкершілігіне ерекше назар аударғандығын айтуымыз керек. Ол: «Мемлекеттікке негіз салып берген халық ел ішіндегі ахуалдың бүгінгі мен болашағы жолындағы жауапкершілікті арқалауға да дайын болуы керек..

Егер біздің халқымыз, бүгінгі таңда басымыздан кешіп отырғандай, жаңа мемлекеттің орнығар дәуірінде ұдайы болып тұратын қиындықтар мен мұқтаждықтарға және сонымен үндес тарихтағы терең өзгерістерге төтеп бере алмаса, онда берік мемлекеттік туралы үмітіміздің күйреу қаупі алдымыздан шығады. Сонымен бірге ұлтымыздың да өзін-өзі ара-дара етіп, қожырап тынуы мүмкін», – дейді.

Демек, атап айтсақ, екі ғасыр тоғысында құра бастаған ұлттық мемлекетіміздің тағдыры «мемлекетке негіз салып берген халықтың», яғни қазақ халқының қолында, өз кезегінде қазақ халқының тағдыры сол мемлекеттің беріктігімен тікелей байланысты. Сондықтан, қазақ халқы, мүмкін соңғы рет, тарихтың берген өз мемлекеттілігін қайта қалыптастырып, басқалармен терезесі тең ұлт ретінде өмір сүру мүмкіндігінен айырылып қалмауы тиіс. Олай болса, Елбасының сөзімен айтсақ, қазақ үшін бүгінгі таңда, ұлттық тұтастығымызға тұғыр болатын азат мемлекеттігіміздің құрылысын беріктей түсуден мәнді мақсат та, міндет те жоқ!

2013 жылдың маусым айында Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-дің ғимаратында өткен Қазақстан Республикасының ұлттық тарихын зерделеу жөніндегі ведомстволық жұмыс тобының кеңейтілген отырысында Отан тарихын оқытудың өзекті мәселелері талқыланды. Тарихына арқа сүйемегеннің болашағы бұлыңғыр. Жер шарында мән-мағына мен құндылықтардың мылтықсыз майданы күн сайын жүріп жатқан қазіргі кезде тарихи жадыны сақтап қалу – жалпы өзінді-өзің сақтап қалудың жалғыз жолы де-

ген пікір айтылып, Елбасы тапсырмасы бойынша «Тарих толқынындағы халық» деген атпен тарихи зерттеулердің арнаулы бағдарламасымен таныстырды. Бағдарлама Қазақстанның тарих ғылымын алдыңғы қатарлы әдіснама және әдістеме арқылы дамытуды, қазақтың ұлттық тарихының көкжиегін кеңейтуді және ұлттық жаңа тарихи дүниетанымды қалыптастыруға жол ашты. Сонымен қатар бұл жиын және «Тарих толқынындағы халық» атты бағдарлама мемлекетіміздің тарих ғылымына ерекше ықылас танытатындығын тағы бір мәрте дәлелдеді.

Тарих – ұлы мектеп. Әл-Фараби айтпақшы, «тарихты білмей, өткенді, қазіргі жағдайды білу, келешекті болжау қиын». Еліміздің тәуелсіз дамуы жағдайында, халықтың тарихқа деген көзқарасы жаңа қырынан жаңғыра бастаған бүгінгі таңда қалыптасқан Қазақстанның қоғамдық өмірінде болып жатқан батыл өзгерістер тарихи білімге деген қызығушылықты тудырып отыр. «Тарих толқынындағы халық» бағдарламасында Қазақстанның тарих ғылымын жаңа деңгейге көтеру, әсіресе, жастар арасында тарих білімі мен олардың тарихи сауаттылығының сапасын жақсарту жөнінде қажетті жағдайларды жасау қажеттілігі атап көрсетілген болатын. Мемлекет басшысы көрегендікпен айтқандай, бүгінде тарихи білімсіз қазақстандық отансүйгіштік, яғни «қазақстандық жаңа патриотизм» қалыптастыру мүмкін емес.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «2015 жыл – ұлттық тарихымызды ұлықтау және бүгінгі биіктерімізді бағалау тұрғысынан мерейлі белестер жылы», – деді. Расында, солай болды. Қазақ хандығының 550 жылдығын, Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Конституциямыздың 20 жылдығын, Ұлы Жеңістің 70 жылдығын кең көлемде атап өттік. Осынау тарихи белестер Жаңа Қазақстандық Патриотизмді ұрпақ жадына сіңіруде айрықша рөлге ие болып, Отан тарихының жас ұрпақты тәрбиелеуде рөлі зор болды.

Отан тарихын оқып, үйренуде Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев еңбектерін пайдалану, зерттеп, зерделеу, талдау жасау өте маңызды мәселе болып табылады. Елін сүйген, елі сүйген Елбасының қаламынан туған еңбектері төл тарихымыздың нағыз бет-бейнесін анық көрсетер еңбектер деп нық сеніммен айта аламыз.

HISTORY LESSONS

Kulzira ISKAKOVA,

Candidate of Philosophical Sciences, professor

Asan Kaygy used to say, “The time will come when a pike will touch the top of a pine from the water”.

The sage’s predictions have come true – having survived colonization and totalitarian regime the Kazakh nation became independent and set out on the path of innovations and development.

The country’s far-seeing Leader Nursultan Nazarbayev has always walked along the path leading to independence. The Head of sovereign Kazakhstan has always demonstrated a keen interest in history.

Thus, in compliance with President’s edict dated June 3, 1992 and in compliance with the decree by the RK Ministry of Education and Science, History of Kazakhstan became a compulsory subject at secondary, specialized secondary schools and institutes of higher education; since 1994 History of Kazakhstan has been a compulsory state examination subject.

On the President’s order the year 1997 was declared the Year of National reconciliation and Memory for victims of the political repressions; the year 1998 was declared the Year of Peoples’ Unity and National history. It is a demonstration of care for history and its preservation for the sake of descendants.

In the most complicated and controversial period of history Nursultan Nazarbayev assumed the responsibility for the country, in addition to that he has written numerous works, laid the basis of formation of new views on Kazakhstani history.

We shall name some of those works: “History lessons and the present”, “Entire Kazakh history as the history of integrity”, “Strategy of independence”, “Path of justice”, “Center of the world”, “Crucial decade”, “In the stream of history”, etc.

Since 1995 at sessions of the Assembly of people of Kazakhstan and in annual Messages to the nation President has touched upon issues of the national history. Let’s turn our attention to some of the President’s academic works concerned with history of the Motherland. A book “At the turn of history” published in 1996 hold a special place among his works; it reflects history of newly-established Kazakhstan, its becoming and development.

In this book a thorough analysis of the reasons behind dissolution of the Soviet Union was given for the first time; it also offered an analysis of the path Kazakhstan had travelled from August 1991 until August 1995. The book gives a systemic, theoretical basis for establishing an independent state, describes the first steps taken by independent Kazakhstan.

The author defined his genre as “Memories about the future”, “That day I stayed in the office until late at night. Difficult problems of the last months have taken their toll on my state. For some unknown reason I often recollect the past. I began leafing through my old notes. Detailed events, people’s faces, restless days and nights appear in my mind. I recollect events that occurred in 1991. There were so many historic events in the period between August 1991 and August 1995 that in times of peace several decades could have been squeezed into that stretch of time. That quiet night it occurred to me that it would be nice to stop over, look back and analyze everything.”

In the book “In the stream of history” the President describes the ways and specifics of statehood formation of independent Kazakhstan. The USSR collapsed like a house of cards right before our eyes. In those circumstances the former reliable state machinery could keep functioning; N. Nazarbayev

wrote, “We decided not to destroy the government structure of Kazakhstan through coercive and revolutionary methods. As we went along with the reforms, changes also took place raising us to a new level. Restoration of state system was of rather evolutionary nature and I believe we should regard it as great piece luck.” While in the book “At the turn of history” the President drew up a theoretical basis of a national state creation, in the second book “In the stream of history” he pointed out the specifics of prerequisites for creation of a new national state and means of its consolidation. Complications in formation of a new state are closely related to a nation’s history, its present and future. All these statements are corroborated with specific data and substantiation.

The author referring to some global lessons, reflects upon history of the Kazakh nation, dwells on development of the spiritual heritage, and explains, “My interest in history arises from my vision of its reflection in present events.” Therefore, Nursultan Nazarbayev was “led” to history by historical continuity. The eternal and easy question is “Who are we and where will this historic path take us?” In an attempt to answer this question Nursultan Abishevich analyzes national history.

The Head of State says, “There is a lesson history can teach to us; I am totally against a statement that history does not give us lessons. Those who regards history as a collection of legends will not have a chance to be taught a lesson.” N.A. Nazarbayev’s book “In the stream of history” differs from his other works by the fact that in this one he searches for roots of independence in history itself. While other works analyze objective preconditions for independent Kazakhstan’s state system emergence and describe the process of formation, this book mentions deep origins of the state.

The author wrote in his book that to Kazakh people establishment of the state upon the breakup of the Soviet Union had not been accidental. The breakup of the USSR enabled Kazakhs to fulfill their long-nurtured dream. Then Nazarbayev wrote that establishing a state is not an easy, but very difficult and crucial task, which imposes special responsibility on the people of Kazakhstan as the state’s founder. Fate of the state formed at the turn of centuries rests in hands of the Kazakh nation. In its turn the fate of Kazakh nation is closely intertwined with stability within the country. Therefore the Kazakh nation is to develop along with other nation. In the words of the Head of state, today Kazakhs do not have other tasks and purposes but to

preserve an integrity of their nation!

In June 2013 an extended session of the interagency workgroup was held at L.N.Gumilyov Eurasian National University; the issues of teaching national history were discussed at the session. Those who do not rely upon their national history will have a complex future. The unarmed war of values all over the world compels to preserve historical memory – the only way to survive.

By order of the Head of state we were acquainted with a special programme on historical research “People in the stream of history”, which cleared our way to broadening the prospects of the national Kazakh history; formation of the new historical outlook; and development of the Kazakhstani historical science with the help of advanced methods. The programme has once again demonstrated an attitude of the state to history.

History is a great school. Al-farabi said, “It is hard to comprehend the present and forecast the future if you do not know history”. Independent development of the country, formation of a new national view on history, bold changes in social life of the country have stirred up interest in historical knowledge. A programme “People in the stream of history” is aimed at raising historical science of Kazakhstan to a new level, and improving quality of historical literacy among the youth. The foreseeing Elbasy said, “It is impossible to develop “new Kazakhstani patriotism” without historical knowledge.”

In a message to the people of Kazakhstan “Bright path is a path into the future” President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev noted that, “The year 2015 is the year of honouring national history and assessment of made achievements.” Let’s recall the last year’s important dates: the 550th anniversary of the Kazakh Khanate; the 20th anniversary of the Assembly of the people of Kazakhstan and Constitution of the Republic of Kazakhstan; the 70th anniversary of the Great Victory. These historical milestones play a special role in educating the youth in keeping with New Kazakhstani Patriotism.

It is important to use, examine and analyze the works written by the First President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Abishevich Nazarbayev when studying national history.

Today, from the height of the past years spent under the wing of independence, we people of Kazakhstan can state that the works issued from the Head of State’s pen precisely reflect the truth of our consciousness, and our aspiration for being worthy of our Motherland.

ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА

/ IN THE STREAM OF HISTORY

КАНГЮЙ НЕИЗВЕСТНЫЙ:

ВЗГЛЯД СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВЕКОВ

«Кангюй горд, дерзок...»

Сыма ЦЯНЬ,

1 в. до н.э

(Окончание, начало в № 2(16))

Александр ПОДУШКИН,
доктор исторических наук.
ЮКГПИ

Арысская культура Южного Казахстана Кангюй в свете новых археологических источников

Особенно значимыми в контексте изучения материальной культуры Кангюй следует назвать многолетние комплексные исследования ранних памятников на территории Южного Казахстана в 70 – 80 годы XX века. Археологические исследования в регионе «Средняя Сырдарья – зона гор Каратау и Каржантау» в течение последних сорока пяти лет позволили выделить арысскую археологическую культуру как явление, фиксирующее устойчивые системы традиций в материальной сфере на сотнях ранних памятников Южного Казахстана для периода IV в. до н. э. – VI в. н. э.

В настоящее время учёные имеют общее представление о памятниках этой культуры (ареал и типология), о периодизации и хронологии арысской культуры, специфическом блоке признаков культуры в виде артефактов, наглядном облике (образе) арысской культуры Южного Казахстана.

Осуществлена также этническая атрибуция арысской культуры с древним племенным (государственным) объединением Кангюй (Кангха авестийских, Канцзюй китайских и Кангу-Тарбан тюркских источников).

Кроме того, материалы арысской культуры позволяют по-новому подойти к вопросу о локализации малых владений Кангюй и его столицы, города Битянь.

Особый интерес в этом плане представляет факт присутствия на территории арыско-бадамского оазиса (владение Фумо-Фуму) локального укрепленного района. Он включает несколько крупных городищ (Жуантобе, Караспантобе, Тулебайтобе, Культобе), ряд поселений, могильников и большие площади пастбищных земель, ограниченных, с одной стороны, «длинной» стеной, с другой - руслами рек Арысь и Бадам.

Указанный укрепленный район по своему стратегическому положению (центр оазиса), масштабности и фортификации объектов (включая самое крупное городище Караспантобе), явно претендует на роль самостоятельной политико-административной единицы. Судя по всему, именно этот район (округ) и городище Караспантобе являли собой город-ставку кангюйского правителя Битянь. На это косвенно указывают и другие обстоятельства.

Арысская культура Южного Казахстана. Поселение Алтынтобе

В частности, речь идет о земляных (глинобитных, пахсовых) стенах, которые окружали ставки некоторых кочевых правителей древности. О них прямо сообщается в китайских текстах II в. до - IV в. н. э. Так, в Хоухань-шу пишется о северном соседе Канцзюй, государстве Яньцай: «Государство Яньцай стало называться Алань-ляо. (Правитель) живет за земляными (крепостными) стенами (кит.: цзюй ди чен) и зависит от Канцзюй» (перевод и комментарий Ю.А. Зуева).

В завершение аргументации по локализации Битянь на территории укрепленного района арыско-бадамского оазиса (городище Караспантобе), отметим немаловажный факт находки древней письменности на одном из объектов этого района, городище Культобе.

Материальная и духовная культура Кангюй

Материальная культура. Её самым ярким образом иллюстрируют тысячи артефактов, специфический комплекс признаков и наглядный облик арысской культуры Южного Казахстана IV в. до - VI в. н. э. Следует отметить, что вся материальная культура Кангюй несёт печать выраженной земледельческо-скотоводческой синкретичности, которая исходит из аналогичного земледельческо-скотоводческого комплексного характера экономической деятельности и полиэтничности народонаселения этого государства.

Собственно кангюйский комплекс артефактов хронологически охватывает всё время существования памятников арысской культуры Южного Казах-

стана (IV в. до - VI в. н. э.). При всей синкретичности, впитавшей традиции кочевников и земледельцев, в материальной культуре этого комплекса в значительной степени доминируют традиции ирано-язычного оседло-земледельческого народонаселения Кангюй.

Материалы комплекса получены из раскопок мно-

железном веке в среде многих этносов.

Отмечены следующие верования и культы: религиозный дуализм. В Кангюй обожествлялись многие дикие, домашние животные, часть из них связана с пантеоном животных круга сакских племён и сюжетами звериного стиля. В числе других культов отметим

Арыско-бадамский укрепленный район. Местонахождение археологических объектов

гих поселений, городищ и могильников с катакомбными погребениями. Это самый насыщенный в контексте археологической и этнокультурной информации комплекс.

Духовная культура. Идеологические представления насельников государства Кангюй по археологическим данным реконструируются на основе особенностей обряда погребения, ритуальных и культовых артефактов, свидетельств творческой деятельности (прочерченные изображения и знаки; мелкая пластика). В целом они языческие, и базируются на верованиях и культах, имевших распространение в раннем

обожествление женского начала (антропоморфная фигурка женщины из алебаstra), культ предков (обряд тризны на курганных могильниках).

Культобинское (согдийское) письмо и Кангюй

Уникальная группа находок связана с обнаружением на городище Культобе палеолингвистического материала в виде эпиграфических артефактов, кирпичей-таблиц. Речь идёт о древней письменности, которая по своему характеру и палеографии на территории Центральной Азии и Казахстана аналогов не имеет.

В настоящее время в распоряжении учёных имеются пятнадцать фрагментов и два почти законченных

Арысская культура Южного Казахстана. Кангюйский комплекс артефактов

текста общим количеством 426 полностью и частично прорисованных знаков, которые оформлены в 58 «строк».

Предварительные выводы археологического порядка по письменности Культобе сейчас сводятся к следующему:

Письмо выполнено на глиняных (керамических) кирпичих-таблицах неправильной прямоугольной

(трапециевидной) формы.

Массивность (параметры) кирпичих-таблиц и материал, из которого выполнены образцы культобинского письма (керамика), косвенно говорят о явно архивном его назначении.

Письмо найдено вместе с археологическими материалами каратобинского этапа арысской культуры Южного Казахстана, хорошо датируемого многими

артефактами из погребальных катакомбных комплексов I в. до н. э. – III в. н. э.

Культобинские тексты включают важную информацию политического, социального и историко-культурного характера, касающуюся большого региона Центральной Азии и Казахстана первых веков нашей эры. В частности, в культобинских текстах имеются: названия древних государств, крупных городских центров (владений) Средней (Центральной) Азии первых веков н. э.: Нахшеб, Самарканд, Кеш, Чач, Бухара - Навакметан (причём, некоторые из них для этого времени упоминаются впервые); имена личные, титулы (в том числе военные: «командующий») древних правителей.

Присутствуют также социальные термины («люди шатров» - номады); государственные термины («драгоценности» - казна), «общественные работы» - строительство города; термины династические и родства («сын»); служебные слова; фиксация исторических событий регионального масштаба и локальных действий местных правителей (по основанию городских центров) и другое.

Нет необходимости говорить, насколько важна и ценна информация культобинских текстов для историков, этнологов, лингвистов, археологов, культурологов Средней (Центральной) Азии и Казахстана, занимающихся исследованием наименее изученного периода истории данных регионов первых веков до первых веков нашей эры. По сути, речь идёт о введении в научный оборот принципиально нового письменного источника, который по своей информативности, достоверности и главное - автохтонности происхождения, выделяется на фоне давно известных и крайне скудных источников китайского происхождения, посвящённых древней истории края.

По предварительным выводам, полностью прочитанные тексты Культобе помогут не только расширить, углубить или уточнить некоторые страницы истории регионов и древних государств Центральной Азии и Казахстана времени первых веков н. э. (Канцзюй-Кангюй, Чач, Согд, Хорезм, Кушанское царство) но и, возможно, даже изменить или переписать эти страницы заново.

Несмотря на существенный прорыв в археологическом исследовании городища Культобе и памятников арысской культуры в целом, в палеолингвистическом изучении этих эпиграфических артефактов остаются некоторые проблемы.

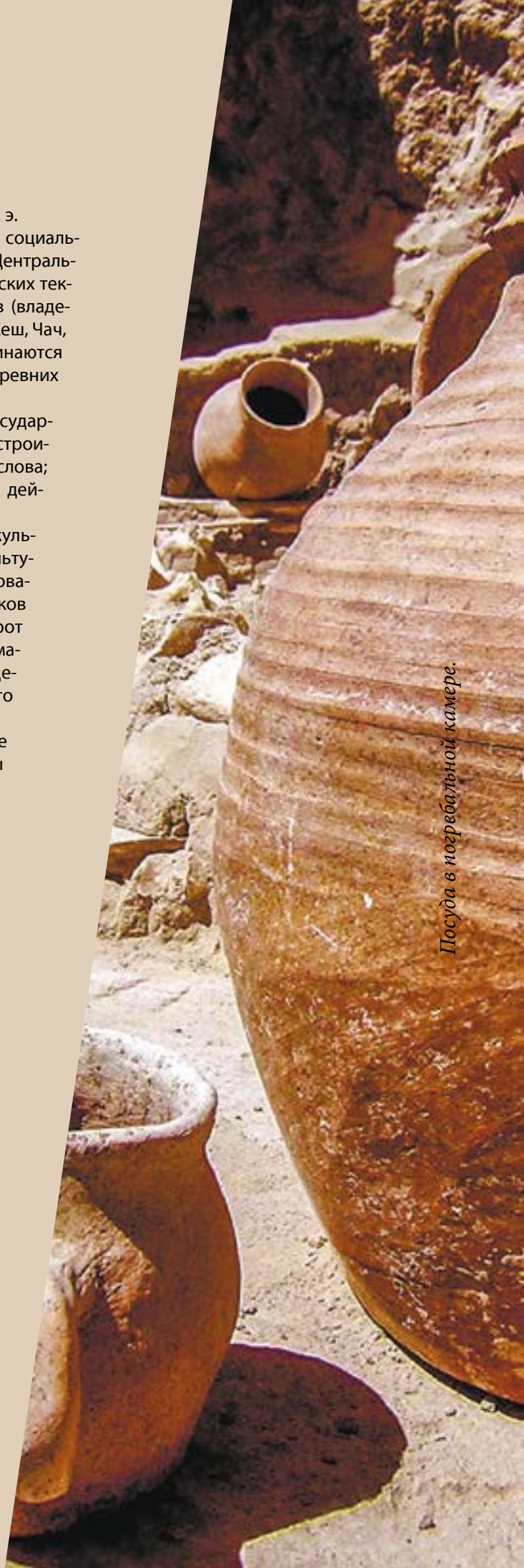
Одна из них связана с лингвистической трактовкой культобинского письма, названного авторами его дешифровки Николасом Симс-Вильямсом и Франсом Грене «согдийским письмом».

Кроме всего, у учёных пока нет единой точки зрения на предназначение культобинских керамических кирпичей-таблиц.

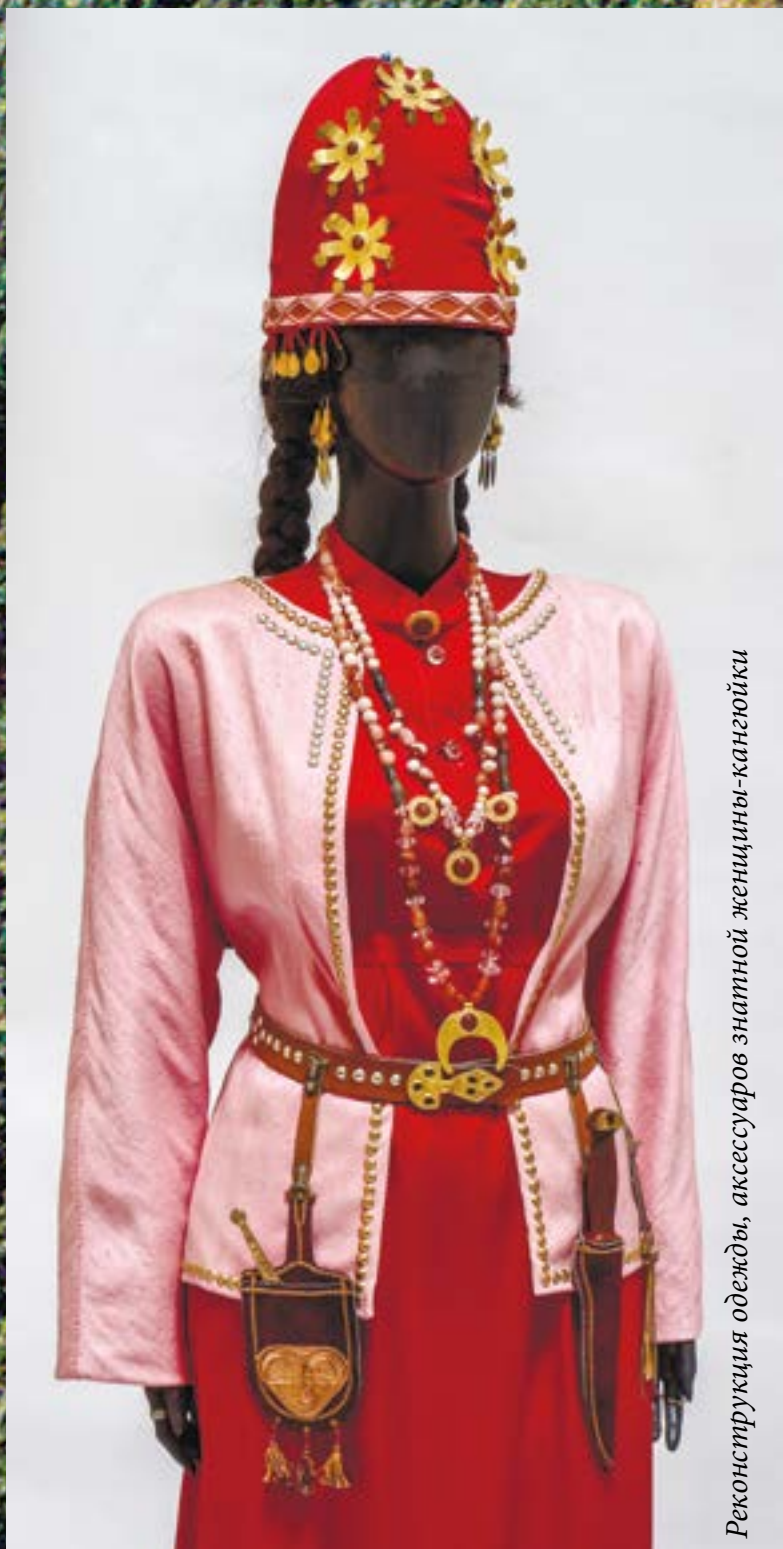
По-моему мнению, наиболее приемлемым в контексте назначения культобинского письма является трактовка его в качестве архивных материалов древнего государства Канцзюй (Кангюй). На это указывают не только упоминания в письменных источниках китайского происхождения первых веков до – первых веков нашей эры («... кангюйский князь имел писанный кодекс...законов»), но и уникальный керамический «формат» исполнения текстов в виде «глиняной книги», которая может храниться практически вечно. Кроме всего, дешифровка текстов подтвердила и явно государственный характер имеющейся в них информации.

Обнаружение двенадцатого фрагмента культобинского письма позволило выявить новый аспект в его архивном предназначении: этот фрагмент является вновь созданной древними кангюйцами репликой (копией-повторением) второго текста. То есть мы имеем дело с тиражированием одной и той же информации на другом «родственном» носителе (кирпиче-таблице).

Аналогии подобным манипуляциям с архивным материалом («глиняными книгами») на территории Средней (Централь-

Посуда в погребальной камере.

Реконструкция одежды, аксессуаров знатной женщины-кангюйки

Академик Николас Симс-Вильямс (Великобритания). Автор дашифровки культобинского (согдийского) письма

Городище Культобе. Раскоп 2013 года

Городище Жуантобе - эталонный объект арысской культуры Южного Казахстана

Древний Кангюй. Изделия из золота

Древний Кангюй. Наборное ожерелье из каменных, золотых бус с подвеской в виде фазана..jpg

Древний Кангюй.
Зооморфное изображение

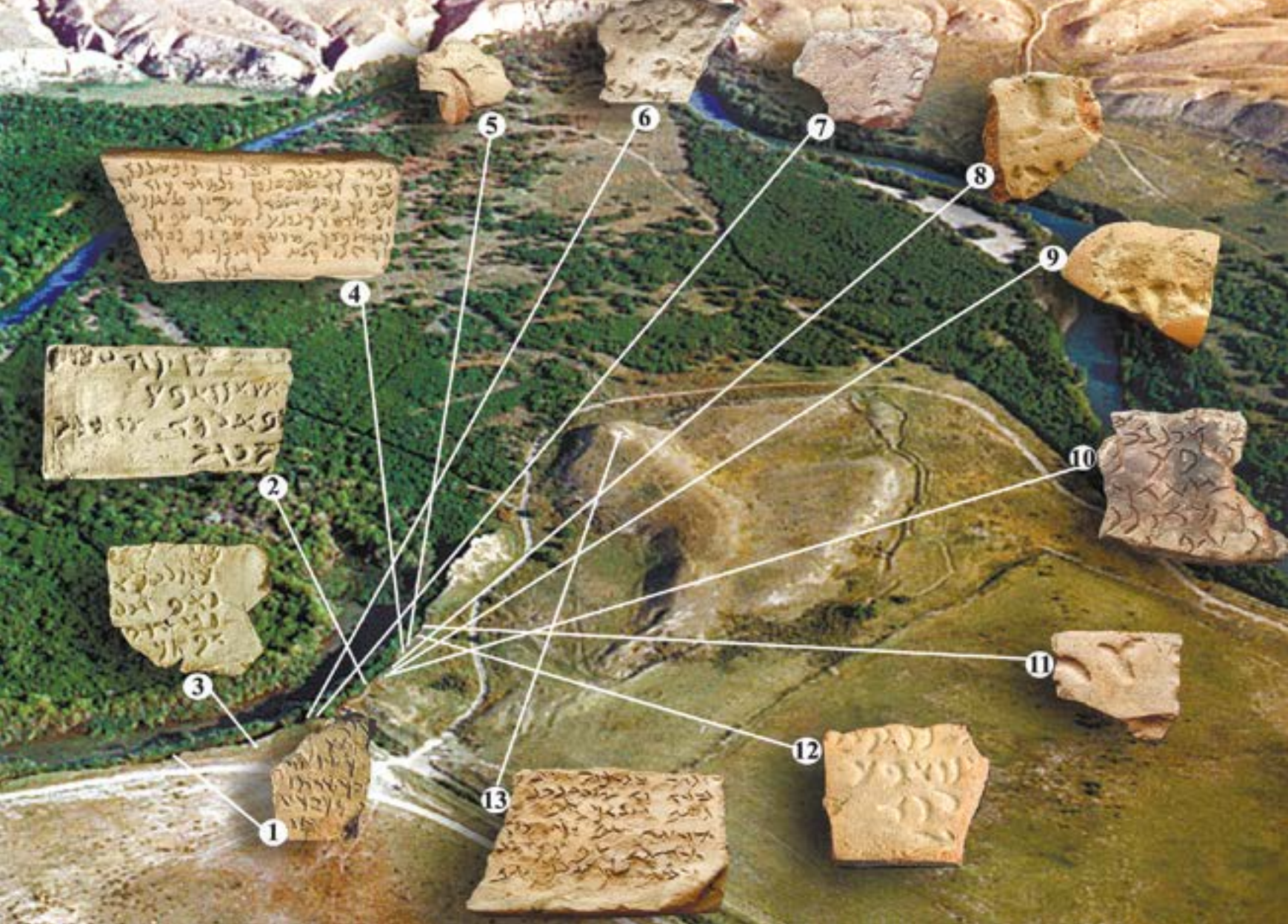
Кангюйское письмо

Керамика в погребении. Рабочий момент

Городище Культобе. Керамика в раскопе

Городище Культобе и древнее кангюйское (согдийское) письмо

ной) Азии пока неизвестны. Они зафиксированы в истории древнего Двуречья, когда царь Ассирии Ашшурбанипал (669 – 629 г.г. до н.э.) обязывал своих подчинённых правителей-наместников копировать наиболее значимые тексты знаменитой библиотеки (законы, распоряжения, указы) и затем хранить их в своих резиденциях. Вероятность повторения такой ситуации в отношении Кангюй достаточно высока: как известно, правитель Кангюй имел «под собою» пять малых владений: Сусе, Фуму, Юни, Ги (Цзы) и Юегань.

Сейчас усилия по обнаружению и исследованию культобинского письма в крупных научных центрах Великобритании, Франции и России воспринимаются как чрезвычайно важное открытие мирового уровня, которое по своей историко-культурной и социальной значимости далеко выходит за рамки Казахстана и Центральной Азии.

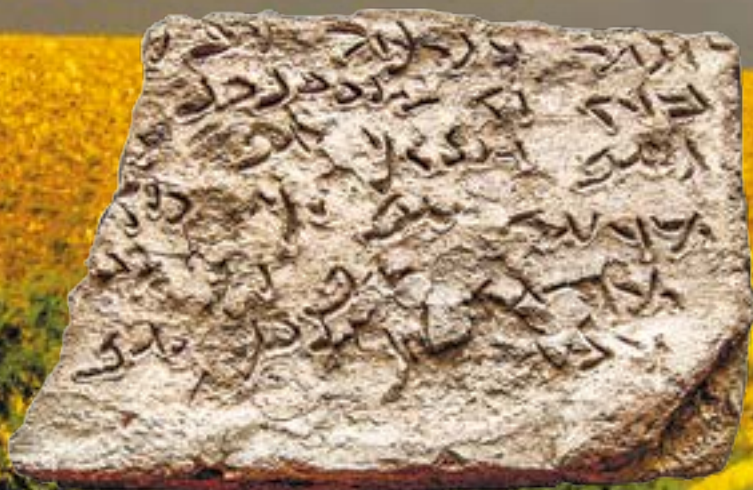
В завершение следует отметить, что такое масштабное и уникальное по своим культурным параметрам явление как древняя письменность, возникло и практиковалось только в урбанистических крупных образованиях, несущих функции главных

политико-административных центров государства, и что культобинское (согдийское, оно же кангюйское) письмо на керамических кирпичиках-таблицах - это не только свидетельство высокого уровня цивилизации древнего населения Казахстана, но и полноценный атрибут государственности.

Заключение

Завершая экскурс в историю Кангюй (Канцзюй), ещё раз подчеркнём известные на сегодняшний день факты об этом государстве. Современное состояние археологической информации позволяет с уверенностью говорить о том, что «сердцем» этого государства были бассейн р. Арысь и Отрарский оазис, а его периферийные зависимые владения простирались до Шаша (Ташкента) на юге, до Аланья (низовья Сырдарьи) на севере, до долины реки Чу на востоке и до среднеазиатских городских центрах (Согд, Бухара) на западе.

Известно также, что Кангюй (Канцзюй) скорее всего, представлял собой конфедерацию кочевых и оседло-земледельческих племён, при этом кочевники определяли политическую власть, а земледельческие центры - экономическую силу государства. В

Культобинское (кангюйское) письмо. Основные тексты и фрагменты

этническом плане о Кангюй в силу ограниченности источников известно немного. Письменные и археологические данные говорят о Кангюй как о полиэтничном государстве, в котором присутствовали такие этнические группы как саки, азиатские сарматы, сюнну и, возможно, да-юэчжи и аланы.

Социальный строй Кангюй (Канцзюй) можно трактовать как родо-племенной, где были сильны патриархальные традиции; антропологический облик кангюйцев был преимущественно европеоидный (большая европеоидная раса, степной вариант). Говорили кангюйцы на одном из диалектов восточно-иранского языка, знали и практиковали письменность, созданную на арамейской основе.

Наконец, Кангюй (Канцзюй) как крупное государство и племенной союз на территории Казахстана II в. до н.э. – IV в. н.э. имеет прямое отношение к этнической истории казахов и других народов Казахстана и Средней Азии.

И все же большая часть шестисотлетней истории этого загадочного государственного объединения остается пока не изученной. Именно поэтому в Казахстане в последние годы была принята государственная программа «Культурное наследие», в рамках которой особое внимание уделено исследованию памятников Кангюйского племенного объединения.

В частности, сейчас Государственным музеем Республики Казахстан реализуется комплексная научно-исследовательская программа «Археологические и письменные памятники государства Канцзюй (Кангюй) II в. до н.э. – IV в. н.э.», первые итоги которой впечатляют и дают основание для новых открытий в области получения и исследования неизвестных ранее данных об истории, культуре и искусстве одного из могущественных государств древности на территории нашей республики – Кангюй.

В качестве постскриптума: реконструкция одежды, аксессуаров знатной женщины-кангюйки II в. до н.э. - IV в. н.э.

Археологические изыскания исследователей на объектах, этнически и культурно причастных к Кангюй, позволили получить огромную информацию в виде тысяч артефактов, часть которых была непосредственно связана с образом жизни, бытовыми моментами и одеждой древнего народонаселения Казахстана того периода.

В результате стало возможным обратиться к вариантам археологической и этно-культурной реконструкции, касающейся моделирования одежды, отдельных аксессуаров, вещей и украшений, которыми пользовались люди в те далёкие времена.

Так получил воплощение в жизнь проект «Одежда и аксессуары знатной кангюйской женщины II в. до н.э. - IV в. н.э.», который базировался на материалах, полученных из могильников арысской и джетыясарской археологических культур.

В практическом варианте проект представляет собой манекен на подставке, на который одеты одежда, украшения, бытовые предметы. Всё это позволило создать достоверный синкретический образ знатной женщины-кангюйки в одежде и аксессуарах II в. до н.э. - IV в. н.э., он достойно украшает основную экспозицию Центрального государственного музея Республики Казахстан.

UNKNOWN KANGJU: LOOK THROUGH THE PRISM OF CENTURIES

Alexander PODUSHKIN,
Doctor of Historical Sciences, SKSPI

"The Kangju are proud and audacious..."

Sima Qian

I B.C.

(Completion. Beginning in issue № 2(16))

Arys culture of South Kazakhstan Kangju in the light of new archaeological sources

Decades-long comprehensive researches into early historic monuments in the South Kazakhstan territory in 70-80's of the 20th century are considered to be the most significant ones among the Kangju material culture studies. Archaeological research in the region of the Middle Syrdarya, i.e. an area of Karatau and Karzhantau mountains, over the last forty-five years enabled scientists to distinguish an Arys archaeological culture as a phenomenon incorporating stable traditions in material sphere and attribute hundreds of early monuments in South Kazakhstan dating from the period between IV B.C. and VI A.D. to the aforementioned culture.

Currently scientists have acquired general understanding of the culture's monuments (their locality and typology); of the Arys culture periodization and chronology; of such specific features of the culture as artefacts; and of visual representation of the Arys culture of South Kazakhstan.

Ethnically the Arys culture has been attributed to ancient tribal confederation of the Kangju.

Moreover, materials attributed to the Arys culture have enabled scientists to develop a new approach to the issue of location both of the Kangju's lesser kingdoms and the capital city of Pi-t'ien.

In this context, presence of a separate fortified region in the territory of the Arys-Badam oasis (Fumu region) is of particular interest. It included several large cities

(Zhuantobe, Karaspantobe, Tulebaytobe, Kul'tobe), some settlements, burial grounds, and vast territories of pasture lands; it was bounded by a "long" fence on the one side, and by Arys and Badam rivers on the other.

Judging by strategic location of the aforementioned fortified region (a center of the oasis), as well as the extent and fortification of the objects (including the largest city Karaspantobe), it obviously functioned as an independent political and administrative unit. To all appearances, that region and Karaspantobe city represented court of the Kangju ruler – Pi-t'ien. Some other facts also indirectly prove this point.

In particular, we should mention wattle and daub walls, which surrounded courts of some nomadic rulers in ancient times. Information about them can be encountered in Chinese texts dating from between the 2nd century B.C. – the 4th century A.D. For instance, Kangju's northern neighbour – Yancai kingdom was mentioned in *Hou Han Shu (Book of the Later Han)*, "The kingdom of Yancai has changed its name to Alanliao. (A ruler) lives behind dirt (fortification) walls and is a vassal to Kangju."

In conclusion to the argumentation in favour of the Pi-t'ien's location in the territory of fortified region of the Arys-Badam oasis (Karaspantobe settlement), we should note such not insignificant fact as discovery of ancient inscriptions at one of the objects in the region – Kul'tobe.

Material and spiritual culture of the Kangju

Their material culture is most vividly illustrated by

thousands of artefacts, a set of specific features, and visual image of the Arys culture of South Kazakhstan between IV B.C. and VI A.D. bear the impress of strongly pronounced syncretism of agriculture and cattle-raising, which originates from similar agricultural and cattle-raising complex character of the economy and multi-ethnic society of that kingdom.

A set of proper Kangju artefacts chronologically covers the entire period of Arys culture's monuments existence (IV B.C. - VI A.D.). In spite of syncretism which absorbed both nomads' and agriculturalists' traditions, the material culture of this complex demonstrates predominance of traditions characteristic of Iranian-speaking sedentary agricultural population of the Kangju.

Materials of the complex have been retrieved as a result of excavations of numerous settlements, cities, and burial complexes with "catacomb graves". The complex has proved to be highly abundant in archaeological and ethnocultural information.

Spiritual culture. Ideological views of the Kangju kingdom's inhabitants can be reconstructed thanks to archaeological data, such as the specificity of a burial rite; ritual and religious artefacts; material evidence of creative activities (drawn images and signs; figurines). They were mostly heathen, based on beliefs and cults, which had been spread among many ethnoses during the Early Iron Age.

The following religion has been registered: religious dualism. The Kangju used to worship many wild and domestic animals; some of them belonged to a group of the Saka tribes' pantheon of animals and appeared in themes of the animal style art. Among other cults we should mention woman worship (anthropomorphical alabaster figurine of a woman) and veneration of the dead (funeral feast on burial mounds).

Kul'tobe (Sogdian) writing and Kangju

A set of unique finds is associated with discovery of paleolinguistic material represented by epigraphic artifacts, bricks-tablets in settlement Kul'tobe. They are a sample of ancient writing; there have never been any similar finds with similar paleography in the territory of Central Asia and Kazakhstan.

Currently scientists have fifteen fragments and two almost completed texts at their disposal; texts amount to 426 completely and partially drawn signs, arranged in 58 lines.

Preliminary conclusions concerning Kul'tobe inscriptions are as follows:

The inscriptions are performed on clay (ceramic) bricks-tablets of irregular square (trapezoid) shape.

Heaviness of the bricks-tablets and material the samples of Kul'tobe writing had been made from (ceramics), indirectly indicate that they served archival purposes.

The writing samples were discovered along with archaeological materials relating to the Karatobe stage in Arys culture of South Kazakhstan, which are easily dated from I B.C. - III A.D. thanks to numerous artefacts from grave catacomb complexes of I B.C. – III A.D.

The Kul'tobe texts contain important information regarding politics, society, history and culture of Central Asia and Kazakhstan in first centuries A.D. In particular, the Kultobe texts mention names of ancient states, large urban centers of Central Asia of the first centuries A.D., i.e. Nakhshab, Samarkand, Kish [currently known as Shakhrisabz], Chach [Tashkent], Bukhara (it was the first time some of the names were mentioned by sources of the time); personal names, titles (there were military ones among them, e.g. "commander") and names of ancient rulers.

There were also social terms mentioned, e.g. "people living in tents" – nomads; state terms, e.g. "treasure" – treasury; "public works" – construction of a city; dynastic and kinship terms, i.e. "son"; function words; the texts contain records of historic events within the region and activities of local rulers (aimed at establishment of urban centers), and other information.

It is needless to say that information from the Kul'tobe texts is of great value to historians, ethnologists, linguists, archaeologists, and culture experts of Central Asia and Kazakhstan, engaged in investigation into the least studied period in history of the given regions between first centuries B.C. and first centuries A.D. Essentially, it is a matter of introducing a completely new written term into scientific use; due to its high informativity, reliability, and, ultimately, autochthonous character, the source stands out from well known and extremely scanty sources of the Chinese origin, covering ancient history of the region.

In accordance with preliminary conclusions, it can be said that completely interpreted Kul'tobe texts will enable scientists not only to broaden, deepen or improve the accuracy of some pages in history of regions and states of Central Asia and Kazakhstan during first centuries A.D. (Kangju, Chach, Sogdia, Khwarezm, Kushan Empire), but also to change or even rewrite those pages anew.

Despite major breakthrough in archaeological investigation into Kul'tobe city and monuments of the Arys culture at large, paleographic analysis of these epigraphic artefacts has presented some problems.

One of them is related to linguistic interpretation of the Kul'tobe inscriptions, which were named by authors of its decryption - Nicholas Sims-Williams and Frantz Grenet "The Sogdian writing".

Moreover, so far scientists have not agreed on common view on purpose the Kul'tobe ceramic bricks-tablets used to serve.

In my view, the most reasonable interpretation of

the Kul'tobe writing's purpose is its usage as archival materials of the ancient Kangju kingdom. This version is supported not only by mentions in Chinese written sources dated from first centuries B.C.- A.D. ("The Kangju prince had written code... of laws"), but also a unique ceramic format of making texts in the form of a "clay book", which can be almost permanently preserved. Moreover, decryption of the texts confirmed obviously official character of the information they contain.

Discovery of the twelfth fragment of the Kul'tobe inscriptions enabled scientists to reveal a new aspect of its archival purpose: this fragment is a reconstructed replica of the second text made by the ancient Kangju people. Thus, we are dealing with copying of the initial information with the help of a similar data carrier – a brick-tablet.

So far no cases of similar treatment of archival material ("clay books") have been registered in the territory of Central Asia. They were recorded in history of ancient Mesopotamia, when Ashurbanipal, an Assyrian king, (669-629 B.C.) obliged his subjects – vicegerents to copy the most significant texts of the famous library (laws, warrants, and decrees) and keep them at their residences. The probability of such scenario's recurrence in the Kangju kingdom was quite high, for it is known that the Kangju ruler controlled five lesser kingdoms – Suse, Fumu, Yuni, Gi, and Yuegan.

Currently, pursuits into discovery and analysis of the Kul'tobe writing at large centers of the Great Britain, France and Russia have been recognized as a highly significant international discovery, which, due to its historical-cultural and social importance, extends far beyond Kazakhstan and Central Asia.

In conclusion it should be noted that such a large-scale and unique cultural phenomenon as ancient writing, emerged and was used only at large urban units, acting as main political-administrative state centers; and the Kul'tobe (the very same Sogdian or Kangju) writing on ceramic bricks-tablets is not only a mere illustration of high level of culture characteristic of ancient Kazakhstan's population, but also a full-fledged attribute of the statehood.

Conclusion

Upon the end of our retrospective journey into the history of the Kangju, let's point out the facts about their kingdom known to-date. Present status of archaeological information enables us to confidently state that the Arys river and Otrar oasis used to be the "heart" of the kingdom, while its peripheral dependent territories extended to Chach (Tashkent) in the south; to Alanliao (lower reaches of Syrdarya) in the north; to Chu valley in the east; and Central Asian urban centers (Sogdia, Bukhara) in the west.

It is also known that the Kangju kingdom most likely represented a confederation of nomadic and sedentary agricultural tribes; nomads determined political power, while agricultural centers were responsible for economic

force of the state. Little is known about the Kangju's ethnic composition due to scarcity of sources. Written and archaeological data have described the Kangju as a polyethnic kingdom, with such ethnic groups as Saka, Asian Sarmatians, Xiongnu, and probably even Yuezhi and Alans.

The Kangju's social structure could be defined as a tribal one, with strong patriarchal traditions within the society; anthropologically the Kangju belonged to the Caucasoid race. The Kangju spoke one of the Eastern Iranian languages' dialects; learned and practiced writing developed on the basis of the Aramaic language.

Besides, Kangju as a large kingdom and tribal union in the territory of Kazakhstan between II B.C. and IV A.D. is directly related to the ethnic history of Kazakhs and other Kazakhstani and Central Asian nations.

Still, the bigger part of six-century long history of this mysterious confederation has remained unstudied. That is why a government program "Cultural heritage" was developed in Kazakhstan several years ago; it stipulates that examination of the Kangju confederation's monuments is to be given special attention to.

In particular, currently State Museum of the Republic of Kazakhstan has been carrying out a complex research programme "Archaeological and written monuments of the Kangju kingdom between II B.C. and IV A.D."; its first achievements are impressive, they have given impetus to further discoveries in sphere of acquisition and analysis of earlier unknown facts on history, culture and arts of Kangju, one of the powerful kingdoms which existed in ancient times in the territory of our Republic.

P.S. Reconstruction of clothes and accessories of a Kangju noble woman between II B.C. and IV A.D.

Archaeological investigation into the objects culturally and ethnically relating to Kangju, enabled scientists to obtain a great amount of information in the form of thousands of artefacts, some of which were directly connected with the way of life, domestic aspects, and clothes of Kazakhstan's ancient population during that epoch.

Thus, it became possible to refer to various types of archaeological and ethnic-cultural reconstruction concerning design of clothes, definite accessories, clothes and jewelry, which people used to wear during those remote ages.

A project "Clothes and accessories of a noble Kangju women between II B.C. and IV A.D.", developed on the basis of materials obtained from sepulchers of the Arys and Dzhetyysara archaeological cultures, has sprung to life.

In practice the project is represented by a mannequin on stand clad in garments, displaying adornments and welfare items. This authentic syncretic image of a noble Kangju woman wearing clothes and accessories of II B.C.- IV A.D. is the gem of the main exposition at Central State Museum of the Republic of Kazakhstan.

Всадник на городище Култобе

ВЕЛИКИЙ

ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ

Мурат УАЛИ

От забвения к возрождению

К концу XVI века сухопутный торговый путь между Востоком и Западом евразийского континента, между Китаем и Европой через Центральную Азию, просуществовав почти 2000 лет, потерял свое прежнее значение. Распад Золотой Орды и Улуса Чагатай вызвал образование из их обломков множества мелких ханств в Центральной Азии, начавших перманентную борьбу друг с другом. Риск ограбления для торговых караванов возрос многократно. В то же время голландские и португальские мореходы проложили новые морские трассы в Китай и Индию по волнам Индийского и Атлантиче-

ского океанов. Морской путь оказался безопаснее и дешевле сухопутного. Основной поток грузов из Китая в Европу несли теперь не корабли пустыни – бактрианы и дромадеры, а морские корабли – каравеллы и клиперы. Мировые торговые центры из Сиани, Кашгара, Тараза, Испиджаба, Мерва переместились в Кантон, Лиссабон, Бильбао, Амстердам. Хотя сухопутный Великий Шелковый путь потерял свое прежнее трансконтинентальное значение, его локальные отрезки в последующие годы периодически активизировались, возрождая торговые связи между соседними странами. Шелковый путь умер, но его дело продолжали потомки.

Оружейный путь

Одним из потомков Шелкового пути стал Оружейный путь из Средней Азии в ставки джунгарских хунтайджи. К концу XVII века Джунгария, создав постоянную армию, стала крупнейшим потребителем оружия в регионе. Агрессивная внешняя политика, перманентные войны, постоянный рост армии и необходимость ее перевооружения создали в Джунгарии постоянно растущий рынок сбыта оружия и сопутствующих товаров. Быстро сориентировавшись, бухарские купцы через Ташкент, Сайрам, Тараз, Илибалык наладили поставки в Джунгарию сначала обычного холодного оружия, а позже огнестрельного оружия и боеприпасов. При хунтайджи Галдане Бошокту его ставка была в южном Тарбагатае. Там решались судьбы соседних стран и народов, и льстивые сарты писали, что «здесь была колыбель справедливости, сосредоточение законов и центр многих дорог». При следующем хунтайджи Цеван Рабтане ставка переместилась в Илийскую долину. После этого конечным пунктом Оружейного пути стала джунгарская Урга на Или в окрестностях современной Кульджи. Но Оружейный путь существовал недолго. После гибели Джунгарии в 1758 году он потерял свое былое значение.

Жибекке жылкы

После гибели Джунгарии соседом Китая стало Казахское ханство. Правившая Китаем Цинская династия в те годы достигла вершины могущества и пыталась покорить все соседние страны. Для завоевательных походов китайскому богдыхану Цяньлуну нужна была мобильная армия. Мобильность армии придавала конница, а для конницы нужны лошади. Лошади во все времена (до XIX века) были пожалуй единственным дефицитным товаром, которого всегда не хватало в Китае. Ранее Китай получал лошадей из Тибета в обмен на чай по твердой цене 60 кг чая за лошадь. Но масштабы военных действий Цяньлуна были так велики, что тибетских лошадей не хватало. Возникший спрос удовлетворяли казахские лошади. Они были гораздо породистей, и доставались китайцам дешевле тибетских. В пике спроса за одну казахскую лошадь давали до 5 мешков чая, или около 40 кг. Казахская элита Орта жуза: Абылай султан, Абыльпеиз султан, Кабанбай батыр стали инициаторами торгового бума «кони в обмен на шелк и чай». Они пригоняли табуны коней и стада овец в Кульджу, Урумчи, Чугучак и меняли их на чай, шелк, бархат, и фарфоровую посуду. Для казахов бартер на китайской границе был гораздо выгоднее, чем на

русской. Иногда специально для казахских султанов китайцы открывали обменный рынок в Кашгаре, где цена лошадей была вдвое выше, чем в Урумчи. Все правители Орта и Улы жузов, имея двойное русское и китайское подданство, стали склоняться на сторону Китая. Казахская элита, пользуясь противоречиями между Россией и Китаем, получала привилегии от обоих государств. Как говорится, «ласковое дитя двух маток сосет». Россия, опасаясь полного ухода казахов в подданство Китая, старалась привлечь элиту новыми льготами и подарками, а простых степняков - открытием новых меновых рынков в Троицке, Петропавловске, Семипалатинске. Постепенно всплеск цинской военной экспансии сошел на нет, и, соответственно, нужда китайцев в лошадях сократилась. После этого основные торговые пути из Средней Азии и Казахстана замкнулись на России.

Чайный путь

В XVIII – XIX веках между Россией и Китаем действовал Великий чайный путь. Начинаясь в Москве, он шел через Урал, Сибирь, Монголию и заканчивался в Пекине. С 1693 года по маршруту: Москва – Ярославль – Нижний Новгород – Екатеринбург – Тюмень – Тобольск – Томск – Иркутск – Кяхта – Урга (Улан-Батор) – Эрн-Хото – Калган – Пекин отправлялись в Китай за чаем казённые торговые караваны. Караван в 300 верблюдов двигался в одну сторону почти целый год, преодолевая расстояние около 11000 км. Год отводился на торговлю в Китае и год - на обратный путь. Чайные караваны были государственной монополией. Ими руководил правительственный комиссар, который состоял на государственной службе и назначался российским императором. Лишь в самом конце XVIII века торговля чаем перешла в частные руки российских купцов. В 1903 году фактически по маршруту Чайного пути была построена Транссибирская железная дорога. Однако, к концу XIX века доставка чая из Китая и Индии морским путем английскими чайными клиперами стала дешевле, чем перевозка чая в Европу через Сибирь. Сухопутный Чайный путь потерял свое прежнее значение.

Автотрасса Z

7 июля 1937 года Япония возобновила широкомасштабную войну против Китая. Все китайское морское побережье было блокировано японским военно-морским флотом. Китай, имея многочисленную, но плохо вооруженную и недостаточно подготовленную армию, оказался один на один с агрес-

сивным и мощным противником. Для отражения японской агрессии руководитель Китая Чан Кай ши был вынужден просить советской военно-технической помощи. Япония на востоке и Германия на западе были главными врагами СССР в тот период. А, как известно, враг врага становится другом. Поэтому Советский Союз был также заинтересован в помощи соседней стране. Переброска оружия и других военных грузов в Китай началась 17 октября 1937 года с территории Казахстана по старым караванным тропам Шелкового пути. Сначала для этого попытались использовать верблюдов, но быстро убедились, что это крайне медленно и неэффективно. Тогда в 1938 году СССР построил грейдерную автомобильную дорогу от железнодорожной станции Сарыозек в центральный Китай. Приходящие в Сарыозек по ж/д грузы перегружались в грузовые автомобили и отправлялись по маршруту Жаркент – Кульджа – Урумчи – Хами – Ланьчжоу протяженностью 3000 км. С аэродрома Алма-Аты своим летом вдоль дороги летели истребители Ил-16. Строительство дороги и переброска по ней военных грузов были совершенно секретной операцией, проводившейся Отделом спецзаданий Разведупра Красной армии под названием «Автотрасса Z». Общее руководство перевозкой военно-технических грузов в Китай осуществлял советско-китайский оперативный штаб, расположенный в Алма-Ате. В Синьцзяне к тому времени были найдены каменный уголь и нефть, месторождения золота, серебро, меди, железа, свинца, олова, редкоземельных металлов. Поэтому за поставки оружия и техники Китай расплачивался минеральными ресурсами, шерстью, скотом. Функционирование этого потока Шелкового пути прервало нападение Германии на СССР.

Урановый путь

К концу войны экономические связи между СССР и Китаем возобновились, но уже совсем не Япония была причиной заинтересованности СССР. К этому времени Советский Союз испытывал острый дефицит урана для создания атомной бомбы и атомной промышленности. Не только уран, но и бериллий, вольфрам, титан, тантал, колумбит и др. минералы были остро необходимы для советского атомного проекта. Как раз крупные месторождения урана и редкоземельных металлов были найдены в северо-западной части Синьцзяна, рядом с казахстанской границей. Но Синьцзян был частью другого государства. Тогда НКВД провел операцию под кодовым названием «Второй дом». Из трех революцион-

ных округов, граничивших с СССР – Илийского, Тарбагатайского и Алтайского возникла Восточно-Туркестанская республика с просоветским правительством. На территории этой республики, на Южном Алтае, усилиями советских специалистов под контролем НКВД была организована добыча урановой руды и сопутствующих минералов. Транспортным путем доставки грузов в Советский Союз стала река Иртыш. Баржи с рудой по Черному Иртышу, Иртышу, Тоболу, Нице и Нейве доставляли груз на Урал, в поселок Верхняя Нейва (современный Новоуральск), где был построен завод по разделению изотопов урана. Впоследствии, гораздо ближе, в Усть-Каменогорске для переработки руды был построен завод №2А. Сейчас он известен как Ульбинский металлургический комбинат. После ареста и расстрела Берии в 1953 году все работы по добыче урана на территории Синцзяня были свернуты, русскоязычное население репатриировано в СССР.

Челночные пути

После распада СССР и исчезновения «железнодорожного занавеса» торговые пути между Востоком, Центром и Западом Евразии начали возрождаться. Но в 1990-е годы это происходило не на государственном уровне, а силами частных предпринимателей – так называемых «челноков». Это возрождение приняло специфическую форму. Поток товаров по челночным путям пошел не из Китая в Европу, или обратно, а из Китая и Европы в Центральную Азию. При этом главным реципиентом товаров стал Казахстан, а специализация челноков происходила по половому признаку. Женщины-челноки летели в Китай, закупали там товары широкого потребления – ширпотреб, и китайские грузовики по дорогам Синьцзяня, через Хоргос везли его в Казахстан, или далее. Челноки-мужчины летели в Германию, покупали там подержанные автомобили и своим ходом перегоняли в Казахстан. Как сказано точно поэтом:

*Снаряжаются вновь караваны.
Вновь торговой инфекции зуд.
Но теперь - большегрузные МАНы
Из Китая на запад ползут.
БМВ, мерседесов, ниссанов
Из Альмании – курс на восток.
Покидая свой рай автобанов,
Мчатся в ад азиатских дорог.*

Маршрутов перегона в «ад азиатских дорог» было несколько, но чаще всего пользовались относительно хорошей дорогой через Польшу, Белоруссию, Россию и Северный Казахстан. Многие казахстанцы,

став челноками, принимали участие в этом процессе. Однажды и я оказался в их числе. Купив в Германии подержанный автомобиль «Фольксваген», проехал по автодорогам от Мюнхена до Алматы почти 7000 км.

Нефтегазовые пути

О возрождении трансконтинентального сухопутного Шелкового пути говорят давно, но лишь в последние годы это возрождение стало обретать реальные формы. Быстро растущая экономика Китая потребовала значительные минеральные ресурсы. В XXI веке в структуру торговых связей включилась транспортировка нефти и газа. Программа стратегического партнерства между Китаем и странами Центральной Азии предусматривает строительство широкой сети нефте-газопроводов через Казахстан в Китай. К 2009 году из Казахстана в Китай был постро-

ен нефтепровод Кумколь-Атасу-Дружба-Алашанькоу и далее в систему китайских нефтяных трубопроводов протяженностью 962 км. и производительностью 10 млн. тонн в год. В конце ноября 2015 года был запущен газопровод Бейнеу-Бозой-Кызылорда-Шымкент. Тем самым к системе действующего магистрального газопровода Туркменистан-Узбекистан-Казахстан-Китай добавился казахстанский газ. Маршруты туркменского газа Бактыярлык-Бухара-Шымкент и казахстанского газа Бейнеу-Бозой-Шымкент и далее совместно - Тараз-Алматы-Хоргос-Урумчи-Хами-Ланчжоу имеют общую протяженность более 7,5 тыс. км и производительность 55 млрд. куб. м.

В последние годы в рамках евразийской интеграции началась геополитическая конкуренция за

THE GREAT SILK ROUTE

Murat UALI

By the end of XVI after a two-millennium-long existence a land trade route between the East and the West of the Eurasian continent, China and Europe extending through Central Asia, had lost its initial significance. Dissolution of the Golden Horde and Chagatai's Ulus resulted in emergence of a great number of small khanates in Central Asia, which engaged in a permanent struggle with each other. For trade caravans the risk of being plundered increased manifold. At the same time the Dutch and Portuguese seafarers laid new oversea paths to China and India through the Indian and Atlantic Oceans. The sea paths turned out to be safer and cheaper than the land route. From that time the main flow of cargoes from China to Europe was carried not by desert-ships – the Bactrian and Dromedary camels, but by sea ships – carvels and clippers. From Xi'an, Kashgar, Taraz, Isfijab, and Merv the world trade centers were moved to Canton [Guangzhou], Lisbon, Bilbao, and Amsterdam. **Although the land Great Silk Route had lost its initial significance as a transcontinental artery, in the ensuing years its local parts got revived at times, restoring trade connections between neighbouring countries. Thus the Silk Route got restored by later generations.**

The Arms Route

An arms path from central Asia to the Dhungarian khong-taijis' courts became one of the Silk Route's successors. By the late XVII having established a regular army, Djungaria had become the largest arms consumer in the region. An aggressive external policy, permanent wars, constant growth of the army and necessity for its rearmament favoured the development of constantly growing arms sales market and accompanying goods in Djungaria. Having taken advantage of the situation,

Центральную Азию, и в этой конкурентной борьбе старый мировой бренд Шелкового пути наполняется новым смыслом и приобретает новое значение. Речь идет не только о восстановлении торговых путей, но и политическом, экономическом, культурном, научном обмене и сотрудничестве, а также совместной борьбе с наркотрафиком и терроризмом. При этом Россия не использует термин «Шелковый путь», а вот США и Китай пользуются им вовсю. Возможно, в течение ближайших нескольких лет произойдет рождение главного потомка и наследника старого Шелкового пути. Как он будет называться «Евразийская интеграция», или «Экономический пояс Шелковый путь», или «Новый Шелковый путь», покажет время.

merchants from Bukhara first organized delivery of the cold steel arms to Djungaria through Tashkent, Sayram, Taraz, and Ilibalyk; subsequently they started delivering firearms and ammunition. Over the period of Galdan Boshugtu Khan's rule his court was located in Southern Tarbagatai. There neighbouring counties' and peoples' fates were sealed, while flattering poets wrote that "it was a cradle of justice; the center of laws and many roads." Under the succeeding khong-taiji Tsewan Rabtan the court was moved to the Ili valley. After that Djungarian Uрга on the Ili in the vicinity of present-day Ghulja turned into a terminal point of the Arms Route. The Arms path did not exist for long. After the fall of Djungaria in 1758, it lost its initial significance.

Zhibekke zhylyky

After the fall of Djungaria Kazakh Khanate became China's neighbour. In those years the then ruling Qing dynasty reached the peak of its power and made attempts at subduing all neighbouring countries. Qianlong Emperor needed a mobile army for his campaigns. An army's mobility depended on cavalry, which, in its turn, required horses. At all times (until XIX) horses used to be the only scarce commodity China lacked. Previously China had received horses from Tibet in exchange for tea at a fixed price - 60 kg of tea for a horse. Yet, Qianlong Emperor waged such ambitious military campaigns that the number of the Tibet horses was less than needed. Thus, Kazakh horses came to realize the increased need. They were thoroughbred and cost cheaper than the Tibetan horses. In the period of peak demand one Kazakh horse cost up to 5 sacks of tea, or about 40 kg of tea. Kazakh elite of the Middle juz represented by Abylay sultan, Abil'peiz sultan, and Kabanbay batyr became initiators of a boom in trade - "horses in exchange for silk and tea". They drove hordes of horses and flocks of sheep to Ghulja, Ürümqi, Chöchek [Tacheng] and exchanged them for tea, silk, velvet, and porcelain ware. To Kazakhs the barter on the Chinese border was much more beneficial than on the Russian border. At times the Chinese opened an exchange market in Kashgar specially for Kazakh sultans, where prices for horses were twice as high as in Ürümqi. Having dual citizenship - Russian and Chinese, all Middle and Senior juzes' rulers began taking China's side. Taking advantage of the antagonism between Russia and China, the Kazakh elite enjoyed privileges granted by both powers; as the saying is: a friendly calf sucks two mothers. Russia, fearing that Kazakhs would become completely naturalized as the Chinese, tried to attract the elite with new benefits and presents, and common steppe dwellers with opening of new exchange markets in Troitsk, Petropavlovsk, and Semipalatinsk. Gradually the surge of Qing dynasty's military expansion petered out, and naturally, the Chinese's need for horses

decreased as well. Fearing complete withdrawal of Kazakhs and their naturalization as Chinese citizens, Russia tried to attract the elite with new privileges and gifts, and common steppe dwellers with new exchange markets in Troitsk, Petropavlovsk, and Semipalatinsk. Thereafter main trade route from Central Asia and Kazakhstan closed up in Russia.

The Tea Road

In XVIII - XIX the Great Tea Road functioned between Russia and China. Originating in Moscow, it wended through Ural, Siberia, Mongolia and ended in Beijing. Starting from 1693 public trade caravans had been sent to China to buy tea along the following route: Moscow - Yaroslavl - Nizhny Novgorod - Yekaterinburg - Tumen - Tobol'sk - Tomsk - Irkutsk - Kyakhta - Ulan-Bator - Erenhot - Kalgan - Beijing. It took a caravan consisting of 300 camels almost a year to reach its destination and cover 11000 km. Trade in China took a year and the trip back took another one. Tea caravans were a public monopoly directed by state commissar, employed by the government and appointed by a Russian Emperor. Only in the very end of XVIII tea trade was transferred into private hands of Russian merchants. In 1903 the Trans-Siberian railroad was constructed virtually along the Tea Road route. Yet, by the end of XIX transportation of tea from China to India via sea by British tea clippers had become cheaper than transportation of tea to Europe through Siberia. Thus, the Land Tea Road lost its initial significance.

Motorway Z

On July 7, 1937 Japan resumed a large-scale war against China. The entire Chinese seashore got blocked by the Japan navy. Having numerous, but poorly armed and ill-trained army, was left alone against the aggressive and powerful adversary. In order to repel Japan aggression, the leader of China Chiang Kai-shek was compelled to ask the Soviets for military and technical aid. At the time Japan in the East and Germany in the West were main enemies of the USSR. As is known, "My enemy's enemy is my friend", that is why the Soviet Union was interested in rendering aid to its neighbour. Transfer of the weapons and other military loadings into China was launched on 17 October 1937 from the territory of Kazakhstan through old caravan paths of the Silk Route. Initially camels had been used, but very soon such means of transportation proved to be extremely slow and inefficient. Then, in 1938 the USSR constructed a grader unpaved road running from the railway station Saryozek to central China. Cargoes sent to Saryozek via rail road were reloaded into trucks, which, in their turn, drove along the 3000 km-long route Zharkent - Ghulja - Ürümqi - Hami - Lanzhou. The IL-16's, taking off from the Alma-Ata airfield, flew along the route. The road construction and transportation

of military loadings through this road was a secret operation named "Motorway Z" executed by the Department for Special assignments of the Red Army Intelligence Directorate. Overall direction of military and technical cargoes transportation to China was carried out by Soviet-Chinese task team stationed in Alma-Ata. By that moment mineral coal and oil, deposits of gold, silver, copper, iron, lead, stannum, and rare earth metals had been discovered in Xianjiang. Thus, for arms and hardware delivered to China, it paid with mineral resources, wool, and cattle. Functioning of this Silk Route's descendants was terminated by Germany's attack on the USSR.

The Uranium Road

By the end of the war economic links between USSR and China had been restored, but the source of USSR's interest was not located in Japan. By that time the Soviet Union had incurred heavy deficit of uranium required for creation of the atomic bomb and for use in atomic industry. Not only uranium, but also beryllium, tungsten, titanium metal, tantalum, and columbite were required for implementation of the Soviet atomic project. At the time large deposits of uranium and rare earth metals were discovered in northwest Xinjiang near Kazakhstan border. Yet, Xinjiang was a part of the foreign state. Then NKVD performed an operation code-named "Vtoroy dom", which resulted in emergence of East Turkestan Republic with pro-Soviet government; the Republic was formed from three rebellious districts bordering the USSR: Ili, Tarbagatay, and Altay district. In the territory of that Republic in South Altay extraction of uranium ore and associated minerals was organized and managed by Soviet specialists under the NKVD control. The river Irtysh became a transport route for delivering cargoes to the Soviet Union. Barges loaded with ore carried their cargo along the Black Irtysh, Irtysh, Tobol, Nitsa, and Neyva to the Urals, settlement Verkh Neyva (present-day Novouralsk), where uranium isotope-separation plant had been constructed. Subsequently plant №2A was constructed in Ust-Kamenogorsk located much closer. Today it is known as Ulba Metallurgical Plant. Following beriya's arrest and execution in 1953 all uranium extraction works in the territory of Xinjiang were terminated and Russian-speaking population was repatriated to the USSR.

Shuttle Trading Routes

Upon dissolution of the Soviet Union and demolition of the Iron Curtain, trade routes between East, Center and West of Eurasia got restored. Yet in 1990s the process was not supported at the national level, but by efforts of private businessmen, so called tourist traders. The restoration acquired a somewhat specific form. A flow of goods throughout shuttle trading routes ran not from China to Europe or back, but from China and

Europe to Central Asia. Besides, Kazakhstan turned into the main recipient of the goods, and shuttle traders' specialization was determined on grounds of sex. Women-traders flew to China, bought there articles of popular consumption, and then Chinese trucks carried them along Xianjiang roads through Khorgos to Kazakhstan or farther regions. Male shuttle traders flew to Germany bought there second hand cars and drove them to Kazakhstan on their own.

There were several driving routes leading to "hell of Asian roads", but most often shuttle traders used a relatively good road running through Poland, Belarus, Russia, and North Kazakhstan. Having become shuttle traders, many Kazakhstanis, participated in that process. Once I found myself among them. Having bought a second hand Volkswagen in Germany, I covered a distance of 7000 km from Munich to Almaty.

Oil-and-Gas Routes

A possibility of the revival of the transcontinental land Silk Road was discussed a long time ago, but only in recent years it has become real. China's fast growing economy required vast mineral resources. In XXI trade relations came to include oil and gas transportation. A strategic partner programme between China and countries of Central Asia stipulates construction of a wide area oil and gas pipeline network through Kazakhstan to China. In 2009 an oil pipeline Kumkol' — Atasu — Druzhba — Alashankou was laid from Kazakhstan to China, connected with a set of Chinese oil pipelines; the 962 km pipeline transports 10 million tons of oil a year. In late November 2015 a pipeline Beyneu — Bozoy — Kyzylorda — Shymkent was launched. Thus, Kazakhstan's gas joined the system of the functioning trunk gas pipeline Turkeminstan-Uzbekistan-Kazakhstan-China. The routes of the Turkmen gas Baktyjarlyk — Bukhara — Shymkent and Kazakhstani gas Beyney — Bozoy — Shymkent and further joint route Taraz — Almaty — Khorgos — Ürümqi — Hami — Lanzhou have total length exceeding 7,5 thousand km and annual capacity of 55 billion cbm.

In recent years a geopolitical competition over Central Asia has taken place within the context of the Eurasian integration; in this competition an old world brand of the Silk Road has acquired new sense and significance. The matter is concerned not only with restoration of trade routes, but also with political, economical, cultural, and scientific exchange and collaboration, as well as common struggle against drug trafficking and terrorism. Yet, Russia does not use the term "Silk route", while the USA and China have widely used it. It is possible that in the near future main descendant and successor to the old Silk Route will emerge. Time will tell whether it will be called "The Eurasian integration", or "The Silk Road Economic Belt", or "The New Silk Route".

LEGENDARY AND UNIQUE

АТЫ - АҢЫЗ

ҚАРА МАЙОР.

Синдромсыз ауған соғысы

ҚАРА МАЙОР.

Без синдрома афганской войны

“KARA” MAJOR.

Without any Afghan War syndrome

НАЗУПА

ПОЗДНО ПРИШЕДШЕЕ ПРИЗНАНИЕ

Дарын ИМАНГАЛИЕВ, журналист

Назипа Кульжанова – первая казахская журналистка, переводчик и педагог

Долгое время ее имя было забыто. Изредка о ней появлялись небольшие статьи, но серьезных работ о жизни и деятельности Назипы Кульжановой не было.

И, задавшись целью найти какие-либо материалы о ней, после долгих и упорных поисков исследователю женского движения Казахстана и стран Востока, кандидату филологических наук Рахиме Сыздыковой посчастливилось обнаружить ее статьи под псевдонимом Назифа, Нон, Нон апа и других, а затем и книги «Дошкольное воспитание», «Воспитание матери и ребенка».

В 1993 году издательство «Рауан» выпустило книгу Н. Кульжановой «Служу народу», переведенную с арабского на казахский язык Рахимой Сыздыковой. Разошлась мгновенно.

«Эти труды Н. Кульжановой вошли в золотой фонд казахской педагогики» - такова оценка Казахской советской энциклопедии о книгах Назипы Кульжановой.

В далеких 30-х годах, живя в Алматы, болея тяжелой формой туберкулеза, она обратилась в Казнаркомсобес об увеличении пенсии за убитого белогвардейцами мужа Нургали: «Постановлением КЦИКа в 10-ю годовщину Октября мне была назначена персональная пенсия в 50 рублей, как жене учителя Нургали Кульжанова, убитого в 1919 году белогвардейцами и «Алашордой». Пенсия эта явилась для меня большой поддержкой, т.к., страдая с 1924 года туберкулезом легких со склонностью к кровавому кашлю, я могла работать на литературной работе лишь по мере моих сил в благоприятной для здоровья обстановке, что далеко не обеспечивало существования,

хотя и маленькой моей семьи (дочь-ученица и я). Тем более что лечение туберкулеза ведь состоит главным образом в усиленном питании и улучшении условий жизни вообще...».

Выписка из протокола заседания Секретариата от 21 апреля 1932 года, которую удалось отыскать в архиве., гласит: «... выдать единовременное пособие в 150 рублей, а в отношении пенсии – отказать».

Назипа скончается через несколько лет в центре Алма-Аты, забытая всеми...

Союз журналистов Казахстана учредил премию имени Назипы Кульжановой. Педагогическому колледжу города Аркалык было присвоено ее имя.

... Так поздно пришедшая признательность!

Страницы биографии

Назипа Сагызбайкызы родилась в 1887 году в Жангельдинском районе Торгайской области в семье бедняка. Училась в казахско-русской школе, организованной Ибраем Алтынсариним, затем поступила в женскую гимназию города Костаная. По окончании ее направляют помощницей учителя Женской гимназии, где она знакомится с семинаристом Нургали Кульжановым. Они решают создать семью, но встречают преграду своему решению: родители получили уже калым за нее. Назипа обращается к губернатору Торгайской области и получает свободу. Но после вступления в брак молодожены вынуждены поменять место жительства.

В 1904 году они переехали в Семипалатинск, устроились преподавать в учительскую семинарию и находились здесь до 1919 года, до времени гибели Нургали. Здесь они попадают в среду прогрессивной казахской интеллигенции, здесь же в ссылке находилась революционно настроенные люди из России.

Особенно популярными стали имена Кульжановых после того, как они организовали литературно-музыкальные вечера в 1913-1915 годах. Это было счастлиное время в их короткой жизни.

В Семипалатинске открылась широкая возможность для развития их творчества. Они близко сошлись с образованными людьми, детьми и учениками великого Абая, городской интеллигенцией. Все это помогало формированию их жизненных взглядов и дало возможность убедиться в единстве своих взглядов со многими известными деятелями того времени. В 1913 году летом в Каркаралинском уезде прошел вечер, о котором с восторгом вспоминали потом его жители, он надолго остался в памяти людей. Организаторами его были Назипа и Нургали Кульжановы. О своих впечатлениях об этом вечере известный исследователь Востока Г.Н. Потанин оставил следующие строки в Омском географическом обществе: «И, правда казахский народ музыкален, голоса чистые, звонкие. Певцы очень искусно исполняют песни». Кульжановы были инициаторами творческих вечеров, посвященных Ибраю Алтынсарину, Абаю Кунанбаеву. Такие вечера были проведены ими во время работы в Семипалатинской учительской семинарии. В 1910 году на базе семинарии по подготовке учителей проводился вечера и конкурсы, в которых принимали участие все семинаристы. А цель их была – объединить молодежь, пробудить стремление к познанию к творчеству великих соотечественников. И здесь, конечно, без энтузиазма Назипы апай не обошлось. Средства, собранные на этих вечерах, они отправляли обучающимся в Петербург, Казань, Омск.

26 мая 1914 года в Семипалатинске при поддержке членов географического общества прошел литературно-музыкальный вечер, посвященный десятилетию со дня смерти поэта Абая Кунанбаева, занявшего значительное место в истории культуры казахского народа. В течение трех месяцев добивалась Назипа разрешения на проведение этого вечера у Семипалатинского генерал-губернатора Тройницкого. Высокий уровень организации мероприятия, содержательность доклада, сделанного ею на двух языках, были отмечены всеми участниками. «В Семипалатинске в «Народной думе» состоялся литературный вечер общестественности, уместились не все желающие. Многие из собравшихся были мусульманами, много было казахов. Этот день общестественность города ожидала с нетерпением, так как заранее было объявлено, что состоится вечер, посвященный памяти великого поэта, покойного Абая Кунанбаева, будет прочитан доклад. Доклад читала Назипа на русском языке. В докладе было сказано и о происхождении Абая, о том, что хотя он родился и вырос в степи, самостоятельно изучал литературу Востока, творчество европейских писателей, читал Пушкина, Лермонтова, Толстого, переводил их произведения на казахский язык. Оставил казахскому народу «Слова назидания». В конце свое-

го доклада Назипа сказала: «Породившая Абая казахская степь породит еще немало превосходящих его гениев». При этих словах некоторые из слушавших казахов прослезились. .. Всех поразил безупречный русский Назипы. Во втором отделении вечера читались стихи Абая и пелись его песни», - писалось в журнале «Айкап».

На вечере пелись песни не только на стихи Абая, но и Ибрая Алтынсарина, девушки и джигиты составляли в импровизаторском искусстве, что было новым для того времени. Здесь же в играх участвовали Какитай, Турагул, певец Альмагамбет, ученики Абая, скрипач Мака; декларирующие стихи Абая в сопровождении мандолины Каныш, Мухтар, Алькей.

Все проводимые вечера подпитывала новыми материалами Назипа. При этом она старалась бережно сохранять традиции в одежде и быте. Изначально ей помогал муж Нургали, который был очень талантливым человеком. И она достойно продолжала его идеи.

Во многих уголках республики проводились различные конкурсы среди молодежи разных национальностей.

Благодаря активности этой молодежи, придерживавшейся просветительских взглядов, проходили такие вечера в Костанае, Акмоле, Атбасаре, Оренбурге. В них принимали участие ставшие известными потом деятели – ученые Каныш Сатпаев, Мухтар Ауэзов, поэт Ильяс Жансугуров, Таир Жомартаев, певец Амре Кашаубаев, которые закладывали фундамент и помогли становлению национального театра. Об этом в Казахской советской энциклопедии в теме «Восточные вечера» пишется следующее: «Культурная программа литературно-музыкальных, этнографических и других вечеров состояла из культурно-просветительского доклада, коротких пьес, бытовых сценок, национальных, песен, танцев и кюев. Цель этих вечеров – ознакомление слушателей с бытом и традициями казахского народа, с его социальной жизнью. «Восточные вечера» способствовали зарождению и развитию искусства в Казахстане».

В ноябре 1919 года колчаковские войска расстреляли Кульжанова за неповиновение распоряжениям Временного правительства.

Педагог, ученый, переводчик, общественный деятель

Назипа Кульжанова известна не только как первая журналистка, но и педагог-ученый, прекрасный переводчик. Благодаря ее таланту произведения Абая, Ибрая, Габита читали на русском языке. А казахи смогли ознакомиться со многими русскими и западноевропейскими писателями.

Три книги Назипы (одна – переводы), включая более 20 публицистических статей и 10 рассказов. Она принимала активное участие в социально-культурной жизни. Выступала за равноправие женщин, обучение грамотности. Пишет статьи, участвует в различ-

ных собраниях, конференциях, съездах, привлекая внимание общества к насущным проблемам.

Много труда она вложила в организацию 1 съезда женщин Востока, вела активную работу среди женщин, способствовала созданию женских отделов в аульных, губернских, уездных комитетах. Она поставила себе цель освободить людей, особенно женщин от косности, старых, изживших себя традиций. Для этого надо было их учить, к чему прилагала усилия Назипа. Она писала «...чтобы государство было сильным, нужно, чтобы женщины этого государства были умелыми, воспитанными, сильными, а также имели желание помочь своему государству. Для того, чтобы женщина стала такой всесторонне развитой, она должна учиться, овладевать профессией».

Многогранно творчество Н. Кульжановой. Одной из первых в казахской литературе она начала писать в жанре публицистики. Начав активную творческую деятельность в 1910 году, в 20-30 годы она стала автором многих проблемных статей.

Публицистика Назипы Кульжановой передает дыхание своего времени, его пульс. В своих статьях она поднимает социальные и общественно значимые вопросы. Ее герои – это ее современники.

Творчество Назипы охватывает первые годы казахской советской литературы (1917-1929). Такие ее труды, как «Нужная работа» «Взгляд на нашу литературу» «Казахская литература», «Поэтесса Шолпан», «Театр Семипалатинска» - это объемные исследования проблем литературы и искусства и поэтому они достойно занимают свое место в истории литературы.

На женскую тему ею написаны философские размышления «Общий женский праздник» где она определяет место женщины в общественной жизни, ее роль в семье. «Все мы – молодые и старые, девушки и юноши – все свои умения, сознание должны направить на учение», - писала она. И еще: «неграмотный человек – получеловек. Женщина – мать народа. Только образованная, умелая, свободная женщина способна вывести свой народ на уровень передовых народов».

Известный поэт Султанмахмут Торайгыров (казахский Лермонтов) посвятил поэму «Знакомство» Назипе Кульжановой. Он подчеркнул такие ее достоинства, как честность, женственность, отзывчивость и деловитость. Последнее качество, пишет поэт, отсутствует даже у многих мужчин.

В своей статье «Жақсыдан шарапат» Динабике-апа Қаралдықызы Байқадамова, которая хорошо знала Кульжановых, пишет: «В городе Семипалатинске пришлось пережить различные трудности. Однажды услышала, что учитель Нурғали Кульжанов ищет домработницу. Посетила дом семинарии, а на втором этаже - квартиру Нуреке. Это был высокий, крупный, смуглый, красивый мужчина. Как узнала позже, его красивая жена была на 17 лет моложе его. Мать Назипы жила с ними. У них квартировали четыре студента

гимназии. Двое из них были сыновьями Мамана Турсыбека – отца Сары. Отец купил им экипаж, чтобы они могли ездить в гимназию и выделил средства на содержание домработницы... В то время квартира Нуреке была похожа на центр, где собиралась казахская интеллигенция. Постоянными посетителями были писатель Мухтар Ауэзов, один из тогдашних ученых Алихан Ермеков. Собирались у них и беседовали на различные темы и другие образованные люди того времени».

Назипа после гибели мужа переехала в Акмолу, в уезде работала в различных социальных учреждениях, помогали казахским женщинам. В эти годы она привлекла на общественную работу поэтессу Шолпан, заботилась о ней, помогала публиковать ее произведения. После смерти Шолпан собрала ее стихотворения и приложила немало усилий для издания ее сборника в 1927 году, знакомила с ее творчеством широкую общественность. Ее научная статья, посвященная Шолпан Иманбаевой, была опубликована на двух языках.

Назипа Кульжанова в 1925-1932 годах работала заведующей отделом дошкольного воспитания журналом «Әйел теңдігі». Работая здесь, она выпустила две книги. Таким образом, Назипа на страницах периодической печати систематически выступала по вопросам воспитания. Много писала она на женскую тему. Назипа подчеркивала такие качества женщин, как выносливость, терпеливость, давала советы домохозяйкам. Ее статьи «Какой должна быть квартира», «Советы казахским женщинам на пятницу» не потеряли актуальности и по сей день. Она подсказывает, как можно предупредить грубость некоторых мужчин, но для этого необходимо быть образованной.

Предисловие к книге педагога, ученой писательницы Н. Кульжановой «Дошкольное воспитание» (1923), которая является результатом исследования работы детсадов и детдомов в городах, написал Ахмет Байтурсынов, что подчеркивает его внимание к национальной традиции воспитания детей и большую заботу о творчестве первой писательницы-кашашки. Признанием ее таланта служит стихотворение Ахмета, посвященное ей, где он рассказывает о своей трудной судьбе, обращаясь к своей лирической героине Назипе. Ахмет как бы клянется ей, что никогда не свернет с пути служения народу, чего бы это ему ни стоило.

Вторая книга – «Воспитание матери и ребенка» - хорошо оформлена, особенно привлекает внимание снимок матери с ребенком. Книга была найдена в отделе редких книг национальной библиотеки, написана на арабском. Возможно, только этим можно объяснить, что она сохранилась, а многие страницы слиплись и их пришлось разрезать.

Назипа много усилий направила на создание Семипалатинского театра, а уже когда он был открыт, постоянно заботилась о его коллективе, выступая

на страницах газет и журналов. Ее статья «Семей театры» была опубликована в газете «Социалистик Қазақстан» 15 декабря 1935 года. В ней она писала: «Одним из больших достижений на культурном фронте за последние годы является организация областных и некоторых районных казахских театров. Таким достижением стал Семипалатинский областной театр. Первой постановкой театра была «Еңлік – Кебек». Постановка спектакля во многом превосходила работу Алматинского театра. Однако этот сложный труд Семипалатинского театра не находит должной оценки. Театру не оказывается материальная помощь, мало того, Наркомпрос не помогает даже в выборе пьес для театра, который живет и работает на собственные средства. Театр Наркомпросом почти забыт».

В 1922 году Сакен Сейфуллин стал Председателем Народных Комиссаров Казахской АССР и одновременно редактором газеты «Еңбекші қазақ», в которую пригласил Назипу и ввел ее в состав редакционной коллегии. Она быстро завоевала авторитет и стала одним из известных авторов. В 1923-1925 годах Назипа работает ответственным секретарем «Қызыл

Қазақстан». В эти годы она постоянно советуется с Сакеном Сейфуллином, Бейимбетом Майлиным, Мухтаром Ауэзовым, Сабитом Мукановым, Габитом Мусреповым, Молдагали Молдабаевым, Амангали Сегызбаевым. И все же по неизвестным причинам она осталась без внимания, не имела ни моральной, ни материальной поддержки, когда заболела.

Последние годы ее жизни проходят тяжело. В 1929 году Назипа вынуждена уйти на творческую работу. Хотя архивные материалы свидетельствуют об ухудшении здоровья, похоже, что она была в опале. В марте 1934 года в Алматы Назипа Кульжанова умерла от продолжительной тяжелой болезни.

Публицистическая статья Назипы «Совместный плач» посвящена смерти вождя. Она считала, что причиной его смерти послужил непрерывный труд, далеко переходящий границы физических возможностей человека. Возможно, то что она писала она о пролетарском вожде, наиболее точно подходит к ней. Ведь и Назипа работала, не думая о себе, полностью отдавая силы служения народу.

NAZIPIA. RECOGNITION WHICH FAILED TO COME

Daryn IMANGALIYEV, journalist

Nazipa Kulzhanova was the first Kazakh journalist, translator, and pedagogue.

Her name had been forgotten. Small articles dedicated to her personality have been published from time to time, but no considerable work about Nazipa Kulzhanova's life and work has ever been written.

Having set herself an aim to find any materials about Nazipa, Candidate of philological sciences, researcher into the feminist movement of Kazakhstan and countries of the Orient, Rahima Syzykova, was lucky enough to discover her articles, published under pseudonyms Nazifa, Non-apa, and others; subsequently the researcher discovered her books "Pre-school education", "Education of mother and child".

In 1993 publishing-house "Rauan" published N.Kulzhanova's book "Serve the people", it was translated from the Arabic into Kazakh by Rahima Syzykova. The book had been instantly sold out.

Kazakh Soviet encyclopedia gave following appraisal of the books written by Nazipa Kulzhanova, "These works by N.Kulzhanova became a part of the gold fund of Kazakh pedagogics."

In the 30's Nazipa had lived in Alma-Ata; suffering from severe form of tuberculosis she applied for financial support from KazSSR People's Commissariat for Social Security, and made a request for pension increment because her husband Nurgali had been killed by White Guardists.

An extract from the record of the Secretariat meeting, dated April 21, 1932, which we managed to find in the archive, reads, "... to pay cash allowance in the amount of 150 roubles; request for the increment is to be turned down."

Nazipa would die several years later at the centre of Alma-Ata, forgotten by everyone...

Later on the Union of journalists of Kazakhstan would institute Nazipa Kulzhanova prize. Pedagogical college in Arkalyk would be named after N.Kulzhanova.

...Recognition was late to come!

Pages of her biography

Nazipa was born in 1887, in Torgay region, into a family of poor. She attended Kazakh-Russian school, established by Ibray Altynsarin; subsequently she entered female gymnasium of Kostanay. Upon graduation she was appointed a teacher's assistant at female gymnasium, where she met a seminarian, Nurgali Kulzhanov. They decided to get married, but there was an obstacle, i.e. parents had already received kalym [ransom] for Nazipa. She applied to a Governor of the Torgay region and was released of the promise.

In 1904, having moved to Semipalatinsk, they started teaching at normal school. They had lived there until Nurgali's death in 1919.

Contacts with educated people, followers of great Abay, and local intelligentsia, had shaped their view of life. In 1913 Nazipa and Nurgali Kulzhanov organized a musical soiree in Karkaralinsk district.

A famous orientalist G.N.Potanin shared his impressions about that night with members of Omsk geographic society, "Kazakh people are truly musically talented; their voices are ringing. Singers perform songs skillfully." Kulzhanovs became initiators of literary evenings dedicated to Ibray Altynsarin and Abay Kunanbayev. All the money raised during the evenings they sent to students studying in St.Petersburg, Kazan, and Omsk.

On 26 May 1914 literary and musical soiree was held in Semey in commemoration of tenth anniversary of the poet Abay's death.

Nazipa finished her report with following words, "Kazakh steppe which had begotten Abay, will beget many more exceeding geniuses".

In November 1919 Kolchak's troops executed Nurgali Kulzhanov by shooting for refusal to obey orders of the Provisional Government.

A pedagogue, scholar, translator, and public figure

Nazipa Kulzhanova is known not only for being the first journalist, but also for being a pedagogue and outstanding translator. Thanks to her talent, people had been given a chance to read works of Abay, Ibray and Gabit in Russian language. Kazakhs, in their turn, had learned about works of Russian and West-European writers.

Nazipa's three books (one of them consists of translations) include more than 20 journalistic articles and 10 short stories.

Nazipa had put much effort into organization of the 1st convention of the Women of the East; she had actively done social work among women, had contributed to establishment of women's departments in aul, province and district committees. She set herself an object to liberate people, especially women, from inertness, and old, obsolete customs. She wrote, "... a strong state requires skilled, educated, and strong women, willing to assist their country. A woman has to study and obtain

some profession in order to become a many-sided person."

N.Kulzhanova's creative works are versatile. She had been among the first Kazakh journalists, writing social and political essays. Having started her creative work in 1910, in 20's - 30's she became an author of many speculative articles.

Heroes of her works are her contemporaries. Nazipa's works cover first years of the Kazakh soviet literature (1917-1929).

A famous poet Sultanmakhmut Toraygyrov dedicated a poem "Meeting" to Nazipa Kulzhanova. He emphasized her virtues, such as sincerity, femininity, sympathy, and efficiency. The poet wrote that sometimes even men lacked the latter quality.

Dinabike Baykadamova wrote, "In Semipalatinsk we had to overcome various difficulties... At the time Nureke's apartment looked like a center for gatherings of Kazakh intelligentsia. Mukhtar Auyezov and one of the scholars, Alikhan Yermekov, were among frequent visitors. Educated people of that time used to gather in their apartment and discuss different issues."

Nazipa moved to Akmola after her husband's death.

In 1925-1932 she had been a head of pre-school education department of the journal "Ayel tendigi". She published two books, wrote articles about women's issues. Akhmet Baytursynov wrote a foreword to her book "Pre-school education" (1923), having shown concern for the first Kazakh woman writer.

Her second book "Education of mother and child", written in the Arabic, was discovered in a rare books department of the National library.

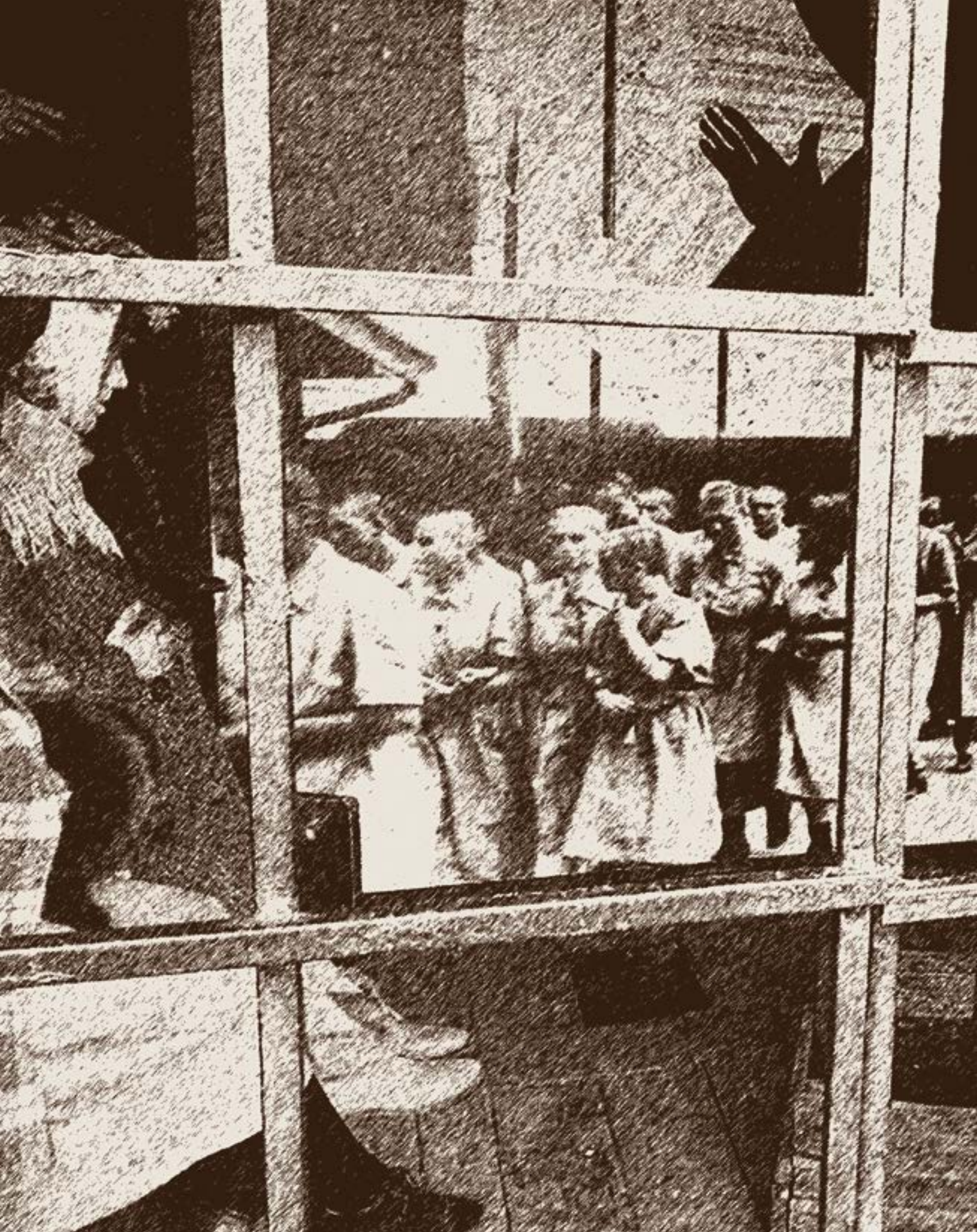
Nazipa had put much effort into establishment of the Semipalatinsk theatre. She took care of its team, writing about it in newspapers and journals.

In 1992 Saken Seifullin became a chairman of the Kaz SSR Council of People's Commissars, simultaneously being an editor of the newspaper "Enbekshi Kazakh". Seifullin invited Nazipa to work in the newspaper and introduced her into the editorial board. She earned reputation quite soon and became a famous journalist.

In 1923-1925 Nazipa had been an executive secretary of "Kyzyl Kazakhstan". Despite her contacts with such famous people as Saken Seifullin, Beyimbet Maylin, Mukhtar Auyezov, Sabit Mukanov, and Gabit Musrepov, she had received neither moral, nor financial support.

The last years of her life had been harsh. In 1929 Nazipa was compelled to get engaged in creative work. Archival materials show that her health had been worsening; it looks like she had fallen into disgrace. In March 1934 Nazipa Kulzhanova died in Almaty after a long, grievous illness.

An article which Nazipa wrote upon death of the Leader of world proletariat, became the mirror of her life. Nazipa worked not caring for herself; she devoted her life to serving people.

АШАРШЫЛЫҚ

A high-contrast, black and white image of a woman's face, possibly a portrait of a historical figure, with a serious expression. The image is heavily stylized, with deep shadows and bright highlights, giving it a graphic, almost stencil-like appearance. The text is overlaid on the lower half of the image.

**ҚЫЗЫЛ
ИМПЕРИЯ
ҚЫРҒЫНЫ**

Табыл ҚҰЛИЯС, жазушы

Жаратқан Ием башқұрттарды шыңы көк тіреген тау, қалың жыныс орман, таудан басын алатын арынды өзендері, көлдері дейсің бе, небір табиғат сұлулығымен қытымырсыз жарылқаған. Адамдар жер бетіне пайда болған жылдарды айтпағанда, қаншама ғасырдың қуанышына ортақтасып, қайғысына бірге жұбанысқан қазақ, башқұрт халқының достығы терең тамыр тартқан. Түн түнекті де көрді, шерленіп бірге мұңданды да. Әйтеуір үмітін үзбеді, бір-біріне арқа сүйеді. Түтіні түзу шығып адал тілекпен, биік мақсатпен, зор жігермен бірлесіп көреалмаушылыққа, пайдакүнемдікке салынбай, кісілік тарихын тазалықпен сақтағандық ежелден қалыптасқан.

Республикалық мемлекеттік тарих мұрағатындағы сақталған деректер 1749 жылдан бастау алса, онда талай тағдыр бар, алып тұлғалардың ерліктері де сипатталады. Еркіндікті көксеу, өжет халықтың қоныстанған жері мен ықтасын тұтар тауы, ішер суы, татар дәмі болған атамекенін ерлікпен қорғауда талай соғыс, талай қақтығыс-

тардан жеңіспен шыққан тұтас халықтың ежелгі көршісі Ресей болсын, татар, қазақ елдері болсын бір-біріне қарайласып, ойран-топыр, жойқын қырғында елдігін сақтағанын аңғарасың.

Айта кетерлігі, Башқұрт халқының ойлылары Петербург университетінің профессоры (1855 ж.) Березин Илья Николаевичтің «Шығыс тарихшыларының кітапханасы» жинағындағы Рашид-ад-Дин, Шайбани, Жалаири, Әбілғазы еңбектерін, Алтын орда тарихынан мол мағлұмат алып отырған. Баспасөз, кітап халықтың ішкі тәрбиесін, ұлттық өнегесін хал-қадірінше дамытып, қоғамның да, сол қоғамда өмір сүретін адамдардың да түсінігіне негізделсе керек. Бір ғана Хайбулла болысының құрамына 148 ауылдық кеңес, олар 943 тұрғын мекенінде халық саны 195 036 адам болған. Ал 1922 жылы Зилаирский өңіріндегі 12 әкімшілік болысында Салихов, Таналық, Темясов, Усарган және басқа да болыстардың халқы Башқұрт автономиясына кірген. Қалай болғанда да Кеңес үкіметі ағымдағы барлық байланыста азшылықтың талап-тілегін жүз пайыз қанағаттандырмайды, азшылықты көпшілік жеңеді деген кісілікке сыйыспайтын үстемдік

қағида қызыл империялық басқыншылығын бүкпелеп, бәрі құпия жүргізілгенін тарих кешең анықтайды. Башқұрт халық қозғалысының басшысы А.А.Валидовтың мақсатты құнды ұсыныстары нәтижесіз қалса, көп кешікпей губернияларда аштық өрттей лау ете түседі. 1921 жылдың бірінші қаңтарында Уфа губерниясында 13 миллион пұт астық, 2.2 мың пұт май, 12 миллион дана жұмыртқа; Кіші башкирия бойынша 2.2 миллион пұт астық, 6.2 пұт май, шаруаларда 39 мың ірі қара, 82 мың қой, ешкі және ара өсіруден жиналған 2.2 пұт бал болса, мұнша азық халыққа бұйырмай үкіметке тапсырылып кеткен. Ол аздай 1921 жылғы қуаңшылық бар, азамат соғысы қалжыратқан елде аштық басталады да, халық көтерілісіне ұласады. Арынды өзендердің бойымен аққан өліктер қабірін де таба алмай қалады. Бұған ондайды көрген тас жүректінің де көкірегі шыдамас еді. Бірақ Қызыл Армия, кеңес басшылары барынша мүмкіндіктерді қарастырып, халықтың үмітін өшірмеуді ойластырады.

Жұрт кеңес үкіметі жарылқайды деп асыққанда Орынбордан шыққан Дутовтың армиясы ақтар, қызылдар болып қырылысуы да башқұрт халқына оңайға соқпады. Көз сүрінетін өліктер, аш құзғындар таласы, ғажайып өлке өртке оранып жатты. Әлі күнге дейін жерге күрек салса қарулардың шіріген қалдықтары шығып, ара-тұра аштан өлгендердің бе, оққа ұшқандардың ба, әйтеуір адамдардың сүйегі де көрініп қалады. Бұл дегеніңіз, мәңгілік ұмытылмайтын зұлымдықтың естен кетпес куәсі. Биік төбелерде аталар жатқан молалардан «ұлы күрестердің белгісі мен тыныштық, әсем өмірің қайда бұрынғы?» дегендей үн естілетіндей. Расында, XVI ғасырда Алтын орда, Ноғай ордасы, Қазан хандығы, Сібір хандығы болып ұйысып, жергілікті халық өзін-өзі басқарып, тыныштықпен біраз жылдарға еркіндігін сақтады. Қала өркендеді. О да зулап өте шығып, соғыс, қақтығыс іргеге тақап, ақырында ауырлық қажытты. Оның бәрін айтпағанда аштықтан қынадай қырылып, қара халық қара жамылды. Оған дәлел де, дерек те жетерлік.

Башқұрт халқының ұлы тұлғасы атанған Зәки Валидидің «Түрлі соғыс, қақтығыстарды айтпағанда Азамат соғысының көлеңке жағындағы шындықты айқындап ашар болса түрлі елдердің түсінігі өзгеше болар еді, шындық көрініп қалар еді» деуінің астарында адам құқы, ұсақ елдердің арман-мүддесінің қорғалудан шет қалып, үстемдіктің қорлау қалыбына құйылып, әлсіз-

дердің үрейленуі көрінетінін білдірсе керек. Расында үрейлі үстемдік, жаугершілікте байлық тоналады, жерден айырылады, одан масқаралығы - әйелдердің ар-намысы төгіліп, зорланады, өлісі өліп, тірісі қан түкіріп, зәресі ұшып, аңырап күн кешеді. Жауыз күш адам құқын аузына да алмайды, дүлей күшпен масығып адамдардың бірігуі емес, үнемі алакөздік, кекшілдікпен елмен елді ыдыратып күйретуге тақайды. Бүлдіруші обырлықта опа болмайды, жынына тұншығып өмірден өтеді. Адамзат тарихынан белгілі, жын қуғандар аңғармай, өлігі құзғын құсқа жем боларын білмей өтеді...

Тарихқа зейін қоя қарағанда отарлау саясатының зұлымдық, қанқұйлы оқиғалары аз еместігін байқап, ерліктің жалпы бейнесіне таңқалмай тұра алмайсың. Дүлей үстемдік жаугершілік соғыстан мол байлық, зор бақыт табуды ойлайды, адамның киелі қаны тегін кетпейтінін, өзінің қаны да төгілерін білмейді. Ел мен жер тарихын түсінетін адамға біздің бүгінгі тыныштық өміріміз - бабаларымыздың ерліктерінің жемісі.

Жалпы, Башқұрттардың жазба дерегі ертеден басталған. Осындай құнарлы да құт өңірде ашыққан халыққа 1922 жылдың 6-қаңтарында «Винкобобо» су кемесі 5.900 тонна жүгері дәні және басқа да азық-түлік, дәрі-дәрмек жеткізген. Бірақ өздерінің халқын сақтауға өндірген азық-түлігін үкімет сыпырып алып отырған. Әлгі шетелдің көмегі 5 250 ашыққан балаларды асыраса, 1921 жылғы желтоқсандағы дерек бойынша 75 000 баланы аштықтан қорғау керектігін мәлімдеумен қатар, балалар өлімі 40 пайызға, емшектегі сәбилер өлімі 75 пайызға жеткенін қамтып айтылады. Сол тұста Америка әкімшілігі ашыққандарға көмек есебінде 29 тамызда Ригадан Мәскеуге 8 вагон, 30 тамызда 14 вагон толы азық-түлік жөнелтілгенін «Правда» газетінің 1921 жылғы 3 қыркүйегіндегі санында жазады. Бірақ мұның бәрі аштыққа ұрынған қалың халықтың қайсысына жетті дейсің. Жетпесе де бір сапарлап болса да жүрек жалғайтындай 2 222 асханадан 276 686 адам тамақтанса, Башқұртстан территориясында аштыққа мықтап ұрынған 1 миллион 185 адам тойып тамақ ішті деймісің. «Правда» газеті жазғандай, РСФСР-да 1922 жылдың 1 тамызындағы мәлімет бойынша 9 миллион 554 мың 575 адамға өмірін жалғауға Америка азықпен көмек берген. Ал ажал қаупіне қауіп ұласып аштан қырылып жатқан қазақ еліне аз да болса көмек болды деген деректерді мен

өз басым еш жерден кездестіре алмадым. Әйтеуір қазақтарға Мәскеудің үстемдік иелерінің сонша қатуланып, қас-қабағы түндей түнерген құпиясын білмейсің. Орынборлық тарихшы Саложников «Мен білетін қазақтар саны 1911 жылы 8 миллион 200 мыңнан бірде-бір кем емес-тін. Санатқа қазақтар он баласы болса да 4-5 қара домалақ бар деп шындығын айтпаған» десе, француз тарихшысы Изобелла Огаевна: «Аштықта қазақтардың 80 пайызы қырылып қалды» дейді. Нақты дерекке сүйенсек, 1921 жылдың желтоқсанында қазақ елінде ашыққан адам саны – 1 230 020, 1922 жылы қаңтарда – 1 354 197, ал ақпандағы есепте – 1 625 396, наурызда – 1 714 324, сәуірде – 2 705 591 адам болған. Есеп осылай жалғаса береді.

- Аштық алдымен адамдардың ақыл-есін алатын, миын істен шығаратын тәрізді. Солай дегенмен әрбір ата-ана соңғы үнемін ұрпағына беріп, өзі ажалға бейіл болатыны шығар жетім балалардың тірі қалуы, -дейді жазушы Нияз Алсынбаев пікірін дәлелге негіздеп... Аштық қырғыны ұлт өсімін ондаған жылдарға шегерді. Басқан ізді аңдыған дұшпан дейсің бе, аштық, соғыс ажалы дейсің бе, пенденің өмірін сақтауға тырыспаған үрей жетегіндегі зіл көтерем азап, шемен шер ұмытылмас.

Ерлер есімі – ел есінде. Қазақ даласындағы аштық қырғынына ешқандай көмек болмаса да, белсенділер ел-елді аралап ашыққан жетім балаларды үйлеріне паналатып, ішіндіріп, киіндіріп балалар үйіне тапсырған-ды.

- Аштықты көз алдыма елестетсем жаным шошиды, бұғынған әлсіздер ажалды күтті, немен жұбанды, бұл сауалға жауап жоқ, - дей келіп Нияз: «Башқұртстанның кейбір елді мекендері Челябині губерниясына қараған ғой. Мысалы, Вернеуральск қаласында 1897 жылы 11 103 түтін башқұрт мекендеген. Бүгінде Башқұртстан құрамында. Сол өңірдегі өлімші болған 2,5 мың баланы АҚШ азықпен асыраса, Швецияның қызыл крест қоғамы - 100 мың жасөспірімді, Ква-кери қоғамы - 350 мың ұрпақты асырапты. Ал Нидерланды мемлекеті көмек ретінде 4000 тонна азық-түлік, дәрі-дәрмек жеткізіп отырған. Осы кезде губерния бойынша 19 580 тұрғын нәр сызбай өлім халінде жатса, оның 9 007-і шикі жастағы балалар екен. Адам өмірге өлу үшін келмейді, әділдікпен бақытты өмір сүруге келеді десек, тірліктің құнсыздығы, үстемдік өлімнен де табыс тапқысы келді ме? - деп ойға қаласың.

- Жанарлардың нұры сөніп, аштыққа ұрынған халықтардың көз жасы көл боп жатқанда кеңес

1921 жылы басталған аштық 1922 жылы жалғасып, Башқұртстан губернияларында **421.352** адам, **368.330** балалар аштық ауыртпалығын тартып өлімші болған, Көбі ауру-сырқауға шалдығып, өлім құшқан. **Аштықтың ажал уысына түсіп әлсірегендерді қуаты барлар тамыз айында 86 адамды сойып жей бастаған.**

Уральскіде - **84**, Тройцкіде - **5**, Миасскомда - **7**, губерния бойынша 98 адамды адам сойып жеген. Міне, осыдан кейін жаның шошып, төбе шашың тік тұрмай көрсін. Қалың қайғы

мемлекеті өндірісті дамытуды тездетіп жүргізу мақсатында жиналған астықты шетелге шығарып жатқаны есуастық па, нендей сорақы есеп екенін түсінбесек те, қасірет атаулының бәрі биліктің солақай саясатына байланысты ма деп қаласың. Мемлекеттің жауапты адамдарының қолында жан-жақты зерттелген статистика мәліметі болса, оған көз салып, көңіл қойса миллиондаған халық ажалдан аман қалар еді. 1921 жылы басталған аштық 1922 жылы жалғасып, Башқұртстан губернияларында 421.352 адам, 368.330 балалар аштық ауыртпалығын тартып өлімші болған. Көбі ауру-сырқауға шалдығып, өлім құшқан. Аштықтың ажал уысына түсіп әлсірегендерді қуаты барлар тамыз айында 86 адамды сойып жей бастаған. Уральскіде - 84, Тройцкіде - 5, Миасскомда - 7, губерния бойынша 98 адамды адам сойып жеген. Міне, осыдан кейін жаның шошып, төбе шашың тік тұрмай көрсін. Қалың қайғы.

Кеңес саясатының қорытындысы ажалға айналғанын түсіндіргендей болса да, КСРО-да 1930 жылғы есепте 1920-1921 жылдардағы аштықта кем дегенде 6-7 миллион адам өлді деп мойындағандай болады, бірақ оның себебі ашық айтылмайды, мемлекеттік құпия ретінде сақталып қалған. Қоғамның ішкі дүниесіне үңіліп, шындықты аздап болса да ірікпей көрсетуге биліктің дәрмені жете бермесі анық. Башқұрт өңірінде «патшалық ресей кезіндегі 1892 жылғы қуаңшылықтан пайда болған аштықта 500 адам өлген делінеді. Әрине, аштық қай кезеңде қалай болды, оның толық шындығына мейлінше жету, нақты санын анықтау ұлан-байтақ жердегі жағдайды жаяу-жалпылап жүріп білуге мүмкіндік бола да бермейді. Сондықтан нақты есеп көбіне шамадан тыс азайтылып көрсетілгені анық. Қай кезеңде де нақты дерек бірінші басшыға берілсе, ақпаратқа басқаша есеп көрсетіледі немесе құпия сақталады. Әсіресе зұлымдық пен озбыр күш өршіп тұрғанда шындық ешқашан айтылмайды. Мысалы, қазақ халқының төрттен бірін аштықта әдейі қыруды мақсат еткенін жасыру үшін халықтың 30-40 пайызы ғана ұрынды деп сипай салады. Өйткені стат есебі биліктің уысында. Олай болса, башқұрт халқы 1900 жылдардағы санақта бір миллионнан асты делінсе, арада өткен жүз жылға жуық уақыттағы өсімі көңіл көншіте қоймайды. Қызыл империя саясаты нені мақсат етеді, оны қалай шешеді, шындығын іздеп таппайсыз. Бүгінгі өмірің еркінсіп жайнап тұрса да тарихыңды ойласаң көңілің күпті, ұлттың өткен

мұң-шері, мәнсіз тірлігі, тұқым қуалаған қастандық, зәлімдік, бүгінгі досың ертең қас болатынын көргенде үрейлі қоғам адамдардың өмірге құштарлығын өлтіргендей сезініп, ұйқың келмей күйзелесің. Азат адамбыз деп сезініп қана ертеңгіден үміт етесің. Шіркін, жан сезімің өрши түссе, рухани күшің де биіктей түсер еді.

Сонда да тау алқаптарына мұңлы көзбен қарап тұрып халық басына түскен жойқын нәубеттің нақты себебін айтып айқындықты танытқан, данышпандық болжауын жұрт талқысына салған алаш ойшылдары болмай қалған жоқ. Мәселен, мұсылмандардың үшінші съезінің мүшелері, саяси шешен, астроном Жәңгір Абызгелдин, белгілі философ, дін қоғамының қайраткері, «Ғалия» медресесінің ұйымдастырушысы Зиятдин Камалетдинов, мұғалім Мұқлиса Ғабделгалямова, «Идеал» газетін шығарушы ұстаз, әрі жазушы Абдрахман Гумеров, тарихшы-ұстаз Хасан-ата Мұхаметұлы, философ, ұстаз Муса Бигаев, жазушы Шахар Шараф және басқалары да ел өмірінің шындығын айтам деп қызыл империяның қуғын-сүргініне түсті: түрмеге де отырды, өлгені өлді, өлімші болғанына атар таң, көрер күн көрсетілмеді. Саясат қылышы жалаңдап дінге де килікті, бұзу үшін бірлікті, тобыр шүйлікті. Діннің артықша қасиетін түсінбеу дұрыстап пайдасы қайсы, зияны қайсы анықтай алмау өрттей өршіді. Коммунистік идеяны шексіз мадақтау арқылы табындыру қарқындап қаталдық, үрейді күшейтіп тұрды. «Дінсіз болу ұнамаса түрмеде отыра ғой» деген жат қағида ақыр аяғында қоғамға ұйыту емес, жік салып ірітуге бағытын бастап кетті. Ұлт мүддесін, тілін, дінін, ділін қорғаған белгілі жазушылар Абзал Тагиров, Болат Иманғұлов, Ғұбай Давлетшин, Дәуіт Юлтай, Абдолла Амантай, Тухфат Янаби халық жауы есебінде атылып кетсе, 29 жазушы қуғын-сүргін зардабын шегіп, түрмеде отырып жазаланған екен. Аштықтан аман қалғандар саясаттағы жауапсыздық қаламгерлер қалың халықтың көзі, құлағы, тілегі ортақ, мұң-шері бірге екенін білгісі келмегендік немесе аштық жылдарындағы қылмыстың шындығын ашып, келер ұрпақ алдында айыптай ма деп қорықты. Әйтеуір, саясат қайғының қара бұлтын сейілтпеді.

Жазушы халықтың адал ойына сүйенеді, қоғамның ілгері басуына қозғаушы күшке жарайды. Оны білуге тырыспаушылық, қайта қоғамға бөгет болады деп жүрдім-бардым ойлаушылық қасіреті қалың-ды. Е, жазушыны өлтірсін, не түрмеде шірітсін, бәрібір оның өршіл ойын, құнды шығармаларын өлтіре алмайты-

нын, халық жадынан шығарып тастай алмайтынын түсінбей халықты үреймен басқару бірден-бір тиімді екенін біліксіз билік түсінді. Сол үрейлі мақсатты таңдады, үрейдің нәтижесінде өздері еркіндеді. Елірді, сұқтанды, жаулықтың жүзінен пенде біткен шошыды. Қоғам кемшілігін, сырты жылтыр саясаттың жүрек жылытпайтынын бірден тани білетін әдебиетшіге қастандық, әдебиетке өштік әдейі ұлтқа төнген қалың қатер деп түсінсек, башқұрт шығармашылығының тамыры тым тереңді тартады. «Орал батыр», «Ақбоз ат» эпостық жырларымен қатар XII ғасырда жазылған Якуб-ин-Нұғыманның «Булгария тарихы әдеби-ғылыми еңбегі» және XVIII-XIX ғасырлардағы С. Юлаев, М. Кулей, Т.Ясыгулов аль-Башкорди, Буранбай, И. Мурзакаев, Г. Усман, Ш.Заки, М. Акмулла, М.Үмбетбаев және басқаларының шығармаларын кеңес үкіметі оқуға тыйым салса, ұлттың қанын да, жанын да басқа арнаға бұрып, халықтың өмірін ұмыттырса саясаттың ұтқанына балады. Көпшілік саясатқа ғана құлақ түріп, ұлтының өткенін тани білуден безіп қаперінен шығарса, еш нәрсемен ісі жоқ, ойлаудан қалып, бірін бірі түсінбей, үстемдіктің ығында ың-шыңсыз тірлік етіп, қатып-сеніп тарта беретін күйге түспей ме? Сонда қоғам нені талап етсе мүлтіксіз орындалады. Басқаға лаж жоқ, ертеңін елестете алмайды. Кеңес халқы тек қана қой үстіне бозторғай ұя салатын социализм жетістіктерін көріп, біле алады. Үміт дейсің бе, оныңыз күйрейді, қуанышың тірлігің, ас ішіп, аяқ босатуың. Үнсіз күңіреніс, іштен тынып тұншық: әміршінің зіркіліне де үйренесің, төзесің. Құз-жартасқа мөлие қараған қарт түнгі жұлдыздардың суға құлағанын көріп: «тағы да бір адам өлді, жұлдызы сөнді» деп іштей дұғасын үйіреді. Ашық сөйлеудің ебін таппайды. Ертеде жұлдыздар жолын бетке алып Уфаға білім іздеп келіп жататын қазақтар да аяғын салмайды, тарихын шаң баса бастайды.

Тағдыр дейсің бе, кезең дейсің бе, үрей күшімен болмағанды болдыруға мүмкіндік алу, мақсатты орындау, көңілін жайландырып, шындыққа жетпегенге көндігу, арам ойлы да адалмын деп өжектеумен қажетін табу сықылды пенделердің өзгеріске ұшыраған мінез-құлқын алдымен көреген ойлы жазушы аңғарып, шығармасына арқау етеді. Тауына қарай аңы, заманына қарай заңы деп тақымын қысады. Ындыны кепкен саяси қулықты да әркім күліп қарсы алады. «Толқыны тулап, таралып қалар жырларым, қайта-қайта қағып көңіл сырларым» деп жырлаған Шығыс әйелдерінде біріншілер қатарында

болып «Бір өмірдің тарихы» трилогиясымен Кеңес Одағында есімі құйрықты жұлдыздай жарқ еткен Зайнаб Биешеваның шығармалары күреске толы Башқұрт халқының шежіресі деп әлі күнге жоғары бағаланып келеді. Ол Ырғыз өңірінен білім іздеп, бақыт таппақ болып, арып-ашып, мұң-шерге батып, өлі түске ұрынып, қиындықпен жанын аямай арпалысып «уһ» деп Уфаға жетеді. Жанының қатты күйзелісін жеңілдеткен қазақ қызы, қазақ ұлының, башқұрт қызы, башқұрт ұлының езілген замандағы қабырға қайыстырар ауыр тағдыры оқырманға шынайы шындығымен баурап алғаны кәдіксіз еді.

Міне, бабаларымыз бағыт алған жұлдыздар жолы оңғарыла беріп, жақсылығымыз ұнасым тапқай деп тілек тілесек артық болмас, сірә. Көз тұндырған табиғат сұлулығынан тірлік шындығын тапқандай башқұрт жазушысы Нияз Алсынбаев «Еділ мен Жайық» әнін шырқай бастады. Тау жаңғырып жатты...Үн алысқа кетті...Ұлттық ашық үнге шаттана түсесің! Және мұрағаттарда тасқа басылып хатталып қалған тамырластығымыздың тереңде жатқанына қуанасың. Мұрағатта жеті ата тегінен де әрілеп басталатын тектіліктің нақтыланған дерек, дәйек кітапшалары тұр. Мысалы, арғын, найман, тама, байұлы, қырғыз тектерінің осы өңірде ежелден өмір сүргенін баяндайды. Айталық, Оразкелді Сейтековтың аталары 1642 жылы башқұрт жеріне қоныстанса, одан тараған адам 525 болса, екінші тармағы 1841 адамға жетіп, бүгінде Кітабы өзенінің бойын мекендеп отыр. Ал 1881 жылы туған дін ғалымы Ғабдырахман Зейнуллаұлының ертедегі, бүгінгі ұрпақтары да өсіп, өнгенін шежіре кітапта көрсетіпті. Ол тұңғыш рет дін календарын және «Ислам діні» кітаптарын шығарып, мұсылмандардың 2-3 съездеріне қатысып мұсылман дінінің ғылыми ерекшеліктерін кеңінен насихаттаған. Ғалымжан Ибрайымовтың «Қазақ қызы» романын талдап, көпшілікке түсіндірген. Башқұртстанның халық жазушысы, Жайық қызы, Шығыс қыздарының ішіндегі «Бір өмірдің тарихы» трилогиялық романымен жұлдыздай жарқ еткен Зейнеп Биешеваны орыс және басқа тілдерге аударды. Одан кейінгі «Кемсіту», «Құлшыну», «Жарық нұр» тағы басқа романдары Ырғыз өңірінен басталатын халықтардың еркіндікті күн қызуындай сағынып, аңсауын нанымды баяндаған.

Башқұрттардың тарихында талай ғаламаттар бар ғой, соны бүгінгі ұрпаққа жеткізу үлкен ғибрат, - деді Нияз Алсынбаев қоштасар сәтте.

Иә, тарихымыз тамырлас елде қалыптасқан осындай ұлылық өнеге де бар.

Орынбарлық тарихшы Саложников «Мен білетін **ҚАЗАҚТАР** саны **1911** жылы **8 МИЛЛИОН** **200 мыңнан** бірде-бір кем емес-тін. Санатқа қазақтар он баласы болса да **4-5** қара домалақ бар деп шындығын айтпаған» десе, **ФРАНЦУЗ** тарихшысы Изобелла Огаевна: «**АШТЫҚТА** қазақтардың **80** пайызы қырылып қалды» дейді. Нақты дерекке сүйенсек, **1921** жылдың желтоқсанында **ҚАЗАҚ** елінде ашыққан адам саны – **1 230 020**, **1922** жылы қаңтарда – **1 354 197**, ал ақпандағы есепте – **1 625 396**, наурызда – **1 714 324**, сәуірде – **2 705 591** адам болған

ВАКХАНАЛИЯ КРАСНОЙ ИМПЕРИИ

Табыл КУЛИЯС,
писатель

Великий создатель не пожалел для башкиров красивой природы: высокие горы до небес, густые леса, горные ручьи, озера. Башкирский и казахский народ веками жили дружно, делили горе и радость, корни их дружбы уходят далеко в глубь веков. Вместе горевали, вместе радовались. Никогда не теряли надежду, держались. У них издревле сложились доверительные отношения без корысти и зависти, сохранилась чистой история человеческих отношений.

Первые сведения, находящиеся в Республиканском государственном историческом архиве датируются 1749 годом, в них столько судеб и героизма. Жажда свободы, бесконечные сражения за целостность земли, из которых народ всегда выходил победителем, порой опасное соседство не сломили башкир.

Башкирские мыслители добывали много сведений из трудов Рашида-ад-Дина, Шайбани, Жалаари, Абилгазы, Алтын орды, сборника «Библиотека восточных историков» профессора Петербургского университета (1855 ж) Березина Ильи Николаевича. Печатные издания по возможности воспитывали, развивали национальные ценности народа, обосновывали,

с 1921 по 1922 годы в губерниях Башкортостана от голода погибли 421 352 человека, из них 368 330 детей. В августе ослабевшие от голода люди съели 86 человек. Страшно. По данным СССР за время голодомора 1921-1922 годов погибло около 6-7 МИЛЛИОН человек, причина смерти - государственная тайна

ваясь на понятии общества.

В состав одной только волости Хайбуллы входило 148 сельских советов, в 943 населенных местностях проживало около 195036 человек. А в 1922 году в Зилаирском крае люди 12 административных волостей входили в состав Башкирской автономии.

Во времена советской власти требования и желания малочисленных народов никогда не учитывались, большинство правило меньшинством. Ценные предложения руководителя башкирского народного движения А.А.Валидова оставались не услышанными. Так пришел голод. В январе 1921 года в Уфимской губернии 13 млн. пудов зерна, 2,2 тыс. пудов масла, 12 млн. штук яиц; в Малой Башкирии - 2,2 млн. пудов зерна, 6,2 пуда масла, 39 тыс. голов крупного рогатого скота, 82 тыс. коз и овец, 2,2 пуда меда было сдано правительству.

Голодный народ, переживший засуху 1921 года и истерзанный гражданской войной, восстал. По течению реки плавали тела мертвых, не преданные земле. Народ ждал от советской власти поддержки, но вместо этого началось сражение с армией генерала Дутова, прибывшей из Оренбурга и в без того тяжелые для башкиров времена.

Голодные стервятники дрались за человеческие останки, уцелевшие после огненных сражений. Даже если сегодня копнуть поверхность этой земли, обязательно наткнешься на останки заржавевшего оружия и человеческих костей. Это свидетельство незабываемых, бесчеловечных злодеяний.

С возвышенностей гор, на которых покоятся предки, как будто доносятся голоса, безмолвно вопрошающие: «Где прежняя прекрасная жизнь, признаки великих сражений и тишины? Эта тихая жизнь была во времена мирной жизни и самоуправления народов Золотой и Ногайской орды, Казахского и Сибирского ханств. Развивались целые города.

На смену миру пришла война, народ умирал от голода. Тому достаточно доказательств и сведений.

Как сказал великий башкирский ученый Заки Валиди: «Не говоря о различных войнах и сражениях, если раскрыть теневую сторону гражданской войны, то у многих народов изменилось бы мнение о ней, появилась бы истина». Здесь подразумевается ущемление прав человека, отсутствие защиты интересов малочисленных народов, карательный стиль управления и страх слабых. При завоевании грабят богатства, забирают земли, погибают люди, оставшиеся живут в вечном страхе. Враг не считается с правами человека, его цель - создать вражду между людьми. В итоге такие сами становятся падалью для птиц...»

Если внимательно присмотреться к истории, то можно убедиться, как много было кровавых, зловещих событий колониальной политики, и насколько силен при этом героизм народа. Безумная власть стремится овладеть богатством завоеванных, не зная, что может пролиться ее кровь, святая кровь невинных жертв обойдется им не зря. Наша мирная жизнь – это плод героизма наших предков.

Летопись башкиров началась давно. В 1922 году 6 января изголодавшемуся башкирскому народу на корабле было доставлено 5900 тонн продуктов питания и лекарств. Но правительством изымались все продукты местного производства. Иностранная помощь сохранила жизни 5250 детей, но по сведениям 1921 года требовалась помощь еще более 75000 детей. Смертность младенцев возросла на 75 процентов, детей - на 40.

В газете «Правда» от 3 сентября 1921 года сообщается, что Америка через Ригу в Москву отправила в помощь голодающим 8 вагонов, а 30 августа - 14 вагонов продуктов питания. И этого было недостаточно. Из 2 222 столовых получали пищу около 276 686 голодающих, а в то время подвергшихся голоду на территории Башкортостана насчитывалось около 1 млн. 185 тыс. человек.

Газета «Правда» пишет, что в РСФСР по данным от 1 августа 1922 года Америка сохранила жизнь 9 миллионам 554 тысячам 575 голодающим.

Но нигде не встречались сведения о том, что кто-то оказал помощь голодающему казахскому народу.

- Голод лишает человека разума, памяти, мозг выходит из строя. Родители все отдавали детям, сами держались до последнего. Так выживали сироты, - говорит писатель Нияз Алсынбаев...

Голодомор отсрочил национальное развитие на несколько десятилетий. Хотя никакой помощи голодающему казахскому народу не было оказано, активисты ходили по домам, собирали голодных, умирающих детей и сдавали в детские дома, иных забирали к себе.

- Когда я представляю голодомор, болит душа и становится страшно. Как успокаивали себя люди перед смертью? Нет ответа, - говорит Нияз: - Некоторые башкирские населенные пункты относились к Челябинской губернии. Например, 1897 году в городе Верхнеуральск проживали 11103 башкирских семьи. Сегодня они в составе Башкортостана.

2,5 тысяч башкирских детей остались живыми благодаря помощи Америки. Общество Красного креста Швеции спасло 100 000, общество Ква-кери - 350 тысяч детей от голодной смерти.

Нидерланды доставили 4000 тонн продуктов питания и лекарств в помощь голодающим. В то время в губернии при смерти находились около 19580, из них - 9007 детей. Человек появляется на свет не для того, чтобы умереть, но - прожить счастливую жизнь.

- Бесценность жизни в том ли, что власть хочет иметь выгоду и от смерти? - невольно задумываешься.

- В то время, когда люди погибали от голода, советское государство с целью интенсивного развития производства собранное зерно продавало за рубеж. Это была безрассудная политика правительства и чудовищный расчет. Если бы у чиновников были всесторонне исследованные статистические сведения, на которые они обратили внимание, можно было спасти миллионы. С 1921 по 1922 годы в губерниях Башкортостана от голода погибли 421 352 человека, из них - 368 330 детей. В августе ослабевшие от голода люди съели 86 человек. Страшно. По данным СССР за время голодомора 1921-1922 годов погибло около 6-7 миллион человек, причина смерти - государственная тайна. У власти нет сил и мужества заглянуть обществу в глаза и сказать правду.

Конечно, нет возможности определить точное количество жертв: это происходило на огромной территории. Поэтому в статистических отчетах показатели сильно уменьшаются. Во все времена если первыми точные сведения попадали в руки первых руководителей, то они искажались или держались в секрете. Когда зло берет верх, истина никогда не раскрывается. Например, для того, чтобы скрыть истинную цель уничтожения народа в четырех голодоморах, власти констатировали, что 30-40 процентов казахов подверглись голоду. Статистический учет - в руках власти.

При переписи населения 1900 года башкиров было больше одного миллиона, природный прирост за сто лет - не утешителен. Какова цель красной империи, как она претворялась в жизнь - не найти правду.

Во всей вакханалии советской власти - трагедии наций, бессмысленное существование, клановые преступления, изощренное коварство.

Успокаиваю себя тем, что я - свободный человек, и живу с надеждой на завтрашний день. Если бы душевные чувства возрастали, то духовные силы тоже возвышались бы!

- В истории башкиров есть много трагизма, - вспоминает Нияз, и сам резюмирует, - но, история - то есть государственная машина той поры, направленная на уничтожение человека, умалчивает о многом. Узнаем ли? Вот в чем вопрос.

RAMPAGE OF THE RED EMPIRE

Tabyl KULIYAS, *writer*

The God did not spare beautiful nature for the Bashkirs: high mountains up to the sky, dense forests, mountain springs, and lakes. The Bashkir and Kazakh peoples have led a friendly life for centuries; have shared each other's sorrows and mirth; roots of their friendship date back centuries. They have never lost hope trying to hold out. They have got long-standing confidential relations without gain and envy; they have preserved pure human history

The first records kept at Republican State Historical Archive dating back to 1749 describe numerous fates and heroic deeds. The thirst for freedom, unceasing battles for the land integrity unfailingly won by the people, and occasional cases of vicinity to hostile states have not been able to break the Bashkirs' will.

The Bashkir thinkers obtained much information from works by Rashid-al-Din, Shaybani, Zhalaari, Abilgazy, Golden Horde's records, a collection of works "Library of the oriental historians" by Professor of the Petersburg University (1855) Berezin Ilya Nikolayevich. Printed sources, when possible, cultivated and developed national values of the people resting upon a concept of the society.

The Haybulla volost only included 148 rural councils, some 195,036 people resided in 943 populated areas. In 1922 people from 12 administrative volosts in the Zilair territory were a part of the Bashkir autonomy.

During the Soviet era the requirements and desires of small nations were not taken into account; the majority ruled over minorities. Valuable suggestions made by the leader of the Bashkir national movement A.A.Validov went unheard. Thus, the period of famine set in. In January 1921 in Ufa province 13 million poods of grain, 2,2 thousand poods of butter, 12 million eggs

were seized by authorities; in Malaya Bashkiria 2,2 million poods of grain, 6,2 poods of butter, 39 thousand of cattle, 82 thousand of goats and sheep, 2,2 poods of honey were confiscated.

Famine-stricken nation had survived the 1921 drought, was also tormented by the Civil War, rose in revolt. Bodies of the not buried dead swam down the rivers. People expected that they would receive support from the Soviet power, but the already harsh situation became even worse when a struggle was started against an army of General Dutov, which arrived from Orenburg.

Hungry vultures fight over human remains, which survived the fiery battles. Even today if we dig through the surface of that ground, we shall surely come across remains both of rotten weapons and human bones. This is evidence of unforgettable, inhuman crimes.

Silent voices of ancestors are heard from tops of the mountains, where they are buried, "Where is the old beautiful life; great battles and silence?" That quiet life was led in peaceful times, when peoples of the Golden and Nogay Hordes, Kazakh and Siberian Khanate ruled over their lands themselves. New cities were constructed back then.

War came in the peace's stead; people were dying of starvation. There is enough evidence and data proving this fact.

A great Bashkir scholar Zaki Validi said, "If we do not mention various wars and battles, but reveal the seamy side of the Civil War, many nations will change their opinion about it and see the truth." He meant human rights violation, lack of protection of the small nations' interests, punitive character of state control, and fear of the weak. Conquests are accompanied by plunders,

seizure of lands, death of people; survivors are left to live in fear for the rest of their lives. The enemy ignores human rights, his purpose is to create enmity between people.

Insane power wants to get hold of the conquered peoples' wealth, unaware that its own blood can be shed. Our peaceful life is a fruit of our ancestors' heroism. If you look closely at history, you will see that the colonial policy resulted in a great number of bloody, terrible events of colonial policy, while the people displayed unwavering heroism. Crazy power tends to seize the wealth of the conquered, not knowing what might spill her blood, holy blood of innocent victims will cost them not in vain. Our peaceful life - is the fruit of the heroism of our ancestors.

The Bashkirs' chronicle has got a long history. On January 6, 1922 about 5,900 tons of food products and medication were delivered by the ship "Winkobogo" to the starving Bashkir people. Still, the government kept seizing all locally produced foods. Foreign aid preserved lives of 5,250 children, yet in accordance with 1921 data more than 75,000 children also required help. At the time infant mortality rates increased by 75%, child mortality rates by 40%.

An issue of the newspaper "Pravda" dated September 3, 1921 informed that America had sent through Riga to Moscow 8 wagons of aid to the starving population; on August 30 it sent 14 wagons of food. Yet that amount was not enough. Some 276,686 starving people were fed at 2,222 canteens, while the famine-stricken population in the territory of Bashkortostan was estimated at 1 million 185 thousand people.

The newspaper "Pravda" wrote that according to information as of 1 August 1922 America preserved lives of 554,575 starving people in the RSFSR.

I have not run across the information on aid the starving Kazakh people received.

Writer Niyaz Alsynbayev says, "I think hunger strips a man of his mind, memory; and disables his brain. Parents used to give everything to their children, trying to endure to the end. That was the way orphans survived..." Golodomor delayed national development for several decades. Although no aid was rendered to starving Kazakh nation, some activists visited homed, gathered starving, dying children and sent them to orphanages, sometimes even took some of them into their homes.

Niyaz says, "Whenever I think about Golodomor my heart aches and I feel fear. What did people feel before their death? I don't have an answer. Some Bashkir settlements were a part of the Chelyabinsk province. For instance, in 1897, 11,103 Bashkir families lived in Verkhneuralsk town; today they have become a part of Bashkortostan.

2,5 thousand Bashkir children were saved thanks to

the America's aid. The Sweden Red Cross saved 100,000 children, and the Quakers saved 350 thousand children from starvation death.

The Netherlands delivered 4,000 tons of food products and medication as an aid to the starving population. At the time some 19,580 were dying in the province, 9,007 of those near death were children. A man is born not to die, but to live a happy life. Does the pricelessness of life lie in the fact that government wants to make a profit on it?

- At the time when people were dying of starvation, Soviet government sold collected grain to foreign states in order to intensify industrial development. It was both reckless policy and monstrous intent of the government. If the officials had had comprehensive statistical information and had taken note of it, they could have saved millions of lives. In Bashkortostan provinces between 1921 and 1922, 421,352 people including 368,330 children died of starvation. In August, people dying of starvation ate 86 people. It is terrible. According to the USSR information over the period of 1921-1922 Golodomor some 6-7 million people died; the cause of all deaths is a state secret. Authorities have neither will nor courage to see the society from inside and unveil the truth.

Naturally, it is impossible to determine an exact number of victims, since the famine struck a huge territory. That is why figures in statistical reports have been greatly understated. At all times, once senior officials came upon precise data, the latter was either falsified or kept secret. The truth can not be unveiled when the evil prevails. For instance, in an attempt to hide the true purpose of four cases of Golodomor, which was extermination of peoples, officials stated that 30-40% of Kazakh population was subjected to starvation. Statistical records are under authorities' control.

The 1990 census showed that the number of Bashkirs was over one million; the rate of population increase within a century has been unpromising. Whatever the purpose of the Red Empire was and no matter by what means it was realized, truth is yet to be found.

The atrocities committed by the Soviet power illustrate national tragedies, meaningless existence, clannish crimes, and sophisticated perfidy. A realization that a friend of yours might become your enemy destroys thirst for life of all humans.

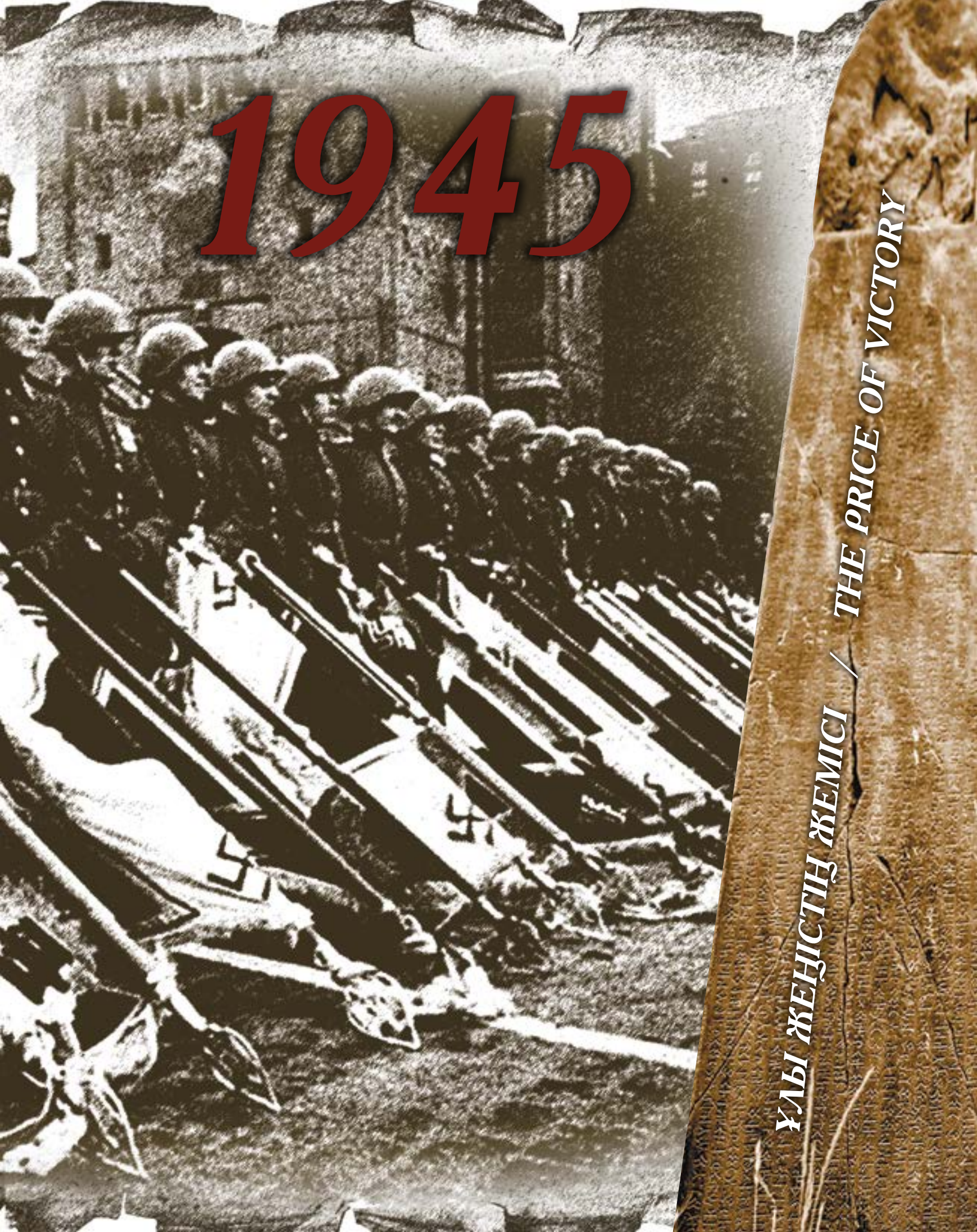
I flatter myself that I am a free man, and I hope for tomorrow. If only spirituality increases, spiritual strength will increase as well.

Niyaz recalls, "The Bashkirs' history is full of tragic moments, yet history is represented by the state machinery of the past aimed at annihilating people, which has suppressed many facts. The question is whether we shall learn the truth or not."

1941

1945

ҰЛЫ ЖЕҢІСТІҢ ЖЕМІСІ / THE PRICE OF VICTORY

МЫ МОГЛИ НЕ РОДИТЬСЯ...

Возвращенная память

К 75 – летию начала Великой Отечественной...

Слушая этого удивительного человека, ловишь себя на мысли о том, что в голове часто крутится один вопрос: «Зачем?»

Он 27 лет шагает по топям российских болот, ему уже - за 70, но кто скажет, глядя на него?

Он восстанавливает имена не только наших, казахстанских бойцов, но и российских, он возводитobeliski, пишет и дарит книги, проводит митинги в честь безымянных солдат, награждает собственноручно разработанными медалями детей, внуков и правнуков без вести пропавших, выступает экспертом в фильмах. Он всегда в поиске - поиске имен, поиске...нет, конечно же, не смысла жизни - он (смысл жизни) для него понятен был всегда.

Он - в поиске великого, жестокого, героического прошлого, которое будет оставаться с нами до тех пор, пока будет жива память. Память, которую нам возвращает Майдан Кусаинов, комбриг поисковой бригады «Мемориальная зона».

Майдан Коменкович, в этом году исполняется 75 лет со дня скорбной даты - даты вероломного нападения фашистской Германии на Советский Союз. Сам термин «вероломное нападение» свидетельствует о том, что начало войны для СССР было все-таки внезапным.

- Внезапным называть вторжение можно весьма условно, т.к. сосредоточение такого количества танковых армий и мотопехоты невозможно скрыть от всех форм разведок СССР, которая в Европе оценивалась самой профессиональной.

Дело в том, что руководство СССР поверило двойной дезинформации абвера о якобы ложной дислокации войск у границ СССР с целью сокрытия вторжения в Англию. После раздела Польши и подписания пакта о ненападении, Сталин поверил уверениям Гитлера, но всё же принял решение о скрытном стратегическом разворачивании войск в приграничных зонах.

На это требовалось время, но противник не позволил развернуть Советские Вооружённые силы, и начал вторжение на небывало широком фронте от Баренцового до Чёрного морей. Наиболее тяжёлая обстановка сложилась на Северо-Западном, Западном и Юго-Западном фронтах.

«Из семидесяти пяти стрелковых дивизий этих фронтов более трети находились в движении, совершали марши к новым местам дислокации или в районы сосредоточения, двадцать дивизий требовали доукомплектования от 25 до 50%. Из шестнадцати механизированных корпусов, входивших в состав этих фронтов, тринадцать находились в стадии доукомплектования личным составом, вооружением и техникой. При этом четыре корпуса не имели количества танков, необходимого даже для оснащения одной танковой или механизированной дивизии. В доукомплектовании нуждалась авиация фронтов и армий. В ней недоставало не только новой материальной части, но и лётного состава, обслуживающего персонала, аэродромов базирования» (Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание/ Г.Ф.Кривошеев).

Фашисты ошиблись, предполагая легкую войну, как во Франции, Польше. Первые сражения на границе показали небывалую еще для нем-

цев стойкость и отвагу советских солдат. Трезво мыслящие немецкие офицеры поняли - это не Европа, легкой прогулки не будет. Вот первые впечатления о первом дне сражении в приграничной зоне, «...Монгольские строительные батальоны, военнослужащие, которые занимались возведением оборонительных сооружений. Там, где немцы сталкивались с ними, успевшие занять оборону бойцы стройбата небольшими группами, численностью до взвода, оказали упорное и даже отчаянное сопротивление. Немецкие солдаты начинали осознавать, что с таким противником нельзя не считаться. Эти люди демонстрировали нападавшим не только храбрость, но и изрядное коварство. Они в совершенстве владели техникой маскировки и устройством засад, и были превосходными стрелками» (Пауль Карель. Восточный фронт. Книга первая. Гитлер идет на Восток. 1941-1943 гг.).

Это конечно были не монголы, а казахи. Ведь в Брестскую область и сам г. Брест, ещё в феврале 1940 г. прибыло два эшелона новобранцев из южных районов Казахской ССР. В первый день вторжения противник воспринял дерзкие удары бойцов-казахов, и это был только стройбат! А каково было им при встрече с казахами кавалеристами, пехотинцами артиллеристами! История Великой Отечественной показала, как они бежали, крича от страха, бросая оружие, сдаваясь, кто уцелел.

- Почему в начальный период войны так сильны и умелы были немцы?

- Для правильного восприятия тяжёлого поражения войск Северо-Западного, Западного, Юго-Западного фронтов необходимо всесторонне оценить уровень боевой подготовки пехотинцев, танкистов, лётчиков, линейных командиров и командующих армиями, фронтами, как у противника, так и у Красной Армии. Ещё в 30-е годы Михаил Николаевич Тухачевский командировал в Германию комбригов, комдивов, комкоров и командармов для ознакомления с методами и способами боевой подготовки в звене **полк-бригада-дивизия**.

Командарм Иван Панфилович Белов в своём отчёте, в октябре 1930 года писал: «Когда смотришь, как зверски работают над собой немецкие офицеры от подпоручика до генерала, как работают над

подготовкой частей, каких добиваются результатов, поистине болит нутро от сознания нашей слабости. Хочется кричать благим матом о необходимости самой напряжённой учёбы - решительной передёлке всех слабых командиров...».

Комкор Роберт Эйдемман отмечал: «Офицер физический вынослив, хорошо тренирован. Весьма вынослив в полевой обстановке. Всегда чётко и чеканен в своих распоряжениях. Отношения между собой и с солдатами, особенно в поле, просты, в известной мере даже демократичны. Дисциплина высокая. Основное требование предъявляемое к офицеру - это знание» (Бешанов В.В. Кадры решают всё: суровая правда о войне 1941-1945 г.г.).

Можно подчеркнуть особые отношения, сравнимые с братскими, между солдатами и офицерами от лейтенанта до комдива - питание всех с одного котла, никаких офицерских пайков как в Красной Армии сороковых годов. И ещё: взаимодействие солдат и командиров в звене отделение - взвод отработывались до такого совершенства, что в грохоте боя согласовывались действия каждого в команде по мимике и жестам рук, и только после этого подразделение могло считаться подготовленным для действующей армии (Майдан Кусаинов).

На боевую подготовку Красной Армии повлияли, как обстоятельства незавершённости перестройки всех родов войск, так и слабость боевой подготовки от рядового до генерала, в числе которых:

увеличение численности Красной Армии с 2-х миллионов человек, (1939 г.) до 5 миллионов (1941 г.) создало проблему в подготовке командиров на что требовалось время, а его не было,

крайне слабая подготовка младшего и среднего командного состава, только что пришедшего из запаса, или окончившего ускоренные курсы при военных учебных заведениях. Многие из них не успевали овладеть новой сложной военной техникой, особенно в авиации, танковых частях и артиллерии,

низкий уровень грамотности рядового и сержантского состав (3-4 класса), что особенно негативно отражалось в танковых и артиллерийских частях,

вопиюще слабый уровень осознания проблем стратегии и тактики высшим комсоставом - выдвиг-

женцами последних трёх лет, которые даже ориентироваться на местности не могли и, как правило, теряли управление подразделениями в бою.

Реально осмыслить различие в уровне подготовки солдат и офицеров вермахта и Красной Армии можно, представив всех солдат вермахта мастерами спорта по боксу, а солдат Красной Армии, парнями, только пришедшими в секцию бокса.

Не трудно вообразить, какое побоище устроят мастера спорта с новичками. Что и произошло в июне, июле, августе 1941 года на полях сражений Великой Отечественной войны (Майдан Кусаинов).

- На фоне подготовленной армии вермахта, соответственно, наша Красная Армия выглядела «бледно». Но нельзя скидывать со счетов героический патриотизм. Казахских воинских соединений в том числе. И именно в первые дни войны.

- Это верно. Никто не оспаривает данный факт. «В первый день вторжения немецкие войска почувствовали умелые удары казахского стройбата на брестской границе, а точку в Великой Отечественной войне поставил казах Рахымжан Кошкарбаев». Но, впрочем, все по-порядку.

Кадровый состав Красной армии, принявший сокрушительной силы удар вермахта на северо-западной, западной, юго-западной и южной границах СССР отходил вглубь страны с июня по август 1941 г.. Войска, цеплялись за каждую пядь родной земли, отступая на восток, неся несоизмеримо безвозвратные потери.

По данным противника в 1941 году (И.Пыхалов, Уховский и др. «Умылись кровью?») в Минско-Белостокском котле 9 июля попало в плен 323000 человек, под Уманью в начале августа - 103000, в Смоленском окружении 5 августа - 348000, под Гомелем, 20 августа - 50000 человек, у Великих Лук, в конце августа - 30000, под Демьянском в середине сентября - 35000, восточнее Киева 26 сентября - 665000 человек, под Вязьмой 14 октября - 662 000.

К концу сентября 1941 г. кадровый состав Красной Армии понес огромные безвозвратные потери. Так как значительная часть западных районов СССР была оккупирована противником, формировать резервы в основном можно было на Урале, Сибири, Казахстане и Средней Азии.

В конце июля 1941 г. в Казахской ССР были сформированы 238-я, 310-я, 312-я, 314-я, 391-я стрелковые, 105-я кавалерийская дивизии.

Это была 1-я волна мобилизации, и поэтому в перечисленные выше дивизии призывались бойцы и командиры запаса, прошедшие хорошую военную подготовку на действительной военной службе, а многие из них приобрели боевой опыт в финскую компанию или в сражениях на Халхин-Голе и у озера Хасан. Это значительно повысило боеспособность дивизии 1-й волны мобилизации.

Именно в самый критичный для Отечества момент, когда была обескровлена Красная армия и на пути немецких войск, на московском и ленинградском направлениях, в сентябре, уже не было кадровых воинских частей на подступах к Волоколамску, Ярославлю и Туле встали хорошо вооруженные, укомплектованные и, главное, с командным составом имеющими боевой опыт, казахстанские 316-я, 312-я, 238-я, 391-я стрелковые дивизии, которые даже командующий 16-й армией Рокоссовский Константин Константинович считал сибирскими. Действительно, наши эшелоны прибыли с востока, - то есть с Сибири.

На ленинградском направлении немецкие войска, рвавшие к реке Свирь для соединения с финскими, с целью создания второго, уже смертельного кольца блокады остановили 310-я (г. Акмолинск), и 314-я (г. Петропавловск) стрелковые дивизии.

Наше молодое поколение должно знать и гордиться тем, что решающую роль в обороне Москвы сыграли не сибирские, а именно казахстанские дивизии, ставшие легендарными. Они, до подхода дальневосточных, кадровых дивизий, снятых с границ сопредельных с японской квантунской армией (после сообщения Рихарда Зорге о том, что Япония не вступит в войну), сдерживали превосходящие силы вермахта, попутно останавливая деморализованные группы солдат и офицеров, вырвавшихся из окружений. Из воспоминаний К.К. Рокоссовского: «Такую полнокровную стрелковую дивизию (316-ю) и по численности, и по обеспечению – мы давно не видели. Командиры подобались крепкие, а политработники выдвинуты из партийного и советского актива Казахской ССР».

Об отваге, героизме бойцов и командиров 316-й стр. дивизии знают все, но все же приведу мнение противника из журнала боевых действий армии Фон Бока: «Упорное сопротивление...По

донесениям командиров, здесь идут бои, превосходящие по своему ожесточению все, что до сих пор пришлось перенести...», «Контратаки у Волоколамска дикой дивизии...».

Некоторые немецкие командиры в мемуарах писали «...прибыли монгольские дивизии с дальнего востока... сражаются до последнего, в плен не сдаются...».

- Факт необъективного освещения тех великих сражений нам известен. Что на это ответите вы?

- К сожалению, многие историки повторяют публикации ещё советских газет, когда была жёсткая цензура, а правда, особенно о неудачных сражениях, великих потерях умалчивалась. Иные публикации весьма поверхностны, без архивного поиска. Ещё больший вред, направленный прежде всего на нашу молодёжь, приносят отдельные журналисты и руководители землячеств за рубежом, которые, не владея военными знаниями, выводы аргументируют не на анализах. Так в интернете пространстве, печатных СМИ представляются варварскими действия командования конных корпусов и дивизий: «...с саблями на танки», и тому подобное. Речь идёт о Лозовеньковском прорыве 106-й казахской кавалерийской дивизии. Самые боеспособные и хорошо обученные воинские соединения - кавалерия, затем - морская пехота. Кадровые командиры не были умалишёнными и никогда не бросали конницу с шашками под танки. В сражениях кавалеристы вступали в пешем строю, отдавая коней коневодам, уводящих их в специальные укрытия.

Кони были необходимы для быстрого маневрирования и глубоких рейдов по тылам противника. При лозовеньковском прорыве из Харьковского котла 26 и 27 мая 1942 г. в прорыв шли все: и рядовые, и генералы. Всей массой войск - на танки противника. В их числе - отдельные эскадроны 106-й кав. дивизии, только прибывшие на фронт и не успевшие получить оружие. Поэтому уцелевшие и вернувшиеся домой кавалеристы свидетельствуют, что их только с саблями бросали в прорыв. Да так и было, но это был прорыв из окружения, где и генералы шли в атаку с примкнутым штыком к винтовке.

Поверхностная журналистика даёт свои результаты: «...наших с одними саблями бросали на танки». Соответственно, молодёжь так и считает, что казахов сознательно истребляли, и у них вырабатывается твёрдое мнение не о героическом от-

важном прошлом наших воинов, а как о несчастном и угнетаемом меньшинстве.

О каком патриотизме, готовности защищать Отечество можно говорить при такой неграмотной, искажённой подаче исторических военных событий? Где героика наших дедов, отцов, даваемая устами самих противников? Нет ее, потому что мы не вникаем, не читаем, не углубляем свои сведения.

- В свете вышесказанного что можете героического сказать о наших воинах?

- Могу сказать о том, что известные военные журналисты Константин Симонов, Василий Гросман, Виктор Полтарацкий, Павел Лукницкий, Степан Бардин не раз в своих фронтовых очерках писали об особом мужестве и отваге бойцов и командиров-казахах. У нас только дважды Героев Советского Союза, легендарных воинов - четверо: Талгат Якубекович Бегельдинов, Леонид Игнатьевич Беда, Сергей Данилович Луганский, Иван Фомич Павлов. Вспомним Ивана Васильевича Панфилова, Бауыржана Момышулы, Алию Молдагулову, Маншук Маметову, Толегена Тохтарова, Рахымжана Кошкарбаева, Малика Габдуллина. Подвиг Гастелло повторил и Нуркен Абдиров, направивший свой горящий самолет в немецкую танковую колонну.

520 казахстанцев - Герои Советского Союза, 110 тысяч награждены орденами Славы. За годы Великой Отечественной войны на фронт было мобилизовано до 1 200 тысяч человек - 20 процентов казахстанцев.

От мала до велика на 220 оборонных промышленных предприятиях, эвакуированных в Казахстан работали на фронт, было построено более 450 новых заводов и фабрик, 80 процентов свинца выливалось в нашей стране.

Здесь, на казахстанской земле принимали эвакуированных жителей с оккупированных немцами земель. В лице Казахстана родину обрели сотни тысяч жителей Украины, Белоруссии, России.

Для самых маленьких открывались детские дома, около 50 тысяч детей приютили сами жители республики.

«Всего в годы войны в Казахстан было перемещено из прифронтовой зоны, упраздненных республик Кавказа, Поволжья, Дальнего Востока более 1 млн.100 тысяч граждан» (К. Абуев, В. Альтергот).

- До сих пор идут споры о количестве безвозвратных потерь в вооружённых силах в годы

Великой Отечественной войны, ваше мнение?

- Самый спорный вопрос, до сих пор не решённый, остаётся неопределённость численности безвозвратных потерь Красной армии. Над ней работали различные авторские коллективы, и у всех совершенно разные конечные результаты: самая «малая» цифра - у генерал-полковника Григория Федотовича Кривошеева. По его подсчетам, безвозвратные потери Красной армии составили 11,4 млн. чел.. Самая «большая» цифра - по Борису Вадимовичу Соколову - 26,4 млн.чел.

Критический анализ оценки безвозвратных потерь Красной армии перечисленных авторов выполнил военный историк Литвиненко Владимир Васильевич, в числе которых к таковым отнес боевые (погибшие на поле боя, умершие на этапах санитарной эвакуации, в госпиталях, пленные, пропавшие без вести), небоевые (погибшие в результате чрезвычайных происшествий, осуждённые к высшей мере наказания, покончившие жизнь самоубийством, умершие в плену, от болезней в госпиталях), составлены и санитарные потери.

В заключение Литвиненко В.В. пишет, «Из большого числа оценок людских потерь Красной армии наиболее близки к действительности оценки авторского коллектива под руководством генерал-полковника Кривошеева Г.Ф.: погрешность их подсчётов не превышает несколько сот тысяч человек.

Вторая Мировая война стала испытанием чести, долга, патриотизма для народов бывшего Советского Союза.

Еркежан САДВАКАСОВА

PS.

11,4 миллионов человеческих жертв на алтарь Свободы.

Не вправе дать забыть. Не вправе дать уничтожить. Не вправе осквернить. Имена павших, ныне здравствующих - бессмертны. Подвиг - вечен.

Вторая Мировая война - величайшее зло человечества - предостережение и напоминание нам о том, как хрупок мир. И беречь его - завещано нам.

Мы ведь могли не родиться.

WE WOULD NOT HAVE BEEN BORN

Restored memory

By the 75th anniversary of the Great Patriotic War commencement
Listening to this wonderful man, you can not help, but ask yourself "Why?"

For 27 years he has walked through Russian swamps; he is 70 years old, but he doesn't look his age.

He restores identities not only of our Kazakhstani soldiers, but also of the Russian; he erects obelisks, writes and grants books; organizes meetings in honour of unnamed soldiers; awards medals he has developed by himself to children, grandchildren, and great-grandchildren of the missing soldiers; acts as an expert in movies. He has been in constant search for names, rather than meaning of life, since the latter has always been clear to him.

He is dedicated to a search for the great, cruel, and heroic past, which will stay with us as long as memory lives. The very memory, which Maydan Kusainov, commander of the searching brigade "Memorial zone", returns to us.

Maydan Komekovich, this years it has been 75 years since the sorrowful day – the treacherous attack of fascist Germany on the Soviet Union. The very expression "treacherous attack" implies that the Soviet Union did not expect that the war would begin.

- This intrusion can be called "sudden" only conventionally, since concentration of such a big number of tank armies and mechanized infantry could not be hidden from all forms of the USSR intelligence, which was evaluated as the most professional in Europe.

The problem was that the Soviet administration believed in Abwehr's double disinformation on supposedly false deployment of the German troops by the USSR borders in order to conceal the invasion of England. After the division of Poland and signing of the

non-aggression pact, Stalin came to believe in Hitler's promises, yet he settled on secret deployment of troops in the border areas.

The deployment took time, but the adversary did not let the Soviet armed forces expand, and launched an invasion at the unprecedentedly broad front from the Barents to the Black Sea. The most severe situation developed in the Northwestern, Western and Southwestern fronts.

"Out of seventy-five infantry divisions at these fronts, over a third of them were in motion, they either marched to new stations or to the areas of troops concentration; twenty divisions required staff complementing, from 25 to 50%. Out of sixteen mechanized corps, which were a part of those fronts, thirteen were undergoing the process of complementing personnel, weapons and equipment. Besides, these four corps did not even have a number of tanks required for equipping a single armoured or mechanized division. Aviation of the fronts and armies also needed to be equipped fully. It lacked not only new material means, but also flight crews, maintenance staff, and home airfields."(the Great Patriotic War without security label. The book of losses. The newest reference book. G.F.Krivosheyev).

They made a mistake having assumed that it would be a war easy to win, like in France and Poland. The first battles on the border demonstrated such resistance and courage of the Soviet soldiers, that to Germans it seemed unprecedented. Sober-minded German officers realized, that it was not Europe, and it would not be an easy walk. Here are the first impressions of the first day in a series of battles in the border area, "... Before the Germans confronted Mongolian construction battalions, soldiers who had been engaged in erection of fortifications, they had time to take a defensive,

soldiers from construction battalions in small groups of the size up to platoon, offered stubborn and even fierce resistance. German soldiers began to realize that such an adversary was to be reckoned with. Those people demonstrated not only their courage to the assailants, but also substantial astuteness. They were great at disguising themselves and organizing ambushes, also they were skilled shooters "(Paul Karel. Eastern Front. Book One. Hitler goes to the East. 1941-1943).

They surely were not the Mongols, but Kazakhs. Indeed, back in February 1940 two troop trains carrying recruits from Southern regions of the Kazakh SSR arrived in Best region and Brest proper. On the first day of the invasion of the enemy endured bold attacks from Kazakh soldiers, and it was only a construction battalion! What was it like facing Kazakh cavalrymen and infantry gunners! History of the Great Patriotic War demonstrated the way they were fleeing, screaming in terror, laying down their arms, and surrendering.

- Why at the initial stage of the war Germans were so strong and skillful?

- In order to correctly evaluate the heavy defeats sustained by the troops of the Northwestern, Western and Southwestern fronts it is necessary to thoroughly assess the level of combat training of the infantry, tankers, pilots, commanders and commanders of armies and fronts, both of the enemy and the Red Army. Back in the thirties Mikhail Tukhachevsky sent brigade commanders, division commanders, corps and army commanders to Germany to learn methods and techniques of combat training within the chain regiment-brigade-division.

Army Commander Ivan Panfilovich Belov in a report dated October 1930 wrote, "When you see how German officers from lieutenants to generals work at self-improvement not sparing themselves, how they work on preparing units, what results they achieve, realization of our weakness makes your heart ache. It makes you want to scream at the top of your voice about the necessity of the most intense training – drastic improvement of all weak commanders' professional skills..."

Corps Commander Robert Eidemanis noted, "An officer is physically strong and well-trained. He is capable of great endurance in field conditions. His orders are always clear and precise. Relations between an officer and soldiers, especially in the field, are plain, to a certain degree even democratic. He is highly disciplined. The basic requirement imposed on an officer is knowledge "(V.V. Beshanov. Personnel are all-important: The harsh truth about the War 1941-1945).

We should emphasize special relations, comparable to the fraternal, between soldiers and officers from lieutenants to division commanders – they ate from the same pot; there were not any special ration for officers like in the Red Army of the forties. Moreover, the interaction between soldiers and commanders within the chain a unit - a squad was perfected to such an extent that in battle conditions actions of each member of the team were coordinated through facial expressions and gestures; only having passed such test a unit would be deemed ready for the army (Maydan Kusainov).

The military training of the Red Army was affected both by the fact that the process of restructuring all branches of troops was not completed, and by weak combat training of the personnel from privates to generals.

An increase in the number of Red Army personnel from 2 million people in 1939 to 5 million in 1941 gave rise to a problem with training commanders, which required time, which the Army lacked.

Junior command personnel and middle-ranking officers, who were either called up from the reserve or had just completed accelerated courses at military schools, received extremely poor training. Many of them did not have enough time to master new complicated military equipment, especially in aviation, armored units and artillery.

Low literacy rate among soldiers and sergeants (3-4 class), had especially negative impact on armoured and artillery units.

Awareness of the problems of strategy and tactics by the higher command, who were promoted over the last three years, was outrageously poor; they were incapable even of orienting themselves with respect to the terrain and as a rule, lost control over the units in combat.

One will be able to realize the difference between the level of training of soldiers and officers of the Wehrmacht and the Red Army, if we imagine that all soldiers of the Wehrmacht are master boxers, and the soldiers of the Red Army, are the guys who have just started attending a boxing class. It is easy to imagine that it would be carnage if masters of sports engaged in a fight against the newcomers. This is what happened in June, July and August 1941 on the battlefields of the Great Patriotic War (Maydan Kusainov).

- Our Red Army looked weak in comparison to well-trained army of the Wehrmacht. However, we can not ignore the heroic patriotism, including that displayed by Kazakh military units right in the early days of the war.

- That's right. No one disputes this fact. "On the first day of the invasion of German troops suffered from skillful attacks of the Kazakh construction battalion on the Brest border; and a Kazakh Rakhymzhan Koshkarbayev put an end to the war." Yet, let's cover things in proper order.

Regular personnel of the Red Army, who suffered from a devastating blow of Wehrmacht forces in the Northwestern, Western, Southwestern and Southern borders of the USSR, had been retreating farther into the country from June to August 1941. The troops fought for every inch of their native land; retreating to the east they sustained disproportionately irretrievable losses.

According to the enemy's data, in 1941 (I. Pykhalov, Ukhovskiy and others "Plunged into bloodshed") on July 9 about 323,000 people were taken captive in Minsk – Belostok pocket; 103,000 people were taken captive in the vicinity of Uman in early August; 348,000 people were captured on August 5 in Smolensk encirclement; 50,000 people were taken captive in the vicinity of Gomel on August 20; at the end of August 30,000 were captured in the vicinity of Velikiye Luki; in mid September 35,000 people were taken captive in the vicinity of Demyansk, on September 26 about 665,000 were taken captive to the east of Kiev; on October 14 about 662,000 people were captured in the vicinity of Vyazma.

Thus, by the end of September 1941 the personnel of the Red Army had sustained huge irretrievable losses, since much of the USSR western regions was occupied by the enemy, the Urals, Siberia, Kazakhstan and Central Asia were the regions where the reserves could be formed.

In late July 1941, the 238th, 310th, 312th, 314th, 391st Infantry divisions, and 105th Cavalry Division were formed in Kazakh SSR.

It was the 1st wave of mobilization, thus the divisions mentioned above called up soldiers and commanders of the reserve, who had undergone good military training during regular military service; many of them earned combat experience in the Winter War or in battles Khalkhin Gol and the battle of Lake Khasan. This fact greatly enhance fighting capability of the division of the 1st wave of mobilization.

At the most crucial moment in Motherland's history, when the Red Army was exhausted, and there were no regular military units in the way of the German troops in Moscow and Leningrad sectors, well-armed Kazakhstani 316th, 312th, 238th, and 391st Infantry divisions at full strength and most important, with experienced commanding officers in the lead, blocked the enemy's advancement at the approaches to Volokolamsk, Yaroslavl and Tula. Even Commander of the 16th Army

Konstantin Rokossovsky considered those divisions Siberian. Indeed, our troop trains arrived from the east - that is, from Siberia.

In the Leningrad sector the German troops, rushing towards the Svir River so that to connect with the Finnish forces with the purpose of creating a second, this time deadly blockade ring, were intercepted by the 310th (Akmolinsk) and 314th (Petrovavlovsk) Infantry Divisions.

Our young generation should know and be proud of the fact that a decisive rôle in the defense of Moscow was played not by Siberian, but Kazakhstani divisions, which became legendary. Until arrival of the Far Eastern division they held back superior forces of the Wehrmacht, simultaneously stopping demoralized groups of officers and soldiers, who had broken out of encirclements.

Courage and heroism of soldiers and commanders of the 316th Infantry division are known to everyone; still I shall cite the enemy's opinion from the journal of military operations of the von Bock's Army. "Persistent resistance ... According to commanders' reports, battles, which have taken place here, surpass our past experience in their bitterness..."; "Counter attacks of the wild division in the vicinity of Volokolamsk..."

Some German commanders wrote in their memoirs, "...the Mongol divisions have arrived from the Far East ... they fight to the last man ... do not surrender."

- We are aware of the fact that coverages of the great battles were biased? What can you say about it?

- Unfortunately, many historians have copied publications from Soviet newspapers, published at the time of severe censorship, when the truth, especially concerning defeats and huge casualties was suppressed. Some publications are rather superficial, they do not include the archive search. Even greater harm, aimed primarily at our youth, is caused by some journalists and leaders of expatriates' communities abroad, who, not possessing military knowledge, make conclusions without analysis. Thus, on the Internet and even in printed editions actions of the command of Cavalry Corps and divisions are presented as barbaric, "sabers against the tanks", etc. We are talking about a Lozoven'kovsk breakthrough of the 106th Kazakh Cavalry Division. Cavalries are the most efficient and well-trained military units. Regular commanders were not the insane and never threw cavalry armed only with sabres under the tanks. The cavalymen joined battles within dismounted formations, while their horses were given to horse breeders who took them to special shelters.

Horses were needed for quick maneuvering and deep raids into the enemy's rear. During Lozoven'kovsk

breakthrough from Kharkov pocket On May 26 and 27, 1942, both privates and generals joined the breakthrough. They attacked enemy tanks with the bulk of troops. Among them there were separate squadrons of the 106th Cavalry division, who had just arrived at the front and had not been given weapons yet. Therefore the cavalrymen who survived and returned home testify that they were thrown into the breach with sabres as their only weapons. It is true, but it was a break from the encirclement when even generals were on the attack with a bayonet fixed to the rifle.

Superficial journalism has yielded its fruits, "... our men were thrown against the tanks with sabres only." Therefore, the youth believe that Kazakhs were deliberately exterminated, thus they develop an opinion that our soldiers did not have heroic past, but were treated as an unfortunate and oppressed minority.

- In the light of the aforesaid, which feats by our heroic soldiers can you mention?

- I can say that the renowned military journalists Konstantin Simonov, Vasily Grossman, Viktor Poltaratsky, Pavel Luknitsky, and Stepan Bardin more than once mentioned in their essays special courage and bravery of the Kazakh soldiers and commanders. We have only four two-time Heroes of the Soviet Union, legendary warriors - Talgat Yakubekovich Begeldinov Leonid Ignatievich Beda, Sergey Danilovich Lugansky, and Ivan Pavlov Fomich. Let's recall Ivan Panfilov, Bauyrzhan Momyshuly, Aliya Moldagulova, Manshuk Mаметova, Tolegen Tokhtarov, Rakhymzhan Koshkarbayev, Malik Gabdullin. Nurken Abdirov, who threw his burning plane into a German tank column, repeated Gastello's feat

Five hundred and twenty Kazakhstanis are Heroes of the Soviet Union; one hundred and ten thousand were awarded the Order of Glory. Over the years of the Great Patriotic War some 1,200 thousand people - 20 percent of them Kazakhstanis were called up into the front.

Young and old worked for the sake of the front at 220 enterprises of the defence industry, evacuated to Kazakhstan; more than 450 new plants and factories were constructed. Eighty per cent of the lead was moulded in our country.

Here, in Kazakhstani land, residents, evacuated from the territories occupied by the Germans were welcomed. Kazakhstan became Motherland to hundreds of thousands of people from Ukraine, Belarus and Russia.

Children's homes were opened for the youngest, some 50 thousand children were sheltered by residents of the republic.

"In total, over the war years more than 1 million 100 thousand people were brought to Kazakhstan from the

front area, the abolished republics of the Caucasus, the Volga region, and the Far East (K. Abuyev V. Altergot).

- So far there are disputes over the number of fatal casualties within the armed forces during Great Patriotic war. What, is your opinion?

- The most controversial issue has not been solved yet, there is ambiguity concerning the number of fatal casualties sustained by the Red Army. Various groups of authors have tackled this issue, all of them have arrived at different conclusions. The smallest was given by Colonel General Grigory Fedotovitch Krivosheyev. According to his calculations, irretrievable losses of the Red Army amounted to 11,4 million people. The biggest figure was suggested by Boris Vadimovich Sokolov - 26,4 million people.

Critical analysis of the aforementioned authors' assessment of the Red Army casualties was conducted by military historian Litvinenko Vladimir Vasiliyevich, he divided casualties into combatant (those who died on the battlefields; died at some stage of the sanitary evacuation or at hospitals; prisoners of war, missing in action); non-combat (those who died as a result of accidents; those condemned to death or committed suicide; personnel who died in captivity or at hospitals from diseases); he also made a list of sanitary losses.

In conclusion Litvinenko V.V. writes, "Out of a big number of assessments of the Red Army casualties, calculations made by a team of authors led by Colonel-General G.F. Krivosheyev are the most reliable. An inaccuracy of their calculations doesn't exceed several hundred thousand people.

The World War II became a test of honor, duty and patriotism for peoples of the former Soviet Union.

Yerkezhan SADVAKASSOVA

PS.

11,4 million people were sacrificed on the altar of freedom.

We do not have the right to forget. We do not have the right to destroy. We do not have the right to defile. Names of the fallen and living are immortal. Their feat is eternal.

The World War II was the greatest evil of mankind; it is a warning and a reminder to us of how fragile the world is. We have been bequeathed to protect it.

After all, we would not have been born.

ТҰТҚЫН ТАҒДЫРЫ

Әлия СҮЛЕЙМЕНОВА,

*ҚР Президенті Архивінің бас сарапшысы,
тарих ғылымдарының кандидаты*

Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві әскери тұтқындар мәселесін зерделеу, қазақстандық әскери тұтқындардың тағдырын анықтау, құқықтық және ақпараттық ресурстармен қамтамасыз ету мақсатында «Екінші дүниежүзілік соғыстың қазақстандық әскери тұтқындары: әдебиеттер, дереккөздер және мәліметтер базасы» ғылыми-зерттеу жобасын жүзеге асыра бастады. Жобаның негізгі міндеттерінің бірі – Екінші дүниежүзілік соғыста тұтқынға түскен бұрынғы кеңестік әскери тұтқындардың – Қазақстан азаматтарының заңды құқықтарын қалпына келтіруге негіз болатын базалық ережелер даярлауға ықпал ету.

Архивтің негізгі жұмыс жоспарына сай атқарылып жатқан іс-шараларына тұрақты түрде назар салып жүретін әріптесім Г. Изотова бір кездесуімізде әкесінің ағасы Изотов Шәпидің тағдырына алаңдаушылығын білдірген болатын. Бірнеше жылдан бері іздеу жұмыстарын жүргізіп келген Гүлбану Шаймұратқызы қолындағы құжаттары мен ағасының сақталған суреттерін аса бір қимастық сезіммен пошта арқылы жіберген еді. Қазіргі кезде Қарағанды қаласында тұратын 1927 жылы туылған анасы Шамсия апаның телефонын беріп, ағасы туралы мәліметтерді іздестіруді өтінген еді.

Шамсия апа өз енесінің айтуы бойынша ғана Шәпи-

Петрушены
деревнясының
тұрғыны, куәгер
Мидешевская
Розалия
комиссиясына былай
деп хабарлайды:
«Әскерилер сұмдық
ашықты. Олардың
шөпті жұлып алып
жегендерін өз
көзіммен көрдім».
VI форттағы Әскери
тұтқындардың ауруы
туралы айлық неміс
мәліметтерінде 1941
жылғы қыркүйектен
1942 жылғы шілдеге
дейінгі, яғни 11
айдың ішінде 13936
кеңес әскери тұтқын
қайтыс болған

Шымкент Қазақ-өзбек педагогикалық училищесінің 2 курс студенттерімен.
4-қатарда, оңнан солға қарай: 4. Ш. Изотов. Шымкент қ. 4 маусым 1939 ж.

ді сыртынан білетіндігін айтты. Ауызекі деректерге сүйенсек, Изотов Шәпи 1914 жылы Ақмола облысының Атбасар өңірінде дүниеге келген. Әкесі Атбасарда 1930-жылдардың нәубетінен көз жұмған соң, анасы қолындағы алты баласының үшеуін балалар үйіне өмірлерін сақтап қалу үшін өткізеді. Үлкен ұлы Шәпи жоғары оқу орнына түсем деп Алматыға жиналған кезде балалар үйіне барса, өткізген үш баланың екеуі қайтыс болыпты. Отбасында Шәпи, Шаймұрат, Зура деген үш баланы алып сол кездегі астана Алматыға 15 күн дегенде жетіп, Шәпи Қазақ мемлекеттік педагогика институтының физика-математика факультетіне оқуға түседі. «Белгілі ғалым, майдангер-жазушы,

Кеңес Одағының Батыры Мәлік Ғабдуллинмен бір курста оқып, аталған жоғарғы оқу орнының алғашқы түлектерінің бірі болады» деген деректі туыстары ауызға алады.

Энциклопедиялық деректерде М. Ғабдуллин Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтын 1935 жылы бітірген, ал Ш. Изотовтың сақталған суреттерінің бірінде «6-ой выпуск физико-математического факультета КазПИ им. Абая. 1936 г.» деген дерек келтіріліп, ондағы 7 адамның беті шимайланып өшірілген. Бұл да бір заманның салқынының әсері. Жаркент қаласында үш жылдық әскери борышын өтеп қайтады. Арнаулы жолдамамен Шымкент қа-

ласындағы Қазақ-Өзбек педагогикалық училищесіне оқытушы болып жіберіледі. Шамсия апаның еске алуынша, болашақ қайнағасы Шәпиді қыз күнінде анасы сыртынан «Алматыдан оқу бітіріп келген, математик, пәленшенің баласы» деп көрсеткен екен, өте зиялы, жақсы азамат еді деп еске алады. 1939–1941 жылдары оқытушы болып қызмет атқарып, соғыс басталған соң бір айдың ішінде әскер қатарына алынады. Сталинград майданынан хаттары келіп тұратын. Атты әскерде атына оқ тиіп, жараланып госпитальға түскен жерінен тұтқынға алынады. Енесі 85-ке келгенше «әне келеді, міне келеді» деп елеңдеп, күтумен болды. Сарыағаш өңірінде қызының қолында көз жұмады. Өмірінің соңына дейін «хабарсыз кеткен қызыләскер отбасы» ретінде мемлекеттік жәрдемақы алып тұрады.

Бұл енді ауызекі деректерде, ал ресми архивтік деректер төмендегідей мәліметтер береді.

Ресей Федерациясы Қорғаныс министрлігінің Орталық архивінің берген анықтамасы бойынша: «Изотов Шапи Изатович 13 тамызда 1914 жылы Целиноград қаласында дүниеге келген. 1941 жылы наурызда Шымкент қалалық әскери комиссариатынан әскерге шақырылған, гвардия лейтенанты, 3-кавалериялық полкте қызмет еткен, 1942 жылы Шталаг лагеріне тұтқынға түскен» деп көрсетіледі.

РФ Қорғаныс министрлігінің Орталық архивінің анықтамасы: «Лейтенант Изотов Шаил (қызметтік картасы бойынша – Шали, аты құжатта осылай көрсетілген), 1914 жылы туылған, Оңтүстік Қазақстан облысы Шымкент қаласының тумасы (құжатта осылай көрсетілген, шақырылған орны көрсетілмеген), гвардиялық кавалериялық дивизияның 1-гвардиялық кавалериялық полкінің 3-взводының командирі, 1942 жылғы маусымда хабарсыз кеткен.

Негіздеме: РФ ҚМ ОА, офицерлік құрамды есепке алу және офицерлік құрамның жоғалып кетуін есепке алу картотекалары».

Немістерден олжаға түскен «Тұтқынға алынған офицерлік құрамды есепке алудың толық емес картотекасында» төмендегідей мәлімет берілген:

«Лейтенант Изотов Шапи Изатович, 13 тамыз 1914 жылы туылған, туған жері көрсетілмеген, тұтқынға 1942 жылғы 22 маусымда Киров ауданында түскен, 1941 жылғы 18 желтоқсанда (құжатта уақыт осылай көрсетілген) 336 лагерьден Берлин қаласының III D лагеріне ауыстырылған. Бұдан арғы тағдыры көрсетілмеген.

Негіздеме: РФ ҚМ ОА, немістерден олжаға түскен Тұтқынға алынған офицерлік құрамды есепке алудың толық емес картотекасы (трофейная)».

Қазақстан КП (б) ОК бюросының «Басшы комсомол қызметкерлерінен ұлттық әскери құрылымдарға саяси жетекшілердің орынбасарларын іріктеу және дайындау туралы» қаулысы 1941 жылғы 26 қарашада қа-

былданып, қалыптастырылып жатқан ұлттық әскери бөлімдерді толықтыру үшін қазақтардың қатарынан жауапты басшылық жұмыстағы комсомол қызметкерлерін мобилизациялау туралы Орта Азия Әскери округінің Әскери кеңесінің қатынас хатын қанағаттандыру туралы 1 тармағында көрсетеді.

Ш. Изотовтың келтірілген ресми құжат қабылданғаннан кейін немесе одан бұрын алынғандығын іздестіру жұмысы барысында анықтайтын боламыз. Себебі оның 336 лагерьден Берлинге ауыстырылғаны туралы деректе 18 желтоқсан 1941 жыл деп көрсетілген, соғыстың қиын-қыстау кезінде, неміс хатшысы қателесіп кеткен болуы мүмкін. Бірақ көзі ашық сауатты, жоғары білімді, офицер шені бар Ш. Изотовтың аталған қаулы негізіне тура келетіні көрініп тұр.

Ресейлік әскери архивтердің берген дерегіне сүйене отырып Ш. Изотовтың майдан даласындағы қызметіне қатысты деректерді сараласақ, оның әскери іс-қимылдарға қатысуына қатысты мәліметтерді табуға мүмкіндік аламыз.

Тарихшы ғалым Т. Көлбаевтың есептеуінше, 1941–1945 жылдар аралығында 12 атқыштар мен 4 кавалериялық дивизиялар, 7 атқыштар бригадасы мен 5 жеке полк, әртүрлі әскер түрлерінен батальондар құрылған. Оның ішінде 3 атты әскер дивизиясы мен 2 атқыштар бригадасы ұлттық құрамалар ретінде құрылды. Ш. Изотов әскери қызметін өтеген 3-гвардиялық кавалериялық полктің Қазақстан аумағында құрылған атты әскерден айырмашылығы: аталған полк тарихына үңілсек, Азамат соғысынан бастау алатын 5-кавалериялық дивизия Ұлы Отан соғысы қарсаңында өз құрамында 11, 96, 131,160 кавалериялық және 32-ші танк полктары болды, Одесса әскери округіне орналастырылып, 2-кавалериялық корпусына енеді де, соғыстың соңына дейін әскери қимылдарға қатысады.

ҚХК-ның 1941 жылғы 26 қарашадағы №342 бұйрығымен 5-кавалериялық дивизия 1-гвардиялық кавалерия дивизиясы болып қайта құрылады.

Изотов Шапи туралы анықтамада оның аталған әскери құрамада болғандығы жөнінде дерек бар.

Қазақстан аумағында құрылған ұлттық құрамалар туралы архив деректерін ғылыми айналымға енгізіп жүрген тарихшы ғалым Т. Көлбаевтың жазуынша: «... қазақ даласының сәйгүліктеріне мініп, бұрынғы ат ойнатып, қылыш сермеген кавалеристеріміз «аттан түсіп, самолетке отырып», бес қаруы түгел нағыз қазақтың ержүрек халық екенін дәлелдеп берді. Міне, осылай ұлттық 105-атты әскер дивизиясы 6-гвардиялық әуе-десант дивизиясына бір-ақ күнде айналып шыға келді» деп көрсетеді. Яғни, темір құрсау қаптанған жау әскеріне жалаң қылыш пен ауыздықпен алысқан сәйгүлікпен алғы шепке шығудың пайдасыздығына көзі жеткен әскери қолбасшылық жоғарыдағыдай шешім қабылдауға мәжбүр болады.

1941 жылғы 17 қарашада Қазақстан КП (б) ОК және ХКК «Қазақ КСР-інде ұлттық әскери құрылымдар қалыптастыру жөніндегі іс-шаралар туралы» қаулысында Қорғаныс істері жөніндегі Мемлекеттік комитеттің 1941 жылғы 13 қарашадағы №894 сс қаулысын орындау мақсатында Қазақ КСР-інің аумағында екі жеке атқыштар бригадасы және екі кавалериялық дивизия құруды міндеттеп, қаулы қабылдайды. Бұл деректерде Ш. Изотовтың атты әскер құрамындағы қызметіне шолу жасалған.

Ұлы Отан соғысының әскери қимылдарын зерделей отырып, Киров ауданындағы жойқын шайқаста қоршауда қалып қойған кавалериялық дивизияның лейтенанты, өзінің жазған хатының негізінде (хаттар сақталмаған, келіні Шамсия апаның естелігі бойынша) оның тұтқынға түскендігі дәлелденеді. Бұл жөнінде ресейлік әскери тарихшы архив деректеріне сүйенген еңбектерінде төмендегіше мәлімет береді: «Қоршауға алынған әскерлердің негізгі массасының өз жағына өтуге жасаған әрекеттері немістердің жылдам ұйымдастырған артиллериялық және пулеметтік оқ жаууына кезікті. Қазаннан бар-жоғы 22 мың әскердің шығуына мүмкіндік туды. Харьковты босатуға бағытталғандардың көпшілігі тұтқынға түсті (240 мың адам). Сонымен қатар 2016 қару-жарақ пен 1249 танкі жоғалды». Бұл 1942 жылғы 23 мамырда Клейст пен Паулюстің бөлімшелерінің Харьковтан оңтүстік бағытта Изюма ауданындағы ірі кеңестік топты қоршап жолыққаннан кейінгі көрініс болатын.

Әскери анықтамада көрсетілген 336 лагерь жөнінде интернет-ресурста көптеген мәліметтер мен деректерді кездестіруге болады. Ш. Изотовтың 336 лагерьге қатысты қамау орындарының қайсысында болғандығын іздеп табу қажет. Тұтқынға түскеннен

Ұлы Отан соғысы жылдарында қаза тапқан және Литва КСР-і аумағында бауырластар зиратында жерленген Кеңес Одағының Батырларының тізімі берілген. Мұнда Литва аумағындағы әскери зираттарда жерленген Кеңес Армиясының генералдарының фамилиялары көрсетілген. Берілген анықтамаға сәйкес Литвада соғыс жылдарында қаза тапқан кеңес әскери қызметшілерінің 172 жерлеу орындары болған. Жерленгендердің жалпы саны 76416 адам. Олардың ішінде 6 генерал, 6837 офицер, 57978 сержант пен солдат, 292 партизан. Тағы 11 303 адам – белгісіз солдаттар.

кейінгі оның жүрген жерлеріне шолу жасасақ, төмендегідей құрылым көз алдымызға келеді.

1973 жылы 25 шілдеде Литва КСР-і Әскери комиссариаты Литва КП ОК жанындағы Партия тарихы институтының директоры Р. Шармайтистің атына «Литва КСР-і аумағындағы әскери зираттар мен 1941–1945 жылдардағы неміс-фашист басқыншыларымен болған шайқаста қайтыс болған Кеңес Армиясы жауынгерлерінің жерленгендердің саны көрсетілген жеке қабірлерінің болуы туралы анықтама» берді. Осы құжатта Ұлы Отан соғысы жылдарында қаза тапқан және Литва КСР-і аумағында бауырластар зиратында жерленген Кеңес Одағының Батырларының тізімі берілген. Мұнда Литва аумағындағы әскери зираттарда жерленген Кеңес Армиясының генералдарының фамилиялары көрсетілген. Берілген анықтамаға сәйкес Литвада соғыс жылдарында қаза тапқан кеңес әскери қыз-

метшілерінің 172 жерлеу орындары болған. Жерленгендердің жалпы саны 76416 адам. Олардың ішінде 6 генерал, 6837 офицер, 57978 сержант пен солдат, 292 партизан. Тағы 11 303 адам – белгісіз солдаттар.

Анықтамада Кеңес армиясының жауынгерлері мен республика аумағында 1941–1944 жылдардағы неміс лагерьлерінде қаза тапқандар жерленген орындары көрсетілген. Ондағы көрсетілген 16 орында 160 мыңға жуық әскери тұтқын жерленген және бұл жерде қаза тапқандардың бірінің де аты белгісіз. Әскери комиссардың хабарламасы осыны көрсетеді.

РФ Қорғаныс министрлігінің Орталық архивінің анықтамасында тұтқынға алынған Ш. Изотовтың Киров ауданында 336 лагерьге тұтқынға алынғаны туралы дерек беріледі. Әскери тұтқындарға арналған Шталаг 336 1889 жылы салынған VI фортта Каунас

қаласында 1941 жылғы шілдеде құрылған. Бұл лагерьдің әскери тұтқындарының көпшілігі форттың жағалауында ашық аспан астында, кейбіреуі жылытылмайтын, қараңғы казематтарда тұрғаны белгілі.

Төтенше комиссияның баяндауынша, кеңес әскери тұтқындарын ұстаған және жойып отырған бірнеше орындар болған. Каунас қаласында VI фортта Шталаг 336 орналасқан. Лагерьде әскери тұтқындарды қатыгездікпен қинаса, «әрбір әскери тұтқын жау ретінде қарастырылады». Осы директива негізінде неміс солдаттары мен конвоирлары әскери тұтқынның өмірін өз қалауларына қорлаумен айналысып отырған.

«VI форттағы әскери тұтқындар аштықпен азып-тозуға мәжбүр болды, – деп жазады Төтенше мемлекеттік комиссияның хабарламасында – Аштық, суық және азапқа толы ауыр еңбек тұтқындағылардың организмін жылдам аздырып жіберді. Петрушени деревнясының тұрғыны, куәгер Мидешевская Розалия комиссиясына былай деп хабарлайды: «Әскерилер сұмдық ашықты. Олардың шөпті жұлып алып жегендерін өз көзіммен көрдім». Ал Каунас қаласының тұрғыны, мұғалім Интересов Дмитрий: «1943 жылғы 24 желтоқсаннан форт жанында тұрып мен орыс әскери тұтқындарымен бірнеше мәрте әңгімелесу мүмкіндігіне ие болдым. Олар жер астындағы дымқыл және күңгірт қамалдарда тұратынын, бұл ғимараттың да жетіспеушілігінен көпшілігі ашық аспан астында қорған канаваларында жататынын айтып берді. Тағамдары шикі қызылша, картофель қабығы және басқа да көкөніс қалдықтарынан тұрады, нан, тұз және басқа да азық-түлік туралы ойларына да алмайды». Жергілікті тұрғындарды әскери тұтқындарға қандай да бір көмек көрсетуге өлім жазасымен тыйым салынады. Тіпті, 336 лагерьдің кіре берісіне төмендегідей хабарландыру жазылған тақта ілінген: «Әскери тұтқындармен кімде-кім байланыс жасаса, әсіресе, оларға азық-түлік, папирос, штаттық киімдер беретін болса, сол мезетте тұтқынға алынады. Қашатын болса атылады».

VI форттағы Әскери тұтқындардың ауруы туралы айлық неміс мәліметтерінде 1941 жылғы қыркүйектен 1942 жылғы шілдеге дейінгі, яғни 11 айдың ішінде 13936 кеңес әскери тұтқыны қайтыс болған.

Лагерь ауласында әрқайсысы 5x2,5 өлшемде 67 стандарттық зираттар болды, олардың әрқайсысын ашқанда бірінің үстіне бірі текшелеп қойылған адам қаңқалары табылды. Лагерь кеңсесінен 5-зираттың жоспары көрдің толық саны мен олардағы мәйіттердің саны көрсетіле отырып жасалған жоспары шықты. Осы жоспар көрсеткендей, бір ғана 5-зираттың өзінен 7 708 адамның жерленгендігі анықталды, лагерь құжаттары айғақтағандай мұнда 35 мыңға

Қазақ-өзбек педагогикалық училищеснің 5-шығарылымының түлектері. Ш. Изотов – математика пәнінің оқытушысы. Шымкент қ. (1939 ж.)

жуық әскери тұтқындар жерленген.

Бұл деректер ең алғаш Нюрнберг процесінің 4 немесе 5-томында жарияланғаны туралы айтылады.

Ұсынылып отырған мәліметтердің бәрі Изотов Шапи болған 336 Шталагқа қатысты деректер, ол қай тізімге енді екен? ..

Ал 1941 жылғы 18 желтоқсанда аталған лагерьден III D лагеріне ауыстырылады, ол Берлин қаласында орналасқан деп көрсетілген.

«Stalag III D | Z FALKENSEE (Falkensee) Berlin D» Википедияның мәліметінше: Фалькензе (Falkensee) Германияның Бранденбург, Хафельланд ауданындағы қала. Өз ауданының халқы ең тығыз орналасқан муниципалитет Берлиннің батыс шекарасында орналасқан.

«Хабарсыз кетті» деп іздеу салып, соғыстан аман-есен оралғандардан сұрастырып жүргенде «Шәпи Изотов аман. Тұтқыннан босатылып, елге қайтпай шетелдегі радиолардың бірінде қызмет етіп жүр» деген хабарды бір кісілер қамқөңіл анаға айтып кеткен көрінеді. Інісі Шаймұрат Изотов Ішкі Істер Халық комиссариатында қызмет істеп жүргендіктен арнайы арандату әрекеті ме, әлде бұл шын дерек пе? Ол қайда? Тірі болса артында ұрпақ қалды ма? Көз жұмған болса бір уыс топырақ салар қабірі қайда? Көкейде көп сауал, сансыз күмән?

СУДЬБА ПЛЕННОГО СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВОЙНЫ

Алия СУЛЕЙМЕНОВА,

*главный эксперт Архива Президента РК,
кандидат исторических наук*

Архив Президента Республики Казахстан запустил научно-исследовательский проект «Казахстанские военнопленные Второй мировой войны: база литератур, первоисточников и сведений». Одна из основных задач – оказать содействие при подготовке базовых правил для восстановления законных прав соотечественников, попавших в плен во время Второй мировой войны.

Моя коллега Гульбану Изотова, которая находится в курсе всех мероприятий проводимых архивом, однажды при встрече выразила беспокойство о судьбе своего брата Шапи Изотова. Гульбану Шаймураткызы в течение долгих лет вела поисковую работу, все собранные документы и уцелевшие фотокарточки брата она отправила по почте. Также передала нам телефон своей матери Шамсии 1927 года рождения, проживающей в Караганде, попросив нас найти сведения о брате.

По словам матери Гульбану, Шапи знала она заочно. Согласно устным сведениям, Шапи Изотов родился в 1914 году в городе Атбасар Акмолинской области. Голод 1930 года унес из жизни отца Шапи, после чего мать с шестью детьми на руках вынуждена была отдать троих в детский дом. Спустя годы, собираясь в Алматы для обучения, Шапи возвращается в детдом за братьями, но выясняется, что двоих уже нет в живых. Юный Шапи поступает на физико-математический факультет Казахского государственного педагогического института, как потом вспоминают его родственники, «учится на одном курсе с известным ученым, писателем-фронтовиком, Героем Советского Союза Маликом Габдуллиным и входит в число первых выпускников вуза».

По энциклопедическим данным, Малик Габдуллин окончил Казахский государственный педагогический институт имени Абая в 1935 году, а на одной их сохранившихся фотографий Шапи Изотова

подписано: «6-ой выпуск физико-математического факультета КазПИ им. Абая. 1936 г.» при этом перечеркнуты лица семерых людей на фото. Время было такое.

В течение трех лет Шапи проходит военную службу в Жаркенте. По специальному направлению отправляется работать преподавателем в казахско-узбекское педагогическое училище в Чимкенте.

Как вспоминает Шамсия апа, мама ей часто рассказывала о будущем девере, нахваливая, что закончил учебу в Алматы, математик, интеллигент, грамотный и образованный человек.

Работать учителем Шапи Изотову пришлось недолго. В 1941 году его срочно призывают в ряды Красной армии, откуда он шлет письма. Вереница длинных писем молодого солдата из Сталинграда вдруг резко обрывается. Захватили в плен. Так и не дождалась его родные. Умирая на руках дочери, теща Шапи ждала до последнего вздоха, как родного сына. В течение всей жизни его родственники получали государственное пособие, так как Шапи Изотов числился «пропавшим без вести».

Это все что рассказали очевидцы.

Официальные сведения иные

Из справки Центрального архива Министерства обороны Российской Федерации: «Изотов Шапи Изотович родился 13 августа 1914 года в городе Целиноград. В 1941 году в марте от военного комиссариата города Чимкент был призван в армию, лейтенант гвардии, служил в третьем кавалерийском полку. В 1942 году попал в плен и содержался в лагере Шталаг».

А в «неполной картотеке учета офицерского состава, попавших в плен» есть такие сведения.

Лейтенант Изотов Шапи Изотович родился 13 августа 1914 года, место рождения не указано, попал в плен 22 июня 1942 года в Кировском районе,

18 декабря 1941 года (в документе так указано) из 336 лагеря был переведен в III D лагерь Берлина. Дальнейшая судьба неизвестна.

По данным российских архивов мы можем проследить военную службу Ш. Изотова на фронте, его участие в боевых действиях.

По расчетам ученого историка Т. Колбаева, в 1941–1945 годы из разных видов войск были сформированы батальоны, 12 стрелковых, 4 кавалерийских дивизии, 7 стрелковых бригад и 5 отдельных полков. Из них 3 конных военных дивизии и 2 стрелковые бригады были сформированы как национальные. Отличие 3-гвардейского кавалерийского полка, где в то время проходил воинскую службу Ш. Изотов, от конных войск, сформированных в Казахстане, в том, что если изучить историю названного полка, его корни уходят далеко во времена гражданской войны. Накануне Великой Отечественной войны в состав 5-ой кавалерийской дивизии входили 11-я, 96-я, 131-я, 160-я кавалерийские и 32-я танковая полки, дислоцировавшиеся в Одесском военном округе. Входили в состав 2-ого кавалерийского корпуса, до конца войны участвовали в военных действиях.

Из писем лейтенанта кавалерийской дивизии следует, что Изотов попал в плен в ходе боевых действий в районе Кирова.

По этому поводу российский военный историк, ссылаясь на архивные данные, дает следующие сведения: «Основная масса войск, попавших в окружение, самостоятельно пыталась перейти к своим, но их настигли пулеметные и артиллерийские силы быстро сгруппировавшихся немцев. Удалось вырваться только 22000 воинам. Многочисленные силы, направленные на освобождение Харькова взяты в плен (240 тысяч человек). Вместе с тем, потеряно 2016 единиц оружия и 1249 танков». Эти события произошли после захвата советских войск в районе Изюм южнее Харькова подразделениями Клейста и Паулюса 23 мая 1942 года.

25 июля 1973 года Военный комиссариат Литовской ССР отправил на имя директора Института истории Партии при ЦК КП Литвы Р.Шармайтиса сведения о захоронениях советских солдат на территории Литвы.

В соответствии с этой справкой на территории Литвы находилось 172 места захоронения советских солдат, погибших на войне. Общее количество похороненных – 76416 человек. Из них – 6 генералов, 6837 офицеров, 57978 сержантов и солдат, 292 партизана. Еще 11303 – неизвестных солдат.

В справке указаны места захоронения войск Советской Армии и погибших в немецких лагерях на территории республики в 1941-1944 годы. В тех

указанных 16-ти местах похоронено около 160 000 военнопленных и все погибшие – безымянные.

В справке Центрального архива Министерства обороны РФ есть сведения о том, что Ш. Изотов был взят в плен в районе Кирова и попал в лагерь 336. Шталаг 336, предназначенный для военнопленных, был построен в 1889 году. В этом лагере многие военнопленные содержались под открытым небом на берегу форта, некоторые жили в неотопляемых темных казематах.

По докладом чрезвычайной комиссии было несколько мест для содержания и уничтожения советских военнопленных. В городе Каунас в VI форте расположен 336 Шталаг. В лагере военнопленных жестоко пытали, «каждого рассматривали как врага». По этой директиве немецкие солдаты и конвоиры издевались над пленными как хотели.

Голод, холод и тяжелый труд ломали их быстро. Житель деревни Петрушены, свидетель Розалия Мидешевская сообщила комиссии: «Военные страшно голодали. Я своими глазами видела, как они вырывали траву и ели».

В ежемесячных немецких сведениях о болезнях военнопленных VI форта говорится, что с сентября 1941 по июнь 1942 года, то есть за 11 месяцев погибло 13 936 военнопленных.

На территории лагеря были 67 стандартных кладбищ размером 5x2,5, при их экзгумации обнаружены человеческие скелеты, лежащих друг на друге. В административной части лагеря найден план пятого кладбища с точным количеством захоронений и указанием количества трупов. Как указывает этот план, только в одном 5-ом кладбище похоронено 7708 человек. По документам лагеря тут похоронено более 35 000 военнопленных.

Первые эти сведения были представлены в 5-ом томе Нюрнбергского процесса.

Все представленные сведения касаются 336 Шталага, в котором содержался Изотов Шапи. В каком списке оказался он?...

А 18 декабря 1941 года его перевели в лагерь III D в Берлине.

Когда мать разыскивала сына как «без вести пропавшего», расспрашивала возвратившихся с фронта солдат, один из сердобольных сообщил матери, что Шапи Изотов жив. Он освободился из плена, не захотел возвращаться на Родину, служит на одной из иностранных радиостанций. Может, эта была провакация для его брата Шаймурата Изотова, который в то время служил в Народном комиссариате Внутренних дел или это были правдивые сведения?

Где он? Есть ли потомки? Где могила? Есть вопросы, сомнения. Ответы пока не найдены.

LIFE OF THE WAR-PRISONER THROUGH THE PRISM OF WAR

Aliya SULEYMEANOVA.

*Chief expert at the RK President Archive,
Candidate of Historical Sciences*

Archive of the first President of the Republic of Kazakhstan has launched a research project “Kazakhstani war-prisoners of the Second World War: database of literature and source documents.” One of its main tasks is to render assistance in developing basic rules for restoration of fellow countrymen’s legal rights who had been taken prisoners in time of the Second World War.

My colleague Gulbanu Izotova, who has been well informed of all events held by the archive, at one of the meetings expressed her concern over her brother- Shapi Izotov’s lot. For many years Gulbanu Shaymuratkyzy has conducted search [for her missing brother], she sent all documents and preserved photographs to us by post. Having asked us to find information concerning her brother, she also gave us a phone number of her mother Shamsiya born in 1927, who lives in Karaganda.

Gulbanu’s mother said she had known Shapi without even seeing him. According to verbal data Shapi Izotov was born in 1914 in town Atbasar of the Akmolinsk region. The 1930 famine claimed the life of Shapi’s father and the mother of six was compelled to give up three of her children to an orphanage. Years after, going to leave for Almaty to study there, Shapi returned to the orphanage to see his brothers and found out that two of them had died. Shapi enrolled in faculty of Physics and Mathematics at Kazakh State Pedagogical Institute; later his relatives would recollect that famous scholar, writer and veteran, Hero of the Soviet Union Malik Gabdullin was Shapi’s fellow student and Shapi was among first graduates from the institute.

According to information from encyclopedias, Malik Gabdullin graduated from Abay Kazakh State Pedagogical Institute in 1935; there is an inscription on the back of one of Shapi Izotov’s preserved photographs, which reads “6th graduating class of faculty of Physics

and Mathematics of Abay KAZPI. 1936”; faces of seven students at the photograph are crossed out. Such was the time.

Shapi served in the army at Zharkent for three years. In compliance with a special assignment to a job he went to work as a teacher at Kazakh-Uzbek Pedagogical Specialized School in Shymkent.

Shamsiya apa recollects that her mother used to tell her often about the future brother-in-law, praising him because he had obtained education in Almaty, was a mathematician, intellectual, educated and literate person.

Shapi Izotov had not worked as a teacher for long. In 1941 he was urgently called up to the Red Army; he sent letters from the army. A series of long letters by the young soldiers he had been sending from Stalingrad ended abruptly. He was taken captive. Relatives never saw him again. Dying on her daughter’s hands, Shapi’s mother-in-law kept waiting for him till the end of her days as if he were her own son. During their life his relatives received state allowance because Shapi Izotov was recorded missing.

This is what eyewitnesses said, while official data is as follows:

An excerpt from certificate of the Central Archive of the Russian Ministry of Defence says, “Shapi Izatovich Izotov was born on August 13, 1914 in city Tselinograd. In March 1941 was called up into the army by military commissariat of Shymkent; lieutenant of the guards, served at the third cavalry regiment. In 1942 was taken prisoner and held captive in camp Stalag.”

There is following information in an incomplete catalogue of the officer personnel taken captive:

Lieutenant Shapi Izatovich Izotov, born on August 13, 1914; place of birth is not specified; was taken captive on June 22, 1942 in Kirov district; On December 18, 1941

(as stated in the document) was transferred to III D camp of Berlin. Further details are unknown.

According to data from Russian archives we can trace history of Sh.Izotov's military service in the front and his participation in military operations.

In accordance with calculations by historian T.Kolbayev, between 1941 and 1945 battalions, 12 rifle and 4 cavalry divisions, 7 rifle brigades and 5 separate regiments were formed from various types of troops. Out of them 3 cavalry divisions and 2 rifle brigades were formed as national units. A difference of the 3rd Guards Cavalry Regiment, in which Sh.Izotov was serving at the time, from Cavalries formed in Kazakhstan, lies in history of the former, which can be traced back to the times of the Civil War. On the eve of the Great Patriotic War the 5th Cavalry Division included 11th, 96th, 131st, and 160th Cavalry regiments, and 32nd Tank Regiment; they were stationed in Odessa military district and were a part of the 2nd Cavalry Corps. They participated in military operations until the end of the war.

It appears from the letters sent by the lieutenant of the Cavalry Division that Izotov was captured during military operation in the vicinity of Kirov.

In this regard the Russian military historians gives following information with reference to archival data, "The bulk of the encircled troops made an attempt to break through the encirclement to connect with friendly troops, but very soon machinegun fire and artillery of the Germans, who had quickly regrouped, reached them. Only 22,000 militaries managed to break through the encirclement. Numerous forces sent to liberate Kharkov were taken prisoners (240 thousand people). Besides, 2016 pieces of weaponry and 1249 tanks were lost." Those events took place upon capture of Soviet troops by the Paulus' and Kleist's units in the vicinity of town Izyum south of Kharkov.

On July 25, 1973 Military Commissariat of the Lithuanian SSR addressed information on burials of the Soviet soldiers in the territory of Lithuania to the Director of the Institute of the Party History under Central Committee of the Communist Party of Lithuania, R.Sharmaytis.

In accordance with that information in the territory of Lithuania there were 172 burial grounds of Soviet soldiers, who had died in the war. A total number of the buried was 76,416 people. Among them 6 generals, 6837 officers, 57,978 sergeants and soldiers, and 292 partisans; 11,303 were unknown soldiers.

The document provided information on location of the Soviet troops' burials and the fallen at German camps in the territory of the republic between 1941 and 1944. At 16 locations mentioned in the document some 160,000 soldiers were buried, names of all of the buried are unknown.

In a reference from Central Archive of the Russian

Ministry of Defence, there is information that Sh.Izotov was captured in the vicinity of Kirov and placed in camp 336. Stalag 336, designed only for prisoners of war, was constructed in 1889. In that camp many prisoners were kept under the open sky on the fort's shore; some of them lived at dark unheated prison cells.

According to the "Extraordinary" State Commission reports there were several places used for keeping and slaying Soviet prisoners of war. The 336 Stalag is located in the VIth fort of the city Kaunas. In the camp prisoners of war were brutally tortured, "every prisoner of war was considered an enemy." In compliance with the directive, German soldiers and security guards brutalized prisoners as they saw fit.

The hunger, cold, and hard labour made prisoners break down fast. A dweller of the village Petrusheny, witness Rozaliya Mideshevskaya informed the commission, "The soldiers starved. I saw with my own eyes that they picked grass and ate it."

Monthly German reports on sickness rate among the prisoners of war at the VIth fort say that from September 1941 until June 1942, that is over 11 months, 13,936 prisoners of war died.

There were 67 standard burials 5x2,5 m. in size in the camp territory; when graves were opened up, human skeletons heaped on one other were found inside. A plan of the fifth cemetery including exact number of burials and the number of bodies was found in an administrative part of the camp. According to the plan 7,708 people were buried in 5th cemetery only; the camp's documentation says over 35,000 prisoners of war were buried here.

All this data was given in the 5th volume of the Nuremberg trials.

All this information concerns the 336 Stalag, where Shapi Izotov was held captive. Which list could he been found in?

On December 18, 1941 he was transferred to the camp IIID in Berlin, Falkensee.

According to Wikipedia, Falkensee is a town in the Havelland district, Brandenburg, Germany. The densely populated municipality is situated at the western border of Berlin.

When Shapi's mother was searching for her son as a missing in action, she asked soldiers, who had returned from the front, about him. One compassionate soldier told her that Shapi Izotov was alive. He was released from camp, but did not want to return home and worked for a foreign radio station. Probably it was a provocation against his brother Shaymurat Izotov, who at the time served in People's Commissariat of Internal Affairs. Could this information be truthful? Where is he? Does he have descendants? Where is his grave? There are questions and doubts without answers.

ВЕЛИКИЙ НАРОДОМ.
ПРЕДСТАТЕЛЬ...
ВЕЛИКИМ ВРЕМЕНИ

Олег ТАРАН,
военный журналист

Завершая обет молчания...

Читая биографический справочник «Наркомы Казахстана 1920-1946 гг.», подготовленный архивом Президента РК совместно с фондом изучения наследия репрессированной интеллигенции Казахстана «Арыс», можно заметить одну особенность – большинство из упомянутых в этой книге попали в жернова сталинских репрессий. Это был действительно цвет казахской нации, и стали они лидерами в то трудное, смутное время благодаря своим собственным личным качествам, знаниям и умениям. Скупые данные о каждом из 402 бывших руководителей правительства и наркоматов Казахстана, и у каждого – совсем не простая судьба...

Назначен комиссаром

Как писал сам Нуркан Сеитович Сеитов в своей автобиографии – родился он в 1904 году в ауле №1 Сталинского района Акмолинской области. Рано стал сиротой: в 6 лет не стало отца, когда исполнилось 9 лет – умерла мать.

Прежде чем участвовать в ликвидации басмачества, в 1924 году добровольцем пошел служить в Красную Армию. Стал курсантом, как он сам объясняет, вроде воспитанника-красноармейца объединенной военной школы в Оренбурге. После

завершения военной школы в Ташкенте был назначен командиром взвода в 81-м кавалерийском полку. Этот полк располагался в то время в Термезе, в Узбекистане.

Закончил военную службу в 1932 году будущий нарком в должности политрука 3-го эскадрона Казахского кавалерийского полка: был зачислен в резерв РККА в связи с переходом на работу в Казахский Краевой комитет ВЛКСМ. Затем работал в партийных органах: секретарем партийного комитета Наркома земледелия КАССР, вторым секретарем Акбулакского райкома ВКП(б) Акмолинской области.

О том, что он был неробкого десятка, смел, решителен и стоек, можно судить только по тому, как ему довелось разбираться с клеветническим доносом, поступившим в отношении него из Казахского института марксизма-ленинизма. За этот донос его сняли с должности заведующего отделом Карсаксайского райкома партии. Нуркан Сеитов не только написал опровержение, взяв свое заявление и решение Карсакпайского бюро партии, обратился в Карагандинский обком партии. Изложил по-военному конкретно и четко: «Прошу бюро обкома и ЦК КП (б) по-большевистски глубо-

ко, метко вникнуть в сущность моего дела».

До решения его судьбы Нуркана Сеитова определили на работу в партийный отдел областной газеты «Советская Караганда», здесь он проработал до конца июня 1938 года. Бюро Карагандинского обкома 26 июня 1938 года рассмотрело его дело и решило откомандировать в распоряжение ЦК КП (б) Казахстана.

Приехав в Алма-Ату, где у него находилась семья, начал работать в наркомате легкой промышленности Казахской ССР. С июля 1940 года до призыва в Красную Армию он - нарком легкой промышленности Казахской ССР.

Война. 1941 год

Для реализации постановления Государственного Комитета Обороны от 13 ноября 1941 года «О формировании национальных войсковых соединений» сразу на следующий день было принято постановление бюро ЦК КП(б) Компартии Казахстана и образована республиканская комиссия для проведения работ, связанных с формированием, обучением и сколачиванием национальных войсковых соединений.

Нарком Нуркан Сеитов был в числе тех, кто ушел в действующую армию в декабре 1941 года. Был назначен комиссаром 106-ой национальной кавалерийской дивизии, отправленной на фронт из города Акмолинска в апреле 1942 года.

О 106-ой национальной кавалерийской дивизии

Нынешних «первооткрывателей» этой дивизии, как у нас в Казахстане, так и на Украине, нашлось достаточное количество. Только этим «открытиям» предшествовали длительные поиски родственников кавалеристов и ученых-историков Академии наук Казахстана. Сколько предстоит еще произвести исследований, и каковы будут результаты, неизвестно.

Из четырех казахских кавалерийских дивизий, ушедших на фронт, три из которых были национальными, самой трагичной была судьба именно 106-ой кавалерии. Расформированная 106-я дивизия пошла на доукомплектование 6-го кавалерийского корпуса, судьба которого из всех корпусов, принявших участие на фронтах Великой Отечественной, также оказалась самой трагичной.

Согласно директиве штаба САВО казахская дивизия имела в своем составе 4323 бойца, из которых начсостав - 329 человек. Срок отправления - 1 апреля 1942 года. По данным центрального архива Министерства обороны России датой расформирования дивизии считается 20 апреля 1942 года.

На Юго-Западный фронт, в харьковское окружение попали не только казахские, но и Туркмено-Таджикский запасной кавалерийский полк (бывшая 98-я кавалерия) и узбекские дивизии.

Харьковское сражение мая 1942 года, куда попала 106-я кавдивизия, можно охарактеризовать как небывалую по своим масштабам битву народов, в ней приняли участие немцы, румыны, итальянцы, мадьяры, словаки, хорваты и валлонцы... Завершилось сражение катастрофическим поражением войск нашей интернациональной Красной армии.

В сводке Совинформбюро от 31 мая 1942 года сообщалось, что «наши войска в этих боях потеряли убитыми до 5 000 человек, пропавшими без вести - 70 000 человек, 300 танков, 832 орудия и 124 самолета».

Согласно Сталинской военной оценке: наши потери в харьковском сражении составили около 200 000 человек, «отданных противнику», т.е. убитыми и пленными. Есть специалисты, утверждающие, что она более близка к современным российским исследованиям - 207 047 человек (попали в окружение, т.е. были убиты или попали в плен), чем к немецкой в годы войны - 239 036 только пленных. Вряд ли это окончательные цифры.

Разбирать ошибки советского командования - дело неблагодарное - ведь до сих пор недоступна широкой общественности основная масса документов, и советских, и немецких, касающихся харьковского сражения. Пройдет несколько месяцев, победившие под Харьковом будут уничтожены в Сталинграде, а фельдмаршал Паулюс, в отличие от погибших в Харьковском котле советских генералов, позорно сдастся в плен.

По данным немецкой стороны:

«В Троицко воскресенье, 24 мая мы направляемся на север, и следующей ночью нас вводят в бой между 16-й танковой и 60-й моторизованной дивизиями по обе стороны Лозовеньки. Ситуация сложилась так: когда на второй день наступления южного крыла 17-й армии, а именно 18 мая, был достигнут Изюм, Тимошенко, чтобы не стать отрезанным, предпринял свою собственную атаку. Но масса его войск южнее Харькова и западнее Изюма находилась в мешке и была со всех сторон уже окружена в долине Береки. При этом речь шла о главных силах красных 57-й и 6-й армий приблизительно 17-ю пехотными или танковыми дивизиями и 8-ю моторизованными бригадами. Эта спрессованная на узком пространстве чудовищная масса войск намеревалась вырваться, чтобы

соединиться с находящимся приблизительно в 40 км русским фронтом по ту сторону Донца.

Предотвращение этого прорыва совместно с другими войсками стало новым заданием для дивизии. Это привело к драматическим событиям. Уже через несколько часов, после того как 1-я горная дивизия заняла свои позиции на довольно обширной дуге, в ночь с 25 мая на 26 мая началось первое извержение. С чудовищным воем, в освещаемой сигнальными ракетами ночи, под резкие команды своих офицеров и комиссаров хлынули тесно сжатые русские колонны на наши позиции.

Мы открыли бешеный оборонительный огонь.

Неприятельские колонны поворачивают на север, натываются там на такой же огонь, но, несмотря на это, прорывают нашу тонкую оборону, убивают и колют все, что стоит поперек их дороги. Спотыкаясь о трупы, они пробегают еще пару сотен метров и падают, наконец, под нашим огнем. Все, что остается живым, откатывается назад в долину Береки. Через некоторое время – уже на рассвете – в долину были отправлены наши ударные группы. Однако продвинуться далеко вперед не удалось, там все кишело русскими. Оказалось, что

те, которые обработали нас ночью и покрывали теперь все поле сражения – неопишущая жуткая картина, - были лишь их частью. Котел еще не ликвидирован, и десятки тысяч не желающих сдаваться в плен находились внизу у Береки. Атака наших танков подтвердила это впечатление. Они были атакованы появившимися Т-34. Это не выглядело похожим на сдачу».

(Из донесений 1-ой горной дивизии Вермахта)

Сначала было трудно себе представить, как можно вообще освещать такую тему и тем более писать о тех, о которых нет вестей уже столько лет. Были и те, кто не понимает зачем искать их – пропавших без вести.

По всей видимости жизнь сама расставляет приоритеты, время показало, кто друг, на понимание и поддержку которых можно положиться, а число их растет с каждым днем, - это сильно вдохновляет и дает сил в дальнейших поисках, но и определила тех, с которыми пути разошлись.

Поиски продолжаются, и надеюсь со своей группой поддержки, все же установить имена, имена забытых казахов Великой Отечественной войны.

Как это было

Попавшие в плен (среди них были и казахские кавалеристы) сначала содержались либо в прифронтовой зоне, либо в «дулагах», расположенных в оперативном тылу немецких войск. Оттуда их перемещали в стационарные лагеря для военнопленных – «шталаги», а командный состав – в офицерские лагеря – «офлаг».

В числе многих командиров попал в плен комиссар дивизии Нуркан Сеитов.

Нечеловеческие условия и полуголодное существование в лагерях приводили к эпидемиям брюшного, сыпного тифа, желудочно-кишечных и других заболеваний. Такое отношение диктовалось общей политикой Гитлера – уничтожить как можно больше людей.

Достоверных сведений о числе погибших в плену нет. По разным источникам оно составляет до 2 000 000 человек.

Из попавших в окружение казахских кавалеристов были те, кому удалось выйти из харьковского окружения: Енкарбеку Айгулакову, призванному из Костанайской области в 307-ой кавалерийский полк 106-ой дивизии, благодаря помощи местных жителей не только удалось уцелеть, но и вновь стать в ряды Красной Армии и, вернувшись с войны, еще долгие годы работать в органах НКВД и райкоме партии.

Были те, кто, сбежав при помощи итальянских союзных войск Вермахта, попали в партизаны, и им довелось воевать в Италии. Некоторые воевали в Югославии, и заслужили благодарность легендарного Иосипа Броз Тито. После окончания войны все бывшие партизаны были репрессированы и прошли через советские лагеря.

Летом 1942 года Генеральный штаб сухопутных войск подготовил директиву об организации «тюркских» и казачьих полевых частей и подразделений. Немецкое командование сформировало ряд «добровольческих» соединений, одним из которых была 162-я «тюркская» дивизия. Большинство военнопленных гитлеровцами было поставлено условие – пойти «добровольцем» в тюркскую дивизию. Альтернативой был расстрел.

Вспоминает Нурлан Сеитов, сын наркома

- В шестьдесят шестом году я вернулся из армии, где прослужил в войсках ПВО три года. И однажды в Кокчетавской области в селе «Красный Яр» я вдруг увидел в одном доме портрет своего отца...

В тесной землянке на видном месте висел портрет моего отца. Так мы впервые после войны нашли родную сестру нашего папы - Ажар. В те далекие годы, когда отец был объявлен врагом народа,

все родственники отвернулись от нашей семьи, все боялись арестов.

Годы шли. Официальная правда о судьбе отца уже была с нами. Моего старшего брата Майдана не допустили к защите диссертации, исключили из аспирантуры при МГУ, когда при сдаче кандидатского минимума комиссия раскопала в документах брата, что он сын врага народа, хотя на тот момент его научный руководитель – ученый с мировым именем академик Колмогоров – уже включил в учебник математики формулу, которую разработал мой брат.

Такая же судьба постигла и мою старшую сестру Мадину, когда она была аспиранткой в институте зоологии АН КазССР.

В трехкомнатном доме, после ареста отца, жили 9 человек. В одной комнате две сестры и два брата, старшая сестра спала с мамой (Нураньей Шариповой), и еще одну комнату сдавали семье квартирантов из трех человек. Чтобы как-то нас прокормить, мама брала дополнительную работу, мыла полы в киностудии, печатала киносценарии по ночам. Наша мама, мужественная, красивая душой и внешне, даже в самые трудные дни пела нам песни, растила нас в любви, чтобы мы выросли достойными людьми в неизвестной еще для нас жизни.

Впервые публично рассказал правду о судьбе нашего отца Нуркана Сеитова известный музыкант, первая скрипка Казахстана Айткеш Толганбаев.

Я нашел Толганбаева. Он плакал, узнав, что я сын того самого Нуркана Сеитова. Меня потряс его рассказ о том, как он боролся за свою реабилитацию в Москве, «отсыпаясь» на полу Казанского вокзала. Он обещал нам помочь реабилитировать нашего отца. Будучи уже тяжело больным, Айткеш-ага пригласил нас, детей Сеитова на свой отчетный концерт в консерваторию. Перед концертом он поднял нас с кресел и сказал всему залу: «Вот дети великого наркома, комиссара дивизии, ставшие жертвами сталинского режима».

К сожалению, Айткеша Толганбаева уже нет с нами, он умер, не успев достучаться до правды о нашем отце...

За этой правдой все эти годы мы ходили по многим инстанциям. Но ответ всегда был одним и тем же – враг народа, изменник Родины.

Из воспоминаний Айткеша Толганбаева

- Какой-то мудрец сказал, что судья, осуждающий невиновного, осуждает самого себя. Суд над моими судьями, если и состоится, будет не скоро. Сначала на многие вопросы должна ответить история.

Процесс над функционерами Туркестанского Комитета и Туркестанского легиона проходил в Алма-Ате на закрытом заседании Туркестанского военного трибунала.

Организаторы процесса постарались придать ему большой вес, объявив историческим возмездием народа за измену Родине и великому делу Ленина. Все детали были четко продуманы.

8 апреля 1947 года обвиняемых (по два надзирателя на каждого) ввели через особую дверь в зал. Для каждого из сорока девяти было заранее определено место. Мое – в четвертом ряду с краю.

Справа вдоль зарешеченных окон, выходящих на улицу Виноградова, плечом к плечу стояли солдаты, вооруженные винтовками с примкнутыми штыками. Слева и сзади такой же плотной шеренгой выстроились офицеры различных родов войск. Может быть, для них и разыгрывали этот спектакль с заранее расписанными ролями?

Рядом с моим стулом стоял капитан в форме авиатора, ни на мгновение не отрывая от меня взгляда, с противоположной стороны зала так же внимательно наблюдал вооруженный солдат. Как будто я мог в любой момент выхватить из-за пазухи гранату и бросить ее туда, где на специальных местах сидели работники МГБ во главе со своим министром А.П. Бызовым. Все в форме, при регалиях. А.П. Бызова несколько раз видел на допросах, только тогда не знал, что является министром. Долговязый, худой, обычно приходил к следователю в штатском, молча слушал. Узнал рядом с ним сидящих офицеров, своих мучителей. По тому, как они смотрели на нас, нетрудно было догадаться, что если здесь на суде, посмею отказать от выбитых от меня прежних показаний – не выживу.

Многих из сидящих вокруг себя я знал, других видел впервые. Одних привезли в Алма-Ату из Ташкента, других – из Фрунзе и Ашхабада, третьих – из Душанбе. Как выяснилось на процессе, многих выловили в странах Восточной Европы, кого-то арестовали во время возвращения из плена.

Следствие и трибунал располагали частью архивов ТНК, захваченных в Германии после разгрома фашистов. На столе перед членами тройки лежали десятки томов с документами и протоколами допросов.

Первыми перед трибуналом предстали члены Туркестанского Национального Комитета. Не помню всех фамилий, но среди них были Н. Сеитов, К. Тныбеков, Х. Абдуллин, А. Колдыбаев

и другие. Вели они себя по-разному. Некоторые отказывались отвечать на вопросы, а Н. Сеитов, бывший до войны каким-то казахстанским министром, кажется легкой промышленности, на фронте комиссаром дивизии, а в Берлине членом ТНК, на суде, даже не отходя от своего места, сказал Хасбулатову:

- Не желаю с вами разговаривать! – сел, отвернувшись.

(ист. А. Толганбаев. Исповедь судьбы жестокой)

Понять и простить

18 апреля 1947 года Военным трибуналом Туркестанского Военного округа в закрытом заседании, без сторон обвинения и защиты Сеитов Нуркан был приговорен к высшей мере уголовного наказания, который был заменен отбыванием наказания сроком 25 лет в лагерях. Умер в лагере Магадана.

Как-то мне довелось ознакомиться с обращением одного теперь уже весьма пожилого казаха из Актюбинской области, который в течение 50 лет никак не мог добиться реабилитации. Он служил в Туркестанском легионе в период Великой Отечественной войны. В комментариях к этой статье были высказывания молодых, не жалевших слов осуждения и «справедливого» гнева.

А мне за тех парней, попавших в плен и прошедших все круги ада, обидно. Ведь они пошли сражаться с фашизмом за наше будущее, за наш независимый Казахстан – их не только унизили, создав вокруг них самое негативное общественное мнение – от них отказалась родина.

На юбилее, посвященном 70-летию окончания войны, было справедливо упомянуто о вкладе в достижение Победы узников ГУЛАГа. Однако о сотнях тысячах воинов Красной Армии, попавших в плен, не было сказано ни одного слова как о полноправных участниках Великой Победы над фашизмом.

Давно амнистировали «власовцев», Украина оправдала бандеровцев и тех, кто служил в РОА. Побратались с немцами те, кто был на другой стороне окопа из наших, советских. В Казахстане тем, кто лично приложив собственные усилия, десятилетиями обращался в различные государственные и правительственные организации, удалось получить реабилитацию. Наберется их всего лишь сотня...

Когда завершится обет молчания? И сколько же необходимо времени, чтобы и в Казахстане был принят акт о восстановлении законных прав граждан – бывших советских военнопленных – наших дедов казахов?

BY THE WILL OF TIME: A TRAITOR — GREAT PEOPLE'S COMMISSAR

Oleg TARAN, *military journalist*

Breaking an oath of secrecy...

When reading a bibliographic handbook "People's Commissars of Kazakhstan in 1920-1946" prepared by Archive of the RK President along with the Fund for studying heritage of Kazakhstani repressed intelligentsia "Arys", one can notice a peculiarity – the majority of people mentioned in the books fell victims to Stalin's repressions. They truly were the best representatives of the Kazakh nation; they became leaders at that difficult troublesome time thanks to their own personal qualities, knowledge and skills. There is scanty data on each of 402 government and people's commissariats' leaders, each of whom had complicated life.

Appointment as Commissar

Nurkan Seitovich Seitov wrote in his autobiography that he was born in 1904 at aul № 1 of the Stalin district in Akmolinsk region. He was orphaned at a young age: at the age of 6 he lost his father, then his mother died when he turned 9.

Before participation in liquidation of the Basmachi movement, he joined the Red Army voluntarily in 1924. He became a cadet, as he explained he was a kind of student of Red Army soldier at joint military school in Orenburg. Upon graduation from military school in Tashkent he was appointed platoon commander in the 81st Cavalry regiment. At the time the regiment was stationed in Termez, Uzbekistan.

The future People's Commissar completed his military service in 1932 in the rank of political instructor of the 3rd squadron of the Kazakh cavalry Regiment: he was transferred to the Red Army reserve on account

of his transfer to work at Kazakh Regional committee of the AULYCL. Subsequently he worked for the party bodies, i.e. as a secretary of the Party Committee of the KASSR People's Commissariat for Agriculture; as a second secretary at Aybulak district committee of the CPSU in the Akmolinsk region.

A conclusion that he was a brave, decisive and steadfast man can be drawn from the way he dealt with defamatory denunciation against himself, which had been sent from Kazakh Institute of Marxism-Leninism. As a result the head of department at the Karsaksay district party committee was removed from his post.

Not only did Nurkan Seitov write a denial, but also took his application and resolution of the Karsakpay Party and addressed the Karaganda Regional Party Committee. In a soldierly manner, he stated specifically and clearly, "I ask the Bureau of the Regional Committee and Central Committee of the Communist Party to thoroughly investigate my case."

Until Nurkan Seitov fate would be determined, he was sent to work in the party department of the regional newspaper "Sovetskaya Karaganda", where he worked until the end of June 1938. Bureau of the Karaganda regional committee examined his case on June 26, 1938 and resolved to dispatch him at the disposal of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan.

Having arrived in Alma-Ata, where his family lived, he started working in the People's Commissariat for Light Industry of the Kazakh SSR. From July 1940 until his conscription into the Red Army, he was the People's Commissar for Light Industry of the Kazakh SSR.

The War. 1941

In order to implement resolution issued by the State Defence Committee on November 13, 1941 "On formation of national military units", the very next day a resolution was adopted by the Bureau of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan and the Republican Commission was established, whose purpose was to carry out works concerned with formation, training and unification of the national military units.

Commissar Nurkan Seitov was among those, who joined the regular army in December 1941. He was appointed Commissar of the 106th National Cavalry Division, which was sent to the front from Akmolinsk in April 1942.

The 106th National Cavalry Division

Out of four Kazakh cavalry divisions sent to the front, three of which were the national ones, it was the 106th Cavalry that was destined for tragedy. The disbanded 106th Division was absorbed into the 6th Cavalry Corps, whose fate of all the Corps, which participated in the Great Patriotic war, was the most tragic.

According to the directive of staff of the Central Asian Military district, personnel of the Kazakh Division comprised 4.323 men, including 329 senior officers. The date of its departure is April 1, 1942. According to information from Central Archive of the Russian Ministry of Defence, 20 April 1942 is considered to be the date of the Division's disbandment.

Not only Kazakh, but also the Turkmen-Tajik Reserve Cavalry Regiment (the former 98th Cavalry) and the Uzbek division got encircled in the South-Western Front in the vicinity of Kharkov.

The battle of Kharkov in May 1942, which the 106th Cavalry Division participated in, can be described as an unprecedented in its scale battle of the peoples, since the Germans, Romanians, Italians, Hungarians, Slovaks, Croats and Walloons took part in it. The battle ended with a crushing defeat inflicted upon the forces of our international Red Army.

A Sovinformburo announcement made on May 31, 1942 reported that "in these battles our troops sustained fatal casualties of up to 5,000 people; 70,000 people went missing; 300 tanks, 832 guns and 124 airplanes were destroyed."

According to Stalin's assessment, our losses in the battle of Kharkov amounted to about 200,000 people, they were either killed or captured. There are some experts stating that this number is closer to modern Russian studies – 207,047 people (got encircled, they were either killed or captured), than to the German

reports made during the war 239,036 prisoners only. It is doubtful that these figures are final.

Analyzing mistakes made by the Soviet command is a thankless task, since the bulk of both Soviet and German documents relating to the battle of Kharkov are yet to be available to the general public. Within several months, winners of the battle of Kharkov would be destroyed in Stalingrad, while Field Marshal Paulus, would disgracefully yield himself prisoner unlike the Soviet generals, who died in Kharkov captivity.

According to the German party:

"On Trinity Sunday, May 24, we headed to the north, and the next night we got engaged in a battle between the 16th Panzer division and the 60th Motorized Division on both sides of Lozovenka. The situation was as follows: when on the second day of 17th Army's south wing onslaught, namely, on May 18, we reached Izyum; Timoshenko in an attempt not to get cut off, launched his own attack. Yet, the bulk of his forces south of Kharkov and west of Izyum had already been caught in a pocket and had already been surrounded from all sides in the Bereka Valley. At that, the forces involved were represented by the main body of the Reds' 57th and 6th Armies with some 17 infantry or armored divisions, and 8 motorized brigades. This huge mass of troops jammed within a narrow space was intending to break through in order to connect with the Russian front, stationed about 40 km away, on the other shore of the Donets.

Prevention of this breakthrough in collaboration with other troops was a new task of the division. It led to dramatic events. Within a few hours, after the 1st Mountain Division took its positions on a rather extensive arc, the first eruption began on the night between May 25 and May 26. Closely compressed Russian columns rushed towards our positions with a monstrous howl in the night illuminated by signal flares, accompanied by brusque orders of their officers and commissars.

We opened fierce defensive fire.

Enemy columns were turning north, and despite similar fire they met there, broke through our thin defence, slayed and stabbed everyone standing in their path. Stumbling over corpses, they ran a couple of hundred meters more and finally fell under our fire. All survivors retreated back to the Berek valley. After a while, at dawn, our assault teams were sent to the valley. However, they failed to move far ahead, because it was swarming with the Russians. It turned out that those who had attacked at night, and whose corpses covered the field of battle – an unspeakable terrible sight - were only a part of their forces. The pocket was yet to be eliminated, and tens of thousands unwilling to

surrender were down by the Berek. Attack of our tanks confirmed that impression. They were attacked by T-34. It did not look like surrender.”

(From the reports of the 1st Mountain Division of Wehrmacht)

Initially it was hard to think about covering such theme, let alone write about those who have been missing for many years. There were also some people who could not understand why to look for the missing.

Apparently, life organizes priorities by itself; time has shown who your friends are and who are capable of lending their support and understanding; their number increases every day, this is strongly inspires and gives strength for further searches, but also life has identified those with whom your ways parted.

The search goes on, and I hope along with my support group, that I shall be able to identify names of the forgotten Kazakhs who participated in the Great Patriotic War.

How it was

Captured soldiers (there were Kazakh cavalymen among them), were first kept either in the near-front zone, or in “dulags”, located in the operating rear of the German troops. From there they were transferred to stationary camps for prisoners of war called “Stalags”, while the command personnel were transported to officers’ camps known as “Oflags”.

Nurkan Seitov was among numerous captured commanders.

Inhuman conditions and starvation in the camps caused epidemics of typhoid and spotted fever, intestinal and other diseases. Such treatment was determined by Hitler’s general policy - to destroy as many people as possible.

There is no reliable information on the number of people, who died in captivity. According to various sources it is up to 2 million people.

There were some people among the Kazakh cavalymen, who managed to break out of the Kharkov encirclement. Yenkarbek Aygulakov, called up from the Kostanay region into the 307th Cavalry Regiment of the 106th Division, not only managed to survive with the help of local residents, but also to rejoin the Red Army and having returned from the war, to work in the NKVD and Party district committee for many years.

There were those who, having escaped with the help of the Italian allied troops of Wehrmacht, became partisans and received a chance to fight in Italy. Some fought in Yugoslavia and earned the gratitude of legendary Josip Broz Tito. After the war all former partisans were repressed and sent to the Soviet camps.

In summer 1942, the General Staff of the Ground Forces developed a directive on organization of “the Turkic” and Cossack field units. The German command

has formed a number of “volunteer units”, among which was the 162nd “Turkic” Division. The Nazis demanded prisoners to voluntarily join the “Turkic” division. Execution by shooting was their only alternative.

Nurlan Seitov, the Commissar’s son, recollects:

In 1966 I returned from the army, having served in the Air Defense Forces for three years. Once in a house at the Kokshetau region, village “Krasny Yar”, I saw a portrait of my father...

My father’s portrait hung in plain view in a small dugout. This is how after the war we found our dad’s own sister Azhar. In those years, when my father was declared a public enemy, all relatives turned their backs on family, fearing arrests.

Years passed. Official truth about my father’s fate never left us. My older brother Maydan was not allowed to defend the dissertation, was expelled from the graduate school at Moscow State University, when during examinations for the Candidate’s degree, a minimum commission found out in brother’s documents that he was the son of the public enemy, although by the time his research advisor - a renowned scholar Academician Kolmogorov - had already included formula, developed by my brother, in Maths textbook.

The similar lot befell my older sister Madina - when she was a post-graduate student at the Institute of Zoology of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR.

After my father’s arrest, 9 people started living at a three-room house. Two sisters and two brothers shared the same room; the elder sister lived in a room with my mother (Nuranya Sharipova), and the third room was rented out to family of three. In order to be able to provide for our family, my mother would take extra jobs - she washed floors at a cinema studio, typed screenplays at night. Our mother was brave, beautiful both at heart and externally; even in the most difficult days, she sang songs to us; we were brought up with love so that we grew to be worthy people in life unknown to us.

For the first time the truth about our father Nurkan Seitov’s lot was voiced by famous musician, first violin of Kazakhstan Aytkesh Tolganbayev.

I found Tolganbayev. He started crying when he learned that I was the son of Nurkan Seitov. I was staggered by his story about the way he had fought for his own rehabilitation in Moscow, sleeping on the floor at the Kazansky railway terminal. He promised to help us rehabilitate our father. Being gravely ill, Aytkeshaga invited us, Seitov’s children, to his concert at the Conservatory. Before the concert he asked us to rise from our chairs and told to the audience, “These are the children of the great People’s Commissar, Commissar of a Division, who have fallen victims to Stalin’s regime.”

Unfortunately, Aytkesh Tolganbayev is not among us any more, he died before he could uncover the truth

about our father...

All these years trying to find out this truth we have addressed all kinds of authorities. We always received the same answer – he was a public enemy, a traitor to his Motherland.

An excerpt from the memoirs of Aytkesh Tolganbayev:

Some sage said that a judge, who condemns the innocent, condemns himself. A trial over my judges will not be held soon, if it is going to take place at all. Primarily, history is to answer many questions.

A trial over functionaries of the Turkestan Committee and the Turkestan Legion was held in Alma-Ata, at a private session of the Turkestan Military Tribunal.

The trial's organizers wanted to attach great importance to it, having declared that it was people's act of retribution against traitors to the Motherland and the Lenin's great cause. All details were well thought out.

On April 8, 1947 the charged, each led by two guards, entered the hall through a special door. Seats of each of the forty-nine were predetermined. Mine was the last in the fourth row.

To the right, soldiers armed with rifles with fixed bayonets were standing shoulder to shoulder along the barred windows facing the Vinogradov street. To the left and from the back a similar dense line was formed from the officers of various branches. Probably this show with the roles known in advance was played for them.

A captain wearing uniform of a pilot was standing next to my chair, not removing his eyes from me; on the opposite side of the hall an armed soldier was keeping a sharp eye on me as well. As if at any moment I could snatch a grenade from my pocket and toss it to special seats were the MGB employees headed by their Minister A.P. Byzov were sitting. All of them were clothed in uniform wearing their gongs. I saw A.P. Byzov several times during questionings, but I was not aware that he was a minister. He was tall and thin, used to come to the investigator wearing civilian clothes and silently listened. I recognized officers, my tormentors, sitting by his side. By the way they looked at us, it was easy to surmise that if at the trial I dared to give up my earlier confession, which they had coerced from me, I would not survive.

I knew many of the people sitting around me, some of them I never saw before. Some were brought to Almaty from Tashkent, others from Frunze, Ashgabat, or Dushanbe. As it turned at the trial, many were captured in the Eastern Europe; some were arrested when they were returning from captivity.

Investigators and the tribunal had at their disposal a part of the TNC archives seized in Germany after defeat of the Nazis. Dozens of volumes with documents and

records of interrogations were on the table in front of the Troika members.

Members of the Turkestan National Committee were the first to come before the tribunal. I do not remember names of all of them, but N. Seitov, K. Tnybekov, Kh. Abdullin, A. Koldybayev and others were among them. They behaved differently. Some refused to answer questions, and N. Seitov, who had been some Kazakhstani minister, probably the Minister of light industry before the war; at the was Commissar of a Division; and in Berlin was the TNC member, at the trial, not even leaving his seat, told to Khasbulatov:

–"I do not want to talk to you!"- sat down and turned away.

(A. Tolganbayev. Confessions of a cruel fate)

To understand and to forgive

On April 18, 1947 the Military Tribunal of the Turkestan Military District at a closed session, in absence of the prosecution and defense, Seitov Nurkan was sentenced to capital punishment under criminal law, which was replaced with a 25-year-sentence at camps. He died in the Magadan camp.

Once I read an appeal from a Kazakh from the Aktyubinsk region, a very old man now, who could not achieve rehabilitation for 50 years. He served in the Turkestan Legion during the Great Patriotic War. Among the comments to this article there were words of the young, who spared neither accusations nor 'fair' anger.

Personally, I am sorry for the young men, who were captured and passed through all circles of hell. After all, they went to fight against fascism, for the sake of our future, for the sake of our independent Kazakhstan; not only were they humiliated by the most negative public opinion, but also their own Motherland rejected them.

At the event dedicated to the 70th anniversary of the end of the war, the contribution to the victory made by the GULAG prisoners was rightfully mentioned. Yet, not a single word was dedicated to hundreds of thousands of the Red Army soldiers, who had been captured, and remained full-fledged contributors to the Great Victory over fascism.

"Vlasovtsy" [the ROA soldiers] were granted pardon a long time ago, Ukraine rehabilitated Bandera and those who had served in the ROA. They have fraternized with the Germans, the ones who had been at the opposite side of our Soviet trenches. In Kazakhstan those who had applied their personal efforts, for decades sent appeals to various public and government organizations, managed to achieve rehabilitation. There is only one hundred of them...

When will an oath of secrecy be broken? How much time will it take Kazakhstan to adopt an act on restoration of legitimate rights of its citizens - former Soviet prisoners of war, our Kazakh grandfathers?

ФИЛИПП КВИНТ:
Мен Қазақстанға тағы да ораламын!

PHILIPPE QUINT:
I will be back in Kazakhtan!

ФИЛИПП КВИНТ:
Я еще вернусь в Казахстан!

ЖУССАН

ZHUSSAN

Аслан ЖАКСЫЛЫКОВ:

«О СОЦИУМЕ и
О ДУХОВНОМ»

Дастан ЕЛЬДЕСОВ,
публицист

Мы живем в переломное время – меняются социально-экономические отношения, идеология и идеалы, культурные ориентиры, менталитет. И в этих условиях человек «вынужден» жить в постоянном экзистенциальном кризисе, потому что «старые» ценности размыты, а новые еще не определены. Наиболее болезненно эти процессы отразились на книжной продукции: мы отвыкли читать книги – мир перестал быть поэтическим и эпическим, он стал обыденным, приземленным и расчетливым. Какова судьба художественной литературы в новых условиях?

О самом сокровенном – о слове, о роли книги и миссии писателя мы беседуем с Асланом Жамелевичем Жаксылыковым. Наш собеседник – известный писатель, переводчик, доктор филологических наук, профессор КазНУ им. аль-Фараби, автор более двухсот научных трудов и пятнадцати художественных произведений.

Творчество способно воскресить человека

- *Мне понравилась ваша оценка творчества Адольфа Арцишевского в одном из интервью: «Хочу всем напомнить, что он издал за жизнь 26 книг! Его собранием сочинений можно убить человека и воскресить одновременно, уж простите мне такой своеобразный юмор».*

- Это было сказано на презентации его книги в начале этого года. Да, он очень проникновенно пишет о разных людях: писателях, поэтах, музыкантах, художниках, его интервью с известными людьми читаются как художественное произведение, его литературные сравнения поражают своей образностью, необычностью, его описания природы впечатляют лиризмом. Это настоящий летописец Казахстана.

- **Вы тоже написали немало книг. Какова судьба книг в наше непростое время – в условиях рынка?**

- В целом, несмотря на мрачные прогнозы, книжная индустрия в век компьютерных технологий и рынка во многих странах осталась стабиль-

Из-за падения тиражей книг, журналов, газет
ныне голос интеллигенции просто не слышен
народу, по этой причине нет национального
диалога. Для меня самоочевидно, что статус
творческой интеллигенции должен быть вопреки
всему каким-то образом восстановлен

ной. К примеру, российское книгоиздательство, пережив кризис 90-х годов, в последние годы явно на подъеме. К тому же толстые журналы советской эпохи – двигатели художественной и научной литературы – в России издаются по-прежнему. Как и журнал «Иностранная литература».

У нас же общий глубокий кризис сказался на книжном издательстве с двух сторон: со стороны производства и со стороны потребления. Ведь у нас отсутствует собственное производство бумаги, картона, полиграфического материала и оборудования, дорогая электроэнергия, дорогие услуги транспорта и связи, слабая поддержка государства и т.д. Да и налоги на книжную продукцию платятся так же, как и на другие товары. Дороговизна книг и падение покупательской способности населения негативно повлияли на книжный рынок. Похоже, с изданием книг даже в странах СНГ лучше, чем у нас. Можно обратиться к статистике 2010 года, и она подтвердит наши выводы.

Из-за падения тиражей книг, журналов, газет ныне голос интеллигенции просто не слышен народу, по этой причине нет национального диалога. Для меня самоочевидно, что статус творческой интеллигенции должен быть вопреки всему каким-то образом восстановлен.

В этом плане мы мигрируем в провинциализм, потому что на Западе и на Востоке роль книги на качественно высоком уровне. Например, в Англии ежегодно выходит тысяча романов, как и в Японии, и в других развитых странах, в число которых Казахстан планирует войти. Но этот процесс предполагает и вхождение со своей литературой, своей культурой.

Чем порадовать сердце?

- Есть ли надежда на соответствующее развитие литературы?

- Надежда всегда есть. Для этого нужна не только поддержка государства, должны произойти мощные духовные подвижки в самом социуме – развитие гражданского общества, должна произойти полная перекодировка народного сознания и должны восстановиться традиционные ценности. Народное сознание должно вернуться к исконным, основополагающим принципам своего менталитета.

Нечто подобное произошло в начале XX века, когда появились ранний Ауэзов, его рассказы 20-х годов, Магжан Жумабаев с его рассказом «Грех Шолпан». Это лучшие произведения 20-30-х годов, они опередили свое время. Впоследствии они «породили» Мукагали Макатаева, от творчества которого идет чистый дух, идет мощная созидательная энергия. Потом появилась «Аз и Я» Олжаса Сулейменова. Мы должны верить в то, что после застоя будет подъем и такое чудо может вновь произойти.

- А в русской литературе кто близок?

- Из русских писателей мне дорог Ф.М.Достоевский. В Семипалатинске сохранился дом, где Достоевский жил более 3 лет солдатчины. Здесь написал «Село Степанчиково и его обитатели», «Дядюшкин сон», главы из знаменитых «Записок из Мертвого дома». Он интересовался казахами, дружил с Ч.Валихановым – увидел в нем великого исследователя. Он же был провидцем, одарен мистическим сознанием. В какой-то мере предсказал Чокану его будущее – достаточно прочитать его красноречивое письмо Валиханову, где писал: «Не великая ли цель, не святое ли дело быть чуть ли не первым из своих, который бы растолковал России, что

*Бахытжан Момышулы,
Аслан Жаксылыков*

такое Степь».

Наука отняла людей у бога, а других нравственных ориентиров не дала взамен, и великого гуманиста интересовала не судьба христианства, а судьба человечества. Во второй половине XIX века, когда возобладали тенденции в определении будущего социального устройства посредством, прежде всего, научного и экономического путей, Достоевский беспокоился, что без духовных и эстетических начал это будет приемлемо лишь для «человека-скота».

Затем мне интересен его опыт психологического «перелопачивания» человеческого материала. Быть столько лет на каторге и не сломаться, развить в себе стратегического наблюдателя, в тюрьме «наблюдать и созерцать» людей, их характеры и психику! Именно там и почувствовалось, что Достоевский в какой-то мере перешагнул за грань человеческого опыта, в нем сформировалось нечто сверхчеловеческое в плане терпения, мужества, интереса к феномену жизни, ситуации, значения духовно-психологического фактора. Все, что дальше происходило в его жизни – это «распрямление» сформировавшейся пружины. То, что он открыл для себя значение Иисуса Христа, христианства – это естественное явление, возвращение к отеческой традиции. Мистик в нем нашел путь. И он написал свои великие романы – провиденциальные вещи. В его судьбе я увидел нечто важное для себя – духовное больше и шире личного, истинная миссия там.

Фантазмагорические картины писателя.

- Недавно перечитал любимую мной вставную легенду «Наш дом» в вашем романе «Дом суриката». Удивляет в ней не только гармоничная фантазмагория, как в «Приключениях Алисы в Стране чудес», но и кинематографичность – готовые сцены визуальной картины. Было бы отлично, если бы по ней сняли фильм.

- То, что ты называешь фантастикой и гротеском в моих произведениях, это присутствует. Но это только видимая часть, а глубже – это особая реальность. Например, ученые крысы, мыслящие крысы, крысиные расы – это же метафоры на внутреннее состояние отдельных людей, целых рас в условиях военной экспансии, лихорадочной гонки вооружений. Не случайно греческий философ Аристотель определил человека как общественное животное, наделенное разумом. А в худших качествах как его охарактеризовать? Сам язык изобилует устойчивыми метафорами, обозначающими свойства и качества человека: лиса – «хитрый, лживый человек», медведь – «о неуклюжем человеке», петух – «о зазорном человеке» и т.д. Тех же военных называют «ястребами».

Действующие и говорящие вещи в моих произведениях – это гротеск в одном плане, но суровая реальность – в другом. Например, упомянутый тобой дом – это живой дом. Почему нас тянет в отчий дом? В моих произведениях вещи могут быть похожи на людей, повелевать ими, влиять на их судьбы. Но разве вещи не обладают магическим влиянием на нас, разве мы независимы от них? Ведь из-за вещей люди ссорятся, судятся, убивают друг друга, воюют. Парадокс – человек создал вещи, а цивилизация вещей и предметов поработила дух человека. Разве это не фантазмагория, о чем ты говоришь? Через фантазмагорию в своих романах я добиваюсь обобщения, «сжатия в образе» и суггестии того, что происходит в протяженном времени или разных временах.

Дорога к читателю длиной 20 лет

Детская мечта, обернувшаяся творчеством

- Каждый человек в этой жизни должен найти свое призвание. Ваше призвание – в писательстве, хотя вы известны и как ученый, и

Действующие и говорящие вещи в моих произведениях – это гротеск в одном плане, но суровая реальность – в другом.

Надежда всегда есть.
Для этого нужна не только поддержка государства, должны произойти мощные духовные подвиги в самом социуме – развитие гражданского общества. Должна произойти полная перекодировка народного сознания и должны восстановиться традиционные ценности. Народное сознание должно вернуться к исконным, основополагающим принципам своего менталитета.

как переводчик, и как педагог. Как долго вы шли к своему призванию?

- Мне трудно ответить на этот вопрос, потому что мои родители с детства привили интерес к литературе и фольклору. Еще до школы я «болел» поэзией Пушкина, жил его стихами, воображал себя Пушкиным. И когда я пошел в первый класс в сельской школе Восточного Казахстана, надписал свою тетрадь: ученик 1 класса «б» Аслан – Александр Сергеевич Пушкин. В школьные годы увлекался археологией и даже поступал на исторический факультет КазГУ, но не прошел по баллам. Писать же начал в 1973 году во время службы в армии – написал сырую историческую повесть. После демобилизации приехал в Алма-Ату, чтобы поступить на филологический факультет и стать писателем. Первую серьезную вещь написал в 1987-88-х годах, где была затронута тема ядерного полигона. Это роман «Поющие камни», который был опубликован в сокращенном виде в журнале «Простор» в 1997 году.

- Можно сказать, что ваша детская мечта и увлечением Пушкиным, археологией обернулись творчеством и, в известной мере, это было «движение к себе». Помогло ли вам творчество разрешить «проблему души»?

- Это одна из самых трудноразрешимых проблем. Потому что это проблема «я» самого человека, которую постороннему не разрешить, хотя он может как-то помочь ему в этом, как, например, может помочь и художественная литература. Ведь вопрос решается не инструментально, а лишь самопознанием, самосовершенствованием. А самопознание, внутренний поиск – один из самых мучительных путей в жизни человека, и большинство людей на это не способно. Многие люди живут по течению, по инерции, как того «требуют» обстоятельства, окружающая среда, и появляется целое поколение, «унесенное ветром».

- А в целом, какова судьба ваших книг на пути к читателю?

- После написания первого романа я был поглощен научной работой, малыми жанрами, переводами с казахского языка на русский, которые помогли мне изучить ремесло разных писателей, глубже изучить литературную кухню, наработать литературный опыт.

И когда в 1997 году роман «Поющие камни» был опубликован в «Просторе», то это меня настолько окрылило, поддержало, что я в тот же год решил написать продолжение. Публикация в сокращенном виде подтолкнула меня не только опубликовать его полностью, но и развернуть ядро романа, продолжить его в других произведениях. Так родились романы «Сны окаянных» и «Другой океан».

Мне было понятно, что роман «Поющие камни» был увертюрой к очень большому сложному сюжету – я всегда не воспринимал соцреализм с его простотой, мне хотелось, чтобы читатель заблудился в сюжетных линиях, как в лесу. И в 1998 году написал вторую книгу этого цикла, которая называлась «Сны окаянных», где продолжил тему ядерного полигона, сложную, грандиозную, трагическую тему роли войны в истории человечества, особенно роли ядерного оружия.

Вторая книга начала публиковаться в журнале «Тамыр» и частично в журнале «Тан-шолпан», были неплохие отзывы редакторов, а также читателей. Именно «Тамыр» дал мне моральный импульс закончить свой роман.

И эти публикации и отзывы подтолкнули к работе над третьей книгой – решил продолжить сюжет, потому что он не был завершен. И в 2000 году, после защиты докторской диссертации я взялся за новую вещь – был творческий подъем. Как всегда, к началу работы уже были готовы «про-

работки» сюжета через сны, существовали наброски ее частей в виде каких-то схем, сюжетных линий, имен персонажей, и за один год написал третью книгу – «Другой океан». Видимо, был наработан литературный опыт, сопутствовало вдохновение – писалось быстро. После написания некоторое время я ее редактировал, шлифовал. С 2004-2005 года фрагментами стал публиковать в журналах.

Затем я решил объединить все три книги в одном томе и издать, благо они «из одного теста» и дополняют друг друга. Чтобы не ходить по чиновничьим кабинетам с протянутой рукой, я издал книгу на свои деньги тиражом всего в 200-300 экземпляров. Конечно, это мизерный тираж и говорить о массовом читателе не приходится. Но, как говорится, мир не без добрых людей, которые поддержали меня, в частности Мурат Мухтарович Ауэзов, а также группа писателей, культурологов, объединившихся вокруг него. Мне также оказал поддержку тогдашний аким Алматы Имангали Тасмагамбетов, который ознакомился с фрагментами моего романа. В результате мне удалось переиздать трилогию уже тиражом 500 экземпляров.

В 2006 году я сел писать четвертую книгу – «Дом Суриката». Фрагменты этой книги начали публиковать два журнала – «Аполлинарий» и «Тамыр», были хорошие отзывы.

И к 2009 году состоялась публикация романа «Сны окаянных» – для меня это своего рода определенный рубеж и основа для следующей книги. Роман включает четыре части – «Поющие камни», «Сны окаянных», «Другой океан», «Дом Суриката», каждый из которых является самостоятельным произведением и в то же время частью общей тетралогии.

В 2012 году была завершена и пятая книга «Возвращение» – ее сюжет полностью вытекает из предыдущих книг, она композиционно объединяет начало и конец всего цикла. Этот роман фрагментами публиковался в журналах «Тамыр», «Простор», в совместном Литературном Альманахе «Казахстан-Россия» (2015 год). Книга продолжает тему вечной идеологической войны, с которой человечество жило и живет до сих пор и не думает с ней не расставаться, наоборот, оно глубже врастает в войну. К сожалению, романский цикл до сих пор не издан приемлемым книжным тиражом и еще не нашел выхода к большому читателю.

- Вы художественными средствами, через фантастические картины изобразили внутреннюю суть войны. Какова плоть и кровь войны? Уйдет ли она в прошлое?

- Я не могу сказать, что войны уйдут в прошлое в ближайшем будущем. Экзистенция войны – это настолько глобальная, мучительная проблема для человечества, а также для писателя, что я решил дать свой вариант ответа на этот вопрос в своих романах. Хотя не мне судить, насколько читатель получит исчерпывающий ответ. Сопровождает ли война историю человечества по причине мистических, иррациональных факторов или человечество само по себе представляет воинственный вид, и гены войны заложены в наше тело, наше сознание, нашу прапамять? Или с нами играют злую шутку какие-то потусторонние силы? Все это меня очень волнует.

- Аслан Жамелевич, большое спасибо за интервью!

*Жалгас Иманалиев,
Аслан Жаксылыков,
Бахытжан Момышулы,
Мурат Ауэзов,
сидят:
Гульжан Болатова,
Зейнеп Ахметова*

Aslan ZHAKSYLYKOV: «ON SOCIUM AND SPIRITUALITY»

Dastan YELDESSOV

We live at a turning point in history – social and economic relations, ideology and ideals, cultural guidelines, and mentality are changing. Such conditions “compel” a man to live in a constant existential crisis, because “old” values are vague, and the new ones have not been determined yet. The most adverse effect these books had on book output: we have broken ourselves of the habit of reading books – the world is not poetic and epic any more, it has become ordinary, prosaic, and pragmatic. What is going to happen to belletristic literature in new conditions?

We have discussed the most sacramental subjects – the word, book’s purpose and writer’s mission with Aslan Zhamelevich Zhaksylykov. Our interviewee is a well-known writer, translator, Doctor of Philological Science, Professor at Al-Farabi Kazakh National University, author of over 200 research papers and 15 fiction works.

Works capable of resurrecting a man

- I like your assessment of the works by Adolf Artsishevsky you made in one interview, “I would like to remind you that he published 26 books during his life. A man can be killed and resurrected with a collection of his works at the same time, if you will pardon my peculiar humour.”

- It was said at his book’s presentation ceremony at the start of this year. He does movingly write about various people, i.e. writers, poets, musicians, and artists; his interviews with famous personalities are read like belletristic works; his literary comparisons amaze with their figurativeness and novelty; his nature descriptions impress with their lyricism. He is a true chronicler of Kazakhstan.

- You have written many books as well. What is going to happen to books at such complicated time in the conditions of the market economy?

- At large, despite gloomy forecasts even in the age of computer technologies and market economy book industry has remained stable in many countries. For instance, Russian book-publishing industry, having overcome the crisis of the 90’s, has obviously been on the rise in recent years. Besides, thick journals of the Soviet era, which have always been a driving force both of belletristic and academic literature, are still published in Russia, just like journal “Inostrannaya literatura” [Foreign literature].

In our country a general crisis has affected our book publishing industry in two ways: production and use. We have neither paper manufacturing enterprises,

nor those manufacturing cardboard, printing materials and equipment, our electric power is expensive along with high transportation and communications cost, the state does not provide necessary support in this sphere, etc. Besides, the tax on book products is equal to that imposed on other goods. The high cost of books and decline in purchasing power among the population have undermined a publishing market. It looks like in our country publishing market situation is even worse than that in the CIS states. If we refer to 2010 statistics, it will confirm our conclusions.

Due to decline in edition of books, issue of journals and newspapers, now voice of the intelligentsia can not be heard by the people, hence the lack of national dialogue. It is obvious to me that despite all obstacles the status of creative intelligentsia is to be restored somehow.

In this regard we have been undergoing degradation since both in the West and the East the book's role has been at a high level. For instance, 1000 novels are annually published in England, just like in Japan and other developed countries, the list of which Kazakhstan plans to enter. Yet, this process implies that integration should involve integration of literature and culture as well.

What to please yourself with?

- Is there a hope for proper development of literature?

- Hope is always there. It requires not only state support, but also powerful spiritual changes within the society, i.e. development of the civil society, complete conversions of public consciousness, and restoration of traditional values. Public consciousness should recover original, basic principles of its mentality.

A similar process occurred in the early 20th century, when Auezov's early stories of the '20s, and Magzhan Zhumabayev's sotry "Sholpan's sin" were published. These are the best works of the '20s and '30s; they anticipated the future. Subsequently they "moulded" Mukagali Makatayev, whose works highly spiritual, full of constructive energy. Then "Az-i-Ya" by Olzhas Suleymenov emerged. We should believe that stagnation will be succeeded by rise and a similar miracle might happen again.

- Who is your favourite Russian writer?

- From among Russian writers I love F.M. Dostoyevsky. A house, in which Dostoyevsky lived for three years during his "soldiering" in Semipalatinsk, has been preserved. There he wrote "Stepanchikovo village and its inhabitants"; "The uncle's dream"; and chapters of the famous "Notes from a Dead house". He was interested in Kazakhs, was friends with Ch. Valikhanov whom he saw as a great researcher. Also he was a clairvoyant gifted with mystic consciousness. To some

Hope is always there.
It requires not only state support,
but also powerful spiritual changes
within the society,
i.e. development
of the civil society, complete
conversions of public
consciousness, and restoration
of traditional values.
Public consciousness
should recover original,
basic principles
of its mentality.

extent he predicted Chokan's future as can be seen from his eloquent letter to Valikhanov, in which he wrote, "Isn't it a great goal, a holy cause to be among the first of your kind to explain to Russia what the Steppe is."

Science stripped people of the God, but failed to offer them any other moral guiding lines in return for the former; the great humanist was interested not in the prospects of Christianity, but in fate of the mankind. In the second half of the 19th century, when future social order started being predominantly determined by scientific and economic ways, Dostoevsky was worried that without spiritual and esthetic principles it would be suitable only for "human beast".

Besides, I am interested in his experience of psychological analysis of human specimen. He spent so many years at penal servitude and yet did not break down; he developed an inner strategic watcher, who observed people, their characters and psychics! This is where Dostoevsky stepped over a human experience, developed super human abilities in such spheres as patience, courage, interest to the essence of life, spirituality and psychology. Everything that would happen later in his life would include unbending of a stretched spring. The fact that he discovered an essence of Jesus Christ and Christianity is a natural phenomenon, return to a native tradition. Then he wrote his great novels – prophetic works. His life has revealed something important to me – the spiritual is bigger and wider than the personal.

The writer's phantasmagoric scenes.

- Recently I have reread my favourite legend "Our house" included in your novel "A meerkat's house". Its harmonic phantasmagoria just like that in "Alice's adventures in Wonderland" is not the only surprising thing about it; its cinematographic potential is another one. It would be great if a movie based on the book was shot.

There is what you call fantasy and grotesque in my works, but this is only a visible part, while a special reality lies deeper. For instance, erudite rats, thinking rats, and rat races are metaphors for inner state of certain peoples, whole races in conditions of military expanse and frantic arms race. It is no coincidence that Greek philosopher Aristotle defined a man as a social animal possessing intellect. Which worst qualities can characterize him? The language itself is abundant in constant metaphors denoting human qualities, i.e. a fox is a cunning, flattering person; a bear – a clumsy person; a rooster – a bouncy person, etc. For example the militaries are called hawks.

Acting and speaking things in my works are

grotesque on one hand, and grim reality on the other. For instance the house you mentioned is a living thing. Why do we long for our home? In my works things can resemble people, rule over them or influence their lives. Do not things exert magic influence on us? Are not we dependant on them? People quarrel over things, sue, kill, and wage war with one another for them, It is ironic that a man created things, but a civilization of things has enslaved man's spirit. Is not this a phantasmagoria? In my novels phantasmagoria enables me to achieve generalization, concentration of the events that take place over a long time or at different times.

A 20-year-long path to the reader

A children's dream, which turned into creation

- Every man is to find his vocation on this life. Writing is your vocation, though you are also known as a scholar, translator, and pedagogue. How long did it take you to discover your vocation?

- I find it hard to answer this question because my parents instilled in me a love of literature and folklore when I was a child. Even before my school years I was fascinated by Pushkin, lived in a world of his verses, and imagined that I was Pushkin myself. When I started attending a village school of the East Kazakhstan, I signed my exercise-book in the following way: the 1 "b" form pupil Aslan – Alexander Sergeevich Pushkin. During my school years I was keen on archaeology, even made an attempt to enroll in Historical Faculty of the KazSU, but failed. I began writing in 1973 during my service in the army – I wrote my first crude historical story. Upon army discharge I arrived in Alma-Ata intending to enroll in a Philological Faculty and become a writer. I wrote my first through piece of literature between 1987 and 1988; it was concerned with the nuclear test site. That novel was entitled "Singing stones", it was published in shorthand form in the journal "Prostor" in 1997.

- Could it be said that your dream as a child, infatuation with Pushkin and archaeology have turned into creation or rather to a certain extent it was "movement to yourself"? Have your creative activities helped you solve the "spiritual problem"?

- This problem is one of the toughest, because it is an "I" problem of a man himself, which can not be solved with the help of a stranger, though for instance belletristic literature can. The issue is solved not instrumentally, but through self-knowledge and self-development. In its turn, self-knowledge, inner search is one of the most distressful paths in people's lie; the majority of people are not capable of taking it. Many people are adrift living by inertia, in compliance with requirements from circumstances, environment;

a whole generation of “blown with the wind” has emerged.

- At large, what is your books' history on the path to readers?

- Having finished the first novel, I got immersed in academic work, “lesser” genres, translations from Kazakh into Russian, which enabled me to learn better works by various writers, to obtain further insight into literary world and obtain literary experience.

When the novel “Singing stones” was published in “Prostor” in 1997, it inspired and supported me to such a great extent that I made a decision to write a sequel. A shorthand form publication urged me not only to publish its full version, but also to expand the novel's core idea and develop it in other works. This is the way novels “Dreams of the wretched” and “Another ocean” came to life.

It was clear to me that the novel “Singing stones” was just an overture to a major complicated story – I have never recognized social realism with simplicity characteristic of it. I wanted the reader to get lost in plotlines as in a forest. Thus, in 1998 I wrote the second book in this series entitled “Dreams of the wretched”; here I proceeded with the theme of the nuclear test site; a complex, grand, and tragic role of the war in history of the mankind, and especially the role of nuclear weapons.

The second book started being published in journal “Tamyр” and partially in journal “Tan-Sholpan”; it received good response both from editors and readers. It was “Tamyр” which gave me a moral urge to complete the novel.

Those publications and reviews urged me to start writing the third book – I decided to further pursue the previous plotline, because it had not been finished yet. In 2000, having defended a Doctoral dissertation, I tackled a new task experiencing a creative surge. As usual, by the time I started work, I had already worked on the plot's details through dreams; had outlined the book's parts in the form of some schemes, plotlines, and personages' names, thus it took me a year to write the third book “Another ocean”. Probably due to literary experience I had already obtained, accompanied by inspiration, the process of writing seemed easy. Having completed the book, I spent some time editing and polishing it up. From 2004-2005 started publishing its fragments in journals.

Then I decided to have all three books united in one volume and publish them since they were “cast in the same mold” and complemented each other. Not willing to visit functionaries' offices with cap in hand, I published the book at my own expense in edition of only 200-300

copies. Certainly, such edition is scanty and general reader has been out of question. Still, as the saying goes there are still some good people in the world, who supported me, in particular Murat Mukhtarovich Auyezov and a group of writers and culture experts who had gathered around him. Then akim of Almaty Imangali Tasmagambetov, having read some fragments of my novel, also rendered assistance to me. As a result I managed to republish the trilogy with an edition of 500 copies.

In 2006 I began writing the fourth book “A meerkat's house. Fragments of the books started being published by two journals “Apollinary” and “Tamyр”. The books were well received.

In 2009 publication of the novel “Dreams of the wretched” took place; to me it was a certain frontier and groundwork for a new book. The novel comprises four parts – “Singing stones”, “Dreams of the wretched”, “Another ocean” and “A meerkat's house”; each part is an independent story and yet a part of the common trilogy.

In 2012 the fifth book “The return” was completed. Its plotline completely arises from previous books, it unites the beginning and end of the entire series. The novel's fragments were published in journals “Tamyр”, “Prostor”, and joint Literary Miscellany “Kazakhstan-Russia” (2015). The book proceeds with the theme of eternal ideological war, which has accompanied the mankind at all times and is not going to let it go, but rather consumes the mankind more and more. Unfortunately, the series of novels is yet to be published in proper edition with a big number of copies and to be introduced to reading masses.

- Have you uncovered the core of war through literary means and phantasmagoric scenes? What is the gist of war? Will it pass into history?

- I can not say that wars will become a thing of the past in the near future. Phenomenon of war is such a global and crucial problem of the humankind and a writer too, that I decided to offer my own answer in my novels. I can not judge how comprehensive will be an answer the reader is going to receive. Has the war accompanied humankind throughout history due to some mystic, irrational factors, are the people represented by bellicose specimen due to their nature, have the genes of war been inherent in our bodies, consciousness, and pra-memory? Is it a nasty trick of some unearthly forces? All these questions have greatly agitated me.

- Aslan Zhamelevich thank you very much for the interview!

ЕРЛІК ешқашан

1941 жылы тамызда Германия астанасы қалай

бомбаланды...

1941 жылы 22 маусым күні таңғы сағат 4-те фашистік Германия КСРО шекарасына кенеттен шабуыл жасап, миллиондаған адамдардың өмірлерін жалмады.

Бұл соғыста небір таңғажайып оқиғалар да орын алды: Кеңес Одағының Батыры атағын алған қазақстандық батырлардың тізіміне Біләл Қалиевтің есімі көп жылдар бойы енбей келуі соның дәлелі.

Фашистік Германияның астанасы Берлин қаласын алғаш рет Сталиннің бұйрығымен құрамында 15 ұшақ бар екі эскадрилья 1941 жылы 7-тамызда бомбалаған. Кеңестер Одағын бірнеше айда басып аламыз деп ойлаған фашистер бұлай болады деп күтпеген еді.

1941 жылы басқа ұшқыштармен қатар қазақ Біләл Қалиевке де осы ерлігі үшін Кеңес Одағының Батыры атағы беріледі. Бірақ оның қазақстандық батырлардың тізіміне енбеген себебі – әскер қатарына Түркіменстанда оқып жүрген жерінен шақырылғандығы.

Батыр ұшқыш 1942 жылы 14 тамызда ерлікпен қаза табады. 1985 жылы Хворостянко селосының ізшілері қаза тапқан ұшқыштарды қайтадан салтанатты жерлеу кезінде оның бойынан Кеңес Одағы Батыры екенін растайтын құжаттар тапқан.

Bombing of the German capital in August 1941

On the morning June 22, 1941 Nazi Germany launched a surprise attack against the USSR. This is how the four-year-long dreadful war, which claimed millions of lives, had started.

Yet, two Soviet squadrons bombed the capital of Nazi Germany at the order of Stalin as early as August 7, 1941. Nazis, convinced that they would conquer the USSR in a few months, did not expect such a turn.

The name of a Kazakh Bilyal Kaliyev was not in the list of Kazakhstanis who had been awarded the title of the Hero of the Soviet Union.

At that very month in 1941 he was awarded the title of the Hero of the Soviet Union for the feat he had accomplished. There is a certain reason why the name of Bilyal Kaliyev was not listed among Heroes. He was a student in Turkmenistan when he was called up into the army.

Hero of the Soviet Union Bilyal Kaliyev died on August 14, 1942. In 1985 Volunteers from the village Khvorostyanko found documents confirming that buried soldier had been a pilot in process of his reburial.

ҰМЫТЫЛМАЙДЫ

Шара Жиенқұлованың танкісі

Соғыс жылдары алғы шепке барып өнер көрсету мақсатында құрылған топтардың ішінде атақты биші, әнші әрі киноактриса Шара Жиенқұлқызы да болды.

Алғы шепте жүрген күндердің бірінде Шара Жиенқұлқызына бір командир келіп, жертөледе екі аяғынан айырылған офицердің ешкімді қасына жақындатпай жатқанын айтып: «Сіз бір амалын таппас па екенсіз?» деп өтініш білдіреді.

Шара Жиенқұлқызы үстіне украин халқының ұлттық киімін киіп, украин әнін шырқайды, ақын Жамбылдың «Ленинградтық өрендерім» өлеңдерін оқиды, белорус әнін, содан соң орыс частушкаларын орындайды. Жаралы азамат риза болып, қоштасарда кестелі сүлгісін сыйға тартады.

Қазақстанға оралған соң Шара Жиенқұлқызы көп жұмыс атқарып жинаған ақшасын Отан қорғау қорына танк жасауға жолдайды. Бір күні майданнан үшбұрышты хат келеді. Онда: «Сіздің танкіңіз бүгін майданға шықты. Ұрысты жауға қарсы оқ атудан бастаймыз. Командир Байболатов» деп жазылған екен.

Shara Zhiyenkulova's tank

Concert brigades used to be established in the war years. A famous dancer, singer and film actress Shara Zhiyenkulova asked permission to join one of such brigades.

Once at the front a military approached Shara and asked to come to a dugout of a wounded officer, whose legs had been amputated.

Shara Zhiyenkulova sang Ukrainian national songs and Russian couplets to him. She declaimed Zhambul's "Leningraders, children of mine."

Upon return home, Shara sent her personal savings to a fund of the Motherland Defence. Soon she received a triangular letter from the front, which read: "Today your tank joins the battle... Tank crew Commander Baybolatov."

ЦАО АНТАР

